T.C.
İstanbul Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü
Eski Çağ Dilleri ve Kültürleri Anabilim Dalı
Latin Dili ve Edebiyatı Bilim Dalı

Yüksek Lisans Tezi

BOETHIUS'TA **TRINITAS** ANLAYIŞI

Tomas TERZİYAN

2501060066

Tez Danışmanı:

Prof. Dr. Çiğdem Dürüşken

İstanbul 2009

BOETHIUS'TA **TRINITAS** ANLAYIŞI

Tomas TERZİYAN

ÖZ

Bu çalışmadaki amacımız, eserleriyle pagan ve skolâstik dünya arasında bir köprü oluşturan son Romalı düşünür Boethius'un, **De Trinitate** metninden hareketle, **Trinitas** (Kutsal Üçlü) inancını felsefe ve tanrıbilimi uzlaştırmaya çalışarak belli bir mantık örgüsü içinde tanıtlama girişimine tanık olmaktır. Bu tanıklık, Boethius'un yaşadığı dönemdeki **Trinitas** anlayışını etkileyen felsefi ve Hıristiyan dini akımların ve bu akımların belli başlı temsilcilerinin bir panoraması sunularak gerçekleştirilmiş ve metinde geçen özgün Latince terimlere özellikle dikkat çekilerek dönemin Hıristiyan tanrıbilim terminolojisinin bir bütünlük içinde gösterilmesi amaçlanmıştır.

BOETHIUS' UNDERSTANDING OF **TRINITAS**

Tomas TERZİYAN

ABSTRACT

In this dissertation, our aim is to testify how the last Roman thinker Boethius, bridging between the pagan and scholastic worlds, proved the belief of **Trinitas** (**Trinity**) in **De Trinitate,** in a logical explanation, endeavoring to reconcile the philosophy and theology. Doing this, a panorama of philosophical and Christian currents and their respective pioneers was presented and was intented to represent the whole terminology of Christology, drawing attention especially to peculiar terms in the quoted text.

ÖNSÖZ

Tezimizde ele aldığımız konunun özellikle iki amacı söz konusudur: Birincisi, Hıristiyanlık dinini benimsemiş, Roma'nın son düşünürlerinden Boethius'un bir tanrıbilim incelemesi olan **De Trinitate** metnini temel alarak onun **Trinitas** anlayışını ortaya koymak ve bir inanç konusuna, mantık çıkarımlarıyla ulaşma yöntemine tanık olmak; ikincisi, özellikle "Baba, Oğul, Kutsal Ruh" üçlüsünün merkezini oluşturduğu Hıristiyan iman ikrarının Latince'deki başlıca terimlerini gösterebilmektir.

Tezimizde yararlanılan başlıca kaynak Boethius'un **Opuscula Sacra** başlıklı, Hıristiyan dininin kutsal değerlerine ilişkin inceleme metinlerinin ilki olan **De Trinitate**'dir. Bu metnin ışığında öncelikle **Trinitas**/Üçlü (Teslis) kavramının köken ve anlambilimsel tanıtımına; kavramın bütününün ya da öğelerinin **Eski** ve **Yeni Ahit**'teki kullanımlarından örneklere; kavram çevresindeki görüş ayrılıklarını ele alan din kurullarına, Boethius'un felsefi arka planına ve nihayet "tek tanrı, üç kişilik" temellendirmesine yer verilmiştir.

Trinitas, Hıristiyanlık tarihi boyunca çeşitli görüş ayrılıklarını da beraberinde getirmiş, yeri geldiğinde dinsel boyutu aşıp siyasi bir sorun halini almış, geniş ve derin bir konudur ve her şeyden önce gerek felsefede gerekse tanrıbilimde önemli bir birikimi zorunlu kılmaktadır. Bunun yanında, bu konuda yazılan sayısız kaynak olması, belli bir sınıflama yapılmasını da güçleştirmektedir. Dahası, Hıristiyanlıkta Tanrı'nın Baba, Oğul ve Kutsal Ruh üçlüsüyle temsilinde Oğul'un ve Kutsal Ruh'un Tanrılıklarının yalnızca bir inanç konusu olması nedeniyle üstünkörü geçiştirilmesi ve ussal bir açımlamadan yoksun bırakılması tehlikesi de söz konusudur. Tez konumuzu belirlerken öne çıkan bu güçlükler klasik filoloji yöntemine başvurularak aşılmaya çalışılmış ve Boethius'un sadece **De Trinitate** metninde geçen görüşlerinin ışığında bir belirlemeye gidilmiş, gerektiğinde bu görüşlerin arka planındaki düşünsel sahneler üzerinde durulmuştur.

Tez çalışmam boyunca karşılaştığım sorunların çözümünde engin bilgi ve dirayeti, yüreklendirici eleştirileriyle bana yoldaşlık eden danışman hocam Prof. Dr. Sayın Çiğdem DÜRÜŞKEN'e; benimle gönül birliği yapıp desteklerini esirgemeyen sevgili arkadaşlarım Bengü CENNET ve Eyüp ÇORAKLI'ya ve nihayet varlığımı zenginleştiren tüm hocalarım ve arkadaşlarıma teşekkürü borç bilirim.

İÇİNDEKİLER

ÖZ iii

ABSTRACT iv

ÖNSÖZ v

İÇİNDEKİLER vi

KISALTMALAR vii

GİRİŞ 1

I. BOETHIUS'UN **TRINITAS** ANLAYIŞININ TEMELLERİ 8

A. **Trinitas** Sözcüğünün Etimolojik Çözümlemesi 8

B. **Pater**, **Filius** ve **Spiritus Sanctus** Üzerine 13

II. **DE TRINITATE**'NİN KİMLİĞİ VE İÇERİĞİ 25

III. BOETHIUS'UN **TRINITAS** TEMELLENDİRMESİ 29

A. Boethius'u **Trinitas**'ı İncelemeye Yönelten Nedenler ve Temel Kabulleri (**Affirmationes**) 29

B. Boethius'un Trinitas İnancının Arka Planındaki Yunan-Roma Felsefesine Kısa Bir Bakış 45

C. **Trinitas**'ın Özündeki Birlik: **Trinitas Unus Deus ac Non Tres Dii** 66

SONUÇ 81

KAYNAKÇA 84

EK I: TERİMLER 87

EK II: **DE TRINITATE-KUTSAL ÜÇLÜ** 96

EK III: DİYAGRAMLAR 107

KISALTMALAR

A.e.	Aynı eser/yer
A.g.e.	Adı geçen eser
Bkz.	Bakınız
Çev.	Çeviren
Ed.	Editör/Yayına hazırlayan
Fr.	Fransızca
İ.Ö.	İsa'dan Önce
Lat.	Latince
S.	Sayfa
Vd.	Çok yazarlı eserlerde ilk yazardan sonrakiler
Vol.	Volume
Yak.	Yaklaşık
Yun.	Yunanca
Yy.	Yüzyıl

GİRİŞ

Tezimizin amacı; son Romalı ve ilk skolâstik tanrıbilimci olarak tanınan Boethius'un tanrıbilimle ilgili kaleme aldığı ve **Trinitas** anlayışının ön plana çıktığı **De Trinitate** adlı yapıtından hareketle, Hıristiyanlıkta Kutsal Üçlü kapsamındaki Baba, Oğul ve Kutsal Ruh'un tanrılıklarının tek bir doğa-üç kişilik dizgesi içinde ortaya konmasındaki düşünsel tutarlılığı göstermeye çalışmaktır. Çünkü Hıristiyan tanrıbilimi gibi soyut bir bilimin Boethius tarafından felsefenin araçlarıyla temellendirilişi ve Hıristiyanlık gizemlerine mantıksal yaklaşım, Ortaçağ ve ondan da öte Batı düşüncesinde çığır açan bir anlam içermektedir. Bunun yanında, çalışmamız boyunca özellikle önem verdiğimiz ve tezimizin adeta ikinci amacı olarak belirlediğimiz bir diğer konu da; Türkiye'de ilk kez çevrilen **De Trinitate** metnindeki Latince felsefi kavramları ortaya çıkararak ileride Baba, Oğul ve Kutsal Ruh üçlüsüne ya da Oğul İsa'nın bedenleşmesine odaklı Hıristiyan tanrı anlayışını konu edinen gerek felsefi açılımlı ve daha kapsamlı çalışmalara gerekse teoloji alanında yapılacak karşılaştırmalı akademik düzeydeki eserlere bir başlangıç oluşturabilmektir.

Batı Roma İmparatorluğunun iktidarı Germen ve Ostrogot krallara bıraktığı çalkantılı bir dönemde yaşayan Anicius Manlius Severinus Boethius, yaklaşık 480 yılında, Hıristiyanlık geçmişi yüz yıl gerilere giden ve Roma siyaset ve din hayatındaki stratejik konumlara önemli isimler katan, **patricii** mensubu bir ailenin çocuğu olarak Roma'da doğar. Babasını çocuk yaşta kaybeder. Bunun üzerine, hem yakın aile dostları olan hem de zamanın en ünlü devlet adamları arasında sayılan Symmachus'un evlatlığına alınır. Boethius'un Symmachus'la kurduğu yakın ilişki onun bir yandan devlet makamlarında yükselmesine neden olurken, diğer yandan da **septem artes liberales** (özgür sanatlar) diye anılan bilim dallarında ve özellikle Yunan dili ve felsefesinde iyi bir eğitim görmesini sağlar. Böylece Boethius, dönemin Ostrogot kökenli İmparatoru Theodoricus'un iktidarında **consul**luk gibi çok önemli ve saygın bir devlet görevine yükseldiği gibi, bütün idari ve adli hizmetlerden de sorumlu **magister officiorum** mevkiini de üstlenir.

Buna karşın, döneminde yaşanan sosyal ve siyasal gerginlikler, barbar

kavimlerin dışarıdan baskısı, Ariusçuluk ve Ortodoksluk çatışması kisvesine bürünen Doğu Roma İmparatorluğu'nun iktidarını genişletme emelleri ve bunun sonucunda Batı Roma İmparatoru Theodoricus'un güç durumda kalışı, Boethius'un yaşamının başladığı kadar olumlu sonlanmamasının nedeni olur. Rakiplerinin kıskançlıkları ve onu yerinden etme girişimleri de bunlara eklenince, vatana ihanet suçundan hüküm giyer ve sürgün edilip Ticinum'da (bugünkü Pavia) hapsedilir; 525 yılında işkenceyle öldürüldüğünde ise, artık ne bir unvanı ne de herhangi bir serveti kalmıştır.

Ömrünün son yıllarında kaleme aldığı ve hem edebiyat hem de felsefe alanında adından en çok söz ettiren **De Consolatione Philosophiae** (Felsefenin Tesellisi) adlı yapıtıyla tanınan Boethius, yaşamı boyunca hem teselliyi aradığı felsefeye, hem de Yunan-Roma yazılı geleneğinin yedi özgür sanatla ilgili yapıtlarına büyük önem vermiş; Platon, Cicero ve Seneca'ya her zaman özel bir hayranlık beslemiştir. Bu yüzden, İmparatorluğun Doğu ile Batısı arasında yaşanan ve giderek artan dilsel bunalımı ve Barbarların tehditkâr tavrını değerlendirdiğinde; bundan böyle Batı'nın, Yunan felsefe kültürüyle temasa geçmesinin çok zor olacağını anlayarak karamsarlığa kapılmıştır. Bu durum onu özellikle Yunan felsefesinin büyük eserlerinin çevirilerini yapmaya ve hem Yunan filozoflarının hem de Latin düşünce adamlarının eserlerine incelemeler yazmaya götürmüş; ayrıca, kendi dönemine kadar Yunan diliyle tartışılan İsa Mesih'in varlık özelliklerine ilişkin sorunları felsefi bir yöntem izleyerek ve ilk kez Latince kavramlarla irdelemeye sevk etmiştir. Bunun sonucunda, Cicero'nun Latince felsefi terimler dağarına, Latince Hıristiyanlık terimlerini de katarak, Marius Victorinus'un desteğiyle,[1] Ortaçağ boyunca geçerli olacak Yunanca terimlerin Latince karşılıklarını belirlemiş ve Latin dilinin gelişiminde büyük bir rol üstlenmiştir. Boethius'un zorlu bir uğraşı sonucu gerçekleştirdiği Aristoteles ve Porphyrius metinlerine ilişkin çevirileri ve yorum çalışmaları, kendisinden sonraki dönemde felsefeyle uğraşan kuşağa adeta bir

[1] Victorinus Afer olarak bilinen Gaius Marius Victorinus (4. yy.), Afer lakabından da anlaşılacağı üzere Afrika kökenlidir. Döneminde gramer ve retorik üzerine yaptığı çalışmalarla tanınmış Yeni-Plâtoncu bir filozoftur. II. Constantius zamanında yaşayan Afer, Roma'da verdiği retorik dersleriyle de ünlüdür. İleri yaşlarında din değiştirip Hıristiyanlığı benimsemesi, özellikle Augustinus'u derinden etkilemiştir.

armağandır. Aristoteles'in diğer metinleri çevrilene kadar, 13. yüzyıla uzanan zaman diliminde Boethius'un mantıkla ilgili yazılarının da Batı'nın mantık çalışmalarının kalıbını oluşturmasına, 'Boethius' adının bilgi kuramı (epistemoloji) ve anlam sorunlarıyla birlikte anılmasına hiç şaşırmamak gerekir.

Boethius'un Batı'nın kültür dünyasında ses getiren eserlerini şu şekilde sıralayabiliriz:

1. Aristoteles öğretisiyle ilgili çeviri ve yorumları: **Arithmetica**, **De Institutione Musica**, **De Geometria**, **De Astronomia**, **Interpretatio topicorum Aristotelis, In librum Aristotelis de interpretatione commentaria minora**, **In librum Aristotelis de interpretatione commentaria maiora**, **De divisione**, **De Syllogismis Categoricis**, **De Syllogismis Hypotheticis**.

2. Porphyrius'un, Aristoteles'in kategoriler öğretisiyle ilgili **Isagoge** yapıtının çevirisi (**Porphyrii Isagoge Translatio**) ve kapsamlı yorumları (**In Porphyrium commentaria minora, In Porphyrium commentaria maiora)**.

3. Cicero'nun düşüncelerinin eleştirili açıklamaları: **Commentarii in Topica Ciceronis**.

4. Astronomi, aritmetik, müzik ve geometriye değinen belli başlı Yunanca metinlerin çevirileri: Nicomachus'un aritmetik üzerine bir incelemesi (**De institutione arithmetica libri duo**) ve müzik üzerine ders kitabı (**De institutione musica libri quinque**); Euclides'ten geometri (**De institutione geometrica**) ve Ptolemaios'tan astronomi üzerine çeviriler (**De astronomia**).

5. Opuscula Sacra diye bilinen ve Katolik Hıristiyan imanına ışık tutan, tanrıbilimsel incelemeler (**Tractatus Theologici**): **De Trinitate** (Kutsal Üçlü), **Utrum Pater et Filius et Spiritus Sanctus de Divinitate Substantialiter Praedicantur?** (Baba, Oğul ve Kutsal Ruh'un Tanrılıkları Tözsel mi?) **Quomodo Substantiae** (Nasıl Oluyor da Tözsel İyi Olmayan Tözler, Var Oldukları için İyiler?) **De Fide Catholica** (Katolik İman'a dair), **Liber contra Eutychen et Nestorium** (Eutyches ve Nestorius'a karşı Yazı).

Görüldüğü gibi, Klasik edebiyat ve felsefeyle dolu dolu bir yaşam süren Boethius'un tez konumuz olan **Trinitas** anlayışını anlamlandırabilmek için, her şeyden önce, bir gizem dini olan Hıristiyanlığın hem Roma'daki hem de Boethius'un kendi yaşamındaki yerini belirlememiz gerekir.

İmparator Augustus, temellerini attığı İmparatorluğun sağlıklı bir büyüme izleyebilmesi için öncelikle Roma yayılmacılığının (**Pax Romana**) önündeki toplumsal, düşünsel ve siyasi engelleri kaldırmakla işe başlar. Bu engellerin başında da Doğu'dan ve Yunan dünyasından Roma'ya sızan ve Roma devlet dinini sarsıcı, ata törelerini (**mos maiorum**) yıkıcı özellikler içeren gizem dinleri gelir. İmparator, gizem dinlerinin yavaş, ama etkin bir şekilde ülkesine sızmalarını önlemek adına, Romalı erdemleri pekiştirecek yasaları tek tek uygulamaya koyar. Augustus'un ardından gelen diğer İmparatorlar da Roma'nın özellikle Ortadoğu, Kuzey Afrika ve Kafkaslarla teması sonucunda iyiden iyiye yayılan ve devletin resmi dinine ve dolayısıyla resmi ideolojisine tehdit oluşturan başta Cybele, Bacchus, Ceres ve Isis gizem dinleriyle, Romalı askerlerin tutkuyla bağlandığı Mithras gizem dininin etkilerine karşı mücadeleyi sürdürmekten geri durmazlar. Bunların esrik, taşkın, düzen bozucu etkinliklerini yasaklayıcı senato (**senatus**) kararlarını bir bir hayata geçirirler.

Ama bütün bu önlemlere karşın gizem dinleri; Roma halkına, hatta aydınlarına sadece bu dünyada değil, öte dünyada da huzur içinde yaşama, ölümden sonrası için de kurtuluş sözü vererek onları avucunun içine almayı başarır. Uzun ve çalkantılı savaş yıllarının yılgınlığı içinde bu dinlerden medet uman insanlar, acılar içinde can verip yeniden dirilen tanrılarla duygudaşlık kurarak bireyselliklerini ön plana çıkarıp ruhlarını dinginleştirirler. Gizem dinlerinin bu gücü, bütün yasaklamalara karşın, yolları Hıristiyanlıkta kesişene kadar da böyle sürer gider.

Bu arada, yazılı metinleriyle "Seçilmiş Kavim" ve "Vaat Edilmiş Topraklar" söylencesine sıkı sıkıya bağlı İsrailoğulları, bir Roma eyaletine dönüşen Yahudiye'de, akılcı Roma idareciliğinin tanıdığı özerk bir yönetimin tüm olanaklarından yararlanmakta, ama çoğunlukla pahalıya ödedikleri askeri mücadeleyi de elden bırakmamaktadırlar. Seçkinci ve kendi içine kapalı bir kimlik gösteren bu kavim, başlangıçta Roma için büyük bir tehlike değildir ve özerkliğin tanıdığı haklardan genişçe yararlanır; ancak Kutsal Metinler'de yazıldığı gibi, bir zamanlar Mısırlı firavunların boyunduruğunda aşağılanmış olduğundan, şimdi de Roma yönetimi altında aşağılandığını düşünmekten vazgeçmez. Durum böyleyken ve

silahlı grupların[2] sonuç vermeyen çabaları devam ederken, İsa'nın teyze çocuğu olan Yahya; Tanrı'nın İsrailoğullarını cezalandırmak için gönderdiğini iddia ettiği Romalı tahakkümünden kurtulmanın, bağışlanmanın yolunun Ürdün Nehri'nin suyunda arınmaktan geçtiğini ve Tanrı'nın bir kurtarıcı gönderdiğini söyleyerek tarih sahnesine çıkar. Yahya'nın sözünü ettiği kurtarıcının kendisi mi, yoksa gerçekten İsa mı olduğu tartışmaları bir yana bırakılırsa; İsa'nın, meselleri[3], sözleri ve yaptıklarıyla Yahudi kavminin iç çelişkilerine, siyasi-iktisadi yolsuzluklarına dokundurmalarda bulunması, sonradan 'Hıristiyanlık' adının verildiği evrensel dinin başlangıçta bir Yahudi dini olduğunu ve yeniden-yapılanmacı bir amaç güttüğünü bize hatırlatır. Silahsız mücadele ile siyaset yapmanın örneğini veren en az iki isim, Yahya ile İsa, İsrailoğullarının içindeki tarikat ve hiziplerin çıkarlarına, başka deyişle zülfüyâra dokundukları için canlarını verirler. Etkileyici kişiliğiyle Yahya'yı öteleyen İsa, Platon'un **Er Mythosu**'nu ve Cicero'nun **Scipio'nun Rüyası**'nı andırırcasına bir başka dünyadan, gökyüzü krallığından söz eder. Günlük siyasal-ekonomik gailelerin üzerinde; bedeni aşkın, ancak yine de **corpus**a yaşayan-yaşamayan ikili anlamını atfedip bedeniyle kıyam (yeniden diriliş: **resurrectio**) geleneğini (**traditio**) başlatarak kendisine farklı bir yer edinir ve umarsız kitlelere umut olur. Ama gelenekçi Yahudiler, onun ölümünden sonra da kişiliği üzerinde çeşitli kurgulamalar (**speculatio**) yapmaktan geri durmaz. Ancak İsa'nın İbrahim, Musa ve Davut'un soyundan bir peygamber olduğunu savunan akrabası Yakup'un önderliğinde kendi içlerinde de bölünmeler yaşamaya başlayınca, bütün çabaları sonuçsuz kalır ve Petrus ve Paulus gibi izleyiciler, İsa'nın havarilerinin kabul ettiği iman ikrarını başta Akdeniz havzası olmak üzere diğer topraklara da yaymaya başlarlar. Bunlardan özellikle Paulus, yeni dinin sadece sünnetli İsrailoğullarına değil, diğer tüm kavimlere, hatta paganlara da açık olduğunu irşat ederek Hıristiyanlığın Roma İmparatorluğu sınırları içinde yayılmasında başat rol üstlenir.

İmparatorluk ile Hıristiyanlığın iki yüzyılı aşkın bir süreyi kapsayan varlık mücadeleleri ardından Hıristiyanlığın gittikçe yaygınlaşması ve kitleleri birleştirici

---

[2] Yun. **Zelotoi** (Ζηλωτοι): kızgınlar, talep edenler.
[3] Yun. **Parabole** (παραβολη): imalı konuşma.

etkisi karşısında Roma, geleneksel yararcılığını devreye sokmakta gecikmez. Başlangıçta Petrus ile Paulus'un önderlik ettiği İtalya'daki kurumlaşmaya giderek daha fazla göz yummaya başlar ve piskoposluklar ile papalık kurumunu sahiplenme becerisini gösterir. Ne var ki temelde 'bir doğa ve üç kişilikten oluşan' tek bir Tanrı **credo**su konusunda; pagancılığı felsefi araçlarla savunarak ayakta tutmaya çalışan öncelikle Plâtoncu düşünce akımları ve bu akımlardan esinlenerek **credo**dan sapmalarını kendilerince temellendirip siyasal ve ekonomik nüfuz peşinde koşan din bilginleri ile bunları kendi emelleri için kullanan hükümdarlar yüzünden büyük bir kargaşanın yaşanması kaçınılmaz olur. Bu durum doğal olarak çeşitli inanç biçimlerine zemin hazırladığı gibi, İmparatorluğun istikrarının tehlikeye girmesine de yol açar.

Boethius'un hem felsefi hem de tanrıbilimsel eserlerini okurken Roma'nın geçirdiği siyasal süreci ve inanç kargaşası dönemlerini; Batı Roma'nın barbarların saldırılarıyla bütünlüğünü yitirmesinin sıkıntılarını; iktidarı ele geçiren harici yöneticilerin, Doğu Roma'yı göz ardı etmeyen siyasal sağduyularıyla özellikle Roma'nın dini ve idari kurumlarını yaşatmayı sürdürme telaşlarını hiçbir zaman akıldan çıkarmamak ve düşünürün metinlerini yaşadığı dönemin çalkantılarını göz önünde tutarak değerlendirmek gerekir. Çünkü Boethius, yaşadıklarını dil ve üslubuna ayrıntılarıyla yansıtan bir düşünürdür. Onun metinlerindeki her bir cümlenin sözcükleri tek tek soyulduğunda, bu sözcüklerin geçmişten kendi dönemine kadar getirdikleri anlam yüklerinin, toplumun düşünsel ve dinsel geçmişine ayna tuttuğu anlaşılır. Özellikle, tezimizin ana metni **De Trinitate**'deki üslup ve kullanılan kelimeler, pagan dünyanın dilinin tek tanrılı bir dinin diline dönüşüm sürecini açıkça ortaya koyar. Çünkü Antikçağ'ı ve Ortaçağ'ı birbirinden ayıran eşiğin ilk basamağında duran Boethius'un bu metninde, Roma'nın pagan kültüründeki dil ve üslup, ayrıca pagan inancının özel terimleri; Roma'nın geçirdiği bu yoğun tarihsel, siyasal ve dinsel sürece kapılıp farklı bir inanç yapısının temel mozaikleriyle döşenmiş ve ilk anlamlarından daha derinlikli bir mecraya açılmıştır.

Bütün bu süreci ve dildeki gelişimi göz önünde bulundurarak ele aldığımız tezimiz, üç ana bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde, Boethius'un **Trinitas** anlayışına bir temel oluşturabilmek amacıyla ilkin **Trinitas** sözcüğünün etimolojik incelemesine yer verilmiş; daha sonra **Pater, Filius ve Spiritus Sanctus** kişilikleri

tarih içinde bir değerlendirme ve dinsel metinlerden de alıntılar yapılarak açıklanmaya çalışılmıştır. İkinci bölümde, Boethius'un **De Trinitate** metni genel olarak incelenmiş ve içeriğindeki konulara değinilmiştir. Üçüncü bölümde ise üç alt başlık halinde, ilkin Boethius'u **Trinitas** inancını incelemeye yönelten nedenler üzerinde durulmuş, tanrıbilim konusunda görüşlerini bildiren ve Boethius'u etkileyen düşünür ve din bilginlerinin görüşlerine kısaca yer verilmiştir. Bu alt başlıkta ayrıca, **Trinitas** inancında çatışmaya yol açan sapkın akımlara ve hem bunları yargılamak hem de **Trinitas** üzerine kesin kabuller öne sürmek için toplanan Konsillere değinilmiştir. İkinci alt başlıkta Boethius'un **Trinitas** hakkındaki görüşlerinin arka planında yer alan ve bu görüşlerin biçimlenmesinde önemli rol oynayan Yunan-Roma felsefesinin seçkin isimleri kısa ve öz biçimde aktarılmaya çalışılmıştır. Üçüncü alt başlıkta ise, Boethius'un esas amacı olan, **Trinitas**'taki Birliği mantıksal çıkarımlarla kanıtlama girişimi sergilenmiştir. Bu bölümlerde işlediğimiz görüşleri değerlendirdiğimiz Sonuç bölümünden ve Kaynakça'dan sonra çalışmamıza üç bölüm olarak eklediğimiz kısımda, ilkin Boethius'un metninde geçen ve Hıristiyanlık terimbilimi açısından önemli olacağını düşündüğümüz Latince terimlere; ikinci olarak **De Trinitate**'nin Latince-Türkçe çeviri metnine ve son olarak da **Trinitas** ile ilgili diyagramlara yer verilmiştir.

Tezimizde, **De Trinitate**'nin kaynak metni olarak **The Theological Tractates and The Consolation of Philosophy, Anicii Manlii Severini Boethii Liber de Trinitate: Trinitas Unus Deus ac non Tres Dii** (trans by. H. F. Steward, E. K. Rand, S. J. Tester), Harvard University Press, London 2003 künyeli Loeb Classical Library baskısı temel alınmış; metnin çevirisindeki yorumlarda özellikle Jean Alexandre C. Buchon, **Traité Trois: De Trinitate, Les Œuvres Complètes de Boèce**, Édition Desrez, Paris, 2004; John Marenbon, **Boethius**, Oxford University Press, 2003; Gerald S. Sloyan, **The Three Persons In One God**, The Catholic University of America, Washington, D.C., 1964 başlıklı çalışmalara başvurulmuştur. Tez boyunca, Kutsal Metinlerden yapılan alıntılarda **Biblia Sacra Iuxta Vulgatam Versionem**, Grison, Roger, Deutsche Bibelgesellschaft, Stuttgart, 2005 baskısından; Antikçağ yazarlarından yapılan alıntılarda, Kaynakça'da başka türlü belirtilmedikçe, Loeb Classical Library metinlerinden yararlanılmıştır.

I. BOETHIUS'UN **TRINITAS** ANLAYIŞININ TEMELLERİ

A. **Trinitas** Sözcüğünün Etimolojik Çözümlemesi

Boethius'un **De Trinitate**'sinde temellendirmeye çalıştığı **Trinitas** inancının ayrıntılarına girmeden önce, **Trinitas**'ın Yunan ve Roma dünyasındaki sözcük anlamını ve bu anlamın Hıristiyanlıkla birlikte geçirdiği gelişim çizgisini açıklamak ve **Trinitas**'ın üç **persona**sı olan **Pater, Filius** ve **Spiritus Sanctus** üzerinde kısaca durmak gerekir.

Türkçe'de **Teslis**, **Üçlem** ya da **Kutsal Üçlü** olarak kullanılan **Trinitas**, Hıristiyanlıkta Tanrı'nın birleşmiş üç ayrı varlık (baba, oğul, kutsal ruh) olarak düşünülmesini ifade eder. Kaynağını Yunanca **trias** (üçlü, τριας) sözcüğünden alan bu Latince sözcük, üç büyük Batı diline: İngilizce'ye, **trinity**; Fransızca'ya, **trinité** ve Almanca'ya, **trinität** olarak geçmiştir.

Trinitas, Roma'nın klasik dönem sonrasında kullanılan bir isimdir. Latince **tres** (üç) sözcüğünün sıfatı olan **trini**'den (üçlü, üç kat, üç kere yapılan) türemiştir ve **üç katlılık** anlamına gelir. Yunancada da Kutsal Üçlü'yü ifade eden **Trias**, **tria** (üç) sözcüğünden türemiştir.[1] Hıristiyan tanrıbilimde, Latince **Trinitas**'ın açılımı, "**Tres Personae, Una Substantia**: Üç Kişi, Bir Doğa;" Yunanca **Trias**'ın açılımı da, aynı anlama gelecek şekilde "**Treis Hypostases, Homoousios** (τρεις ὑποστασες ὁμοουσιος)"tur.

Yunanca, **Trias** sözcüğü ise ilk kez 180'lere doğru Antiocheialı Theophilos'un yazılarında karşımıza çıkmaktadır. Ama Theophilos'un kastettiği, yaratımın ilk üç günüdür; Pater, Filius, Spiritus Sanctus'a yönelik değildir. Theophilos'ta **trias**ın geçtiği yer şöyledir:[2]

---

[1] Anatole Bailly, **Le Grand Dictionnaire Grec-Français**, Hachette, 2001; F. Gaffiot, **Dictionnaire Latin-Français**, Hachette, 1934.

[2] Theophilos, **Προς Αυτόλυκον**, 2.15. **Theophilus of Antioch, Ad Autolycum**, ed. R.M. Grant, Oxford: Clarendon Press, 1970.

"καὶ αἱ τρεῖς ἡμέραι πρὸ τῶν φωστήρων γεγονυῖαι τύποι εἰσὶν τῆς τριάδος, τοῦ θεοῦ και του λόγου αυτου και της σοφίας αυτου."

"Aynı şekilde ışık alayından önceki üç gün de Tanrı, Kelamı ve Hikmeti gibi bir çeşit **üçlü**dür."

Trinitas sözcüğünü bir inanç terimi olarak tanrıbilimsel söz dağarına ilk kez dâhil eden **Tertullianus** olmuştur (yak. 160-225): [3]

"Simplices enim quique, ne dixerim imprudentes et idiotae, quae maior semper credentium pars est, quoniam et ipsa regula fidei a pluribus diis saeculi ad unicum et verum deum transfert, non intellegentes unicum quidem sed cum sua oeconomia esse credendum, expavescunt ad oeconomiam. numerum et dispositionem trinitatis divisionem praesumunt unitatis, quando unitas ex semetipsa derivans trinitatem non destruatur ab illa sed administretur. itaque duos et tres iam iactitant a nobis praedicari, se vero unius dei cultores praesumunt, quasi non et unitas irrationaliter collecta haeresim faciat et trinitas rationaliter expensa veritatem constituat."

"Her zaman inananların büyük kesimini oluşturan, hadi cahiller ve eğitimsizler demeyelim de basit kafalı adamlar, insanı bu dünyanın tanrılar kalabalığından alıp biricik ve gerçek Tanrı'ya ulaştıran inanç yasasını görmekle birlikte, O'nun yalnızca biricik Tanrı olduğuna değil, aynı zamanda üçlü tasarrufuna da inanmayı unutuyor ve bu tasarruf karşısında şaşırıp kalıyorlar ve Üçlü'deki sayıyı ve düzenlenişi Bir'liğin bölünmesi olarak anlıyorlar, oysa Bir'likten türeyen Üçlü, Bir'liği yok etmiyor, O'na hizmet ediyor."

Trinitas'ın yukarıda söz ettiğimiz "**tres Personae, una Substantia"** şeklindeki açılımını da Tertullianus'a borçluyuz. Tertullianus, Yunanca **öz**, **özdek**, **varlık** anlamlarına gelen **ousia**'ya (ουσια) eşdeğer **substantia** ve yine Yunanca **oyuncu maskesi**, **rol**, daha sonra da **kişilik** anlamlarına gelen **prosopon**'a (προσωπον) eşdeğer **persona** sözcüklerini kullanır. Önceleri **temel**, **dayanak**, sonraları da **özdek**, **madde** anlamlarına gelen **hypostasis** (ὑπόστασις) sözcüğü de **ousia**dan farksız olarak Nicaea din kurulunda (325) kullanılmış; Kayserili Basileus'la birlikte, "**üç hypostasis'te tek bir ousia**", sacayak (**tripoda**) formülü

[3] Tertullianus, **Adversus Praexeam**, 3.1. **Patrologiae cursus completus**, Series Latina, Vol. 2. Paris: Migne, 1844.

kabul görmüştür.[4]

Trinitas sözcüğü **Eski Ahit** ile **Yeni Ahit**'in söz dağarında yer almaz. Çünkü **Trinitas** öğretisi, İsa'nın doğası (**natura**) ve işlevi (**munus**) ile ilgili tanrıbilimsel yorumların sonucunda gelişmiştir ve konuyla ilgili yazılan incelemelerde tartışılmıştır.[5] Ama kavram olarak kutsal yazılarda, İÖ 2. yüzyıldan itibaren ifade edilmeye başlanmıştır.

Trinitas sözcüğü, ilk Hıristiyanların **Kerygma**'sındaki[6] söz dağarında, Hıristiyan imanın birincil seslenişini, ilk Hıristiyanların temel tanıklığını (şahadet) ifade eder. Üç temel önermeden oluşur: İsa, Mesih'tir; Tanrı'nın oğludur; ölümden dirilmiştir ve bunu söyleyen şahsen buna tanıklık eder.[7]

Hıristiyan inanç dizgesinde Baba, Oğul ve Kutsal Ruh üçlüsünü tanımlayan **Trinitas**'ın tarihsel ve kültürel süreçte daha derinlerine indiğimizde, bu terimin kaynağının tek tanrılı dinlerinkinden çok uzak bir geçmişte, üçlü dinsel dizgeler zincirinin son halkasında bulunduğunu görürüz. Georges Dumézil, bütün Hint-Avrupa uygarlıklarındaki tanrılar dizgesi ve toplumsal örgütlenmede üç temel işlevin yer aldığını ileri sürer: hükümranlığa, kutsallığa, büyüye bağlı dinsel işlev; askerlik ve toplumun savunulmasıyla ilgili savaşçı işlev ve verimlilikle ilgili üretici işlev. Roma'nın Capitolium üçlüsü Iupiter, Mars, Quirinus; Danimarka'nın demir çağındaki Odin, Thor ve Njörd; Hinduizmin Brahma, Şiva ve Vişnu'su buna örnek gösterilebilir.[8]

Hint geleneğindeki Yüce Varlığın birbirinden bağımsız üç kişiliğinden oluşan üçlü ilke, **Trimurti** (**tri**: üç; **murti**: biçim-**forma**) diye anılır. Brahma, Sözün Ustası kimliğiyle başlangıçtaki yaratıcı tanrıyla karşılaştırabileceğimiz bir ilkedir. İki çehreli Vişnu/Şiva'dan Vişnu, çeşitli varlıklara bürünerek insanların kurtuluşu için yeryüzüne inen ve insanlara göklerin krallığına ulaşmanın yollarını gösteren,

---

[4] Philip Schaff, **Basil: Letters and Selected Works**, Grand Rapids, Christian Classics Ethereal Library, Edinburgh: T&T Clark, 1895, s. 397.
[5] Stephen L. Harris, **Understanding the Bible**, Mayfield Publishing, 2000, s. 427-428.
[6] Yun. **kêrugma** (κῆρυγμα): yüksek sesle duyurma (**kerusso** fiili: κηρύσσω); **kêruks** (κῆρυξ): haberci, muştucu.
[7] Örneğin bkz. **Matta**, 3:16-17; **Matta**, 28:19; **Yuhanna**, 14:16-17; **Ad Corinthos**, 2, 13:14; **Yuhanna**, 10,30; **Yuhanna**, 17,11;21.
[8] E. Washburn Hopkins, **Origin and Evolution of Religion**, Yale University Press, 1923, s. 291-334. Georges Dumézil, **Mythe et Épopée I. II. & III**., Gallimard, Paris, 1995.

dokunulabilen-görülebilen uzamı temsil ederken Şiva, insanların yazgılarını belirleyen, ruhlarını yargılayan ve dönüşüm için gerekli olan zamanın ikinci yüzüne işaret eder. Brahma'dan çıkan ve onun düşünce temelini oluşturan Şakti ise tanrısal varlıklara canlılık veren, her yerde var olan görünmez gücün simgesidir; kimi zaman bulutlarda süzülen bir güvercin hafifliğiyle, kimi zaman ateşten bir dil yakıcılığıyla adeta Hıristiyanların Kutsal Ruh'unu çağrıştırır. Hint-Avrupa düşünce tarzı, işte bu üçlü gelenekten etkilenmiş ve Sami tektanrıcılığıyla karşılaşmasıyla da, Hıristiyanlık aracılığıyla üç kişiliği tek bir cevherde birleştiren Üçlü (Teslis) inancına yol açmıştır.[9]

Hıristiyanların ilk gizemi olan Üçlü; ister Tanrı'nın nitelikleri içinde addedilmesi, ister bir zamanlar Doğu'da yaygın bulunan bu dogmanın kalıntılarını aramak nedeniyle olsun derin felsefi araştırmalara konu olmuştur.

Platon, felsefeye meraklı bir tiran olan Syracusalı Dionysios'a bir mektubunda şöyle der:[10]

> "Καὶ δὴ καὶ περὶ τοῦδε, ὃ δὴ τούτου τιμιώτερόν τ' ἐστὶν καὶ θειότερον, καὶ μάλα σφόδρ' αὐτῷ δηλωτέον, ὑπὲρ οὗ σὺ πέπομφας ἀπορούμενος. Φῆς γὰρ δὴ κατὰ τὸν ἐκείνου λόγον, οὐχ ἱκανῶς ἀποδεδεῖχθαί σοι περὶ τῆς τοῦ πρώτου φύσεως. Φραστέον δή σοι δι' αἰνιγμῶν, ἵν' ἄν τι ἡ δέλτος ἢ πόντου ἢ γῆς ἐν πτυχαῖς πάθη, .. ὁ ἀναγνοὺς μὴ γνῷ. Ὧδε γὰρ ἔχει. Περὶ τὸν πάντων βασιλέα πάντ' ἐστὶ καὶ ἐκείνου ἕνεκα πάντα, καὶ ἐκεῖνο αἴτιον ἁπάντων τῶν καλῶν·"
>
> "Çok değerli, tanrısal ve senin de öğrenmek için can attığın şeyi açıklamalıyım; çünkü söylediklerine bakılırsa, ilk ilkenin doğası hakkında ne düşündüğümü sana yeterince açıklamadığımı sanıyorsun: eğer mektubum karada ya da denizde ele geçerse okuyan bir şey anlamasın diye bunu sana muammalar halinde yazmam gerekiyor. Bütün varlıklar kendi krallarının etrafında; onun sayesinde varlar ve yalnız o, iyi şeylerin nedenidir."

Pythagorasçılar da üçlünün kusursuzluğunu kabul etmekteydiler. Çünkü üç sayısı, doğada mükemmelliği simgeler; bir başka sayıdan doğmuş değildir ve bütün

---

[9] E. Washburn Hopkins, **Origin and Evolution of Religion**, Yale University Press, 1923, s. 291-334. Georges Dumézil, **Mythe et Épopée I. II. & III**., Gallimard, Paris, 1995.

[10] Platon, **Epistolai**, 2. **The Collected Dialogues of Plato, Including the Letters**, Book by Edith Hamilton, Huntington Cairns, Plato; Pantheon Books, 1961.

diğer kesirleri kendisinden çıkarır.[11] Pythagorasçılar; başlangıç, orta ve sonu kapsadığı için de üç'ü kutsal addediyorlardı. Üç sayısının kutsallığına daha Homeros'ta, örneğin bir tek ve aynı nedenle Zeus, Athena ve Apollon tanrılar üçlüsünü yardıma çağırma, yakarma anında rastlanmakta; atalar kültü ise özellikle baba, büyük baba ve büyük büyük babayı **tripatores** ya da babalar üçlüsü diye özellikle onurlandırmaktadır. Üç sayısı ve onun karesi dokuz, yalnızca Yunan ve Roma'da değil, Doğulu Arilerde de büyük öneme sahiptir. Kefaret kurbanları, saçılar, cenaze törenleri, Kharitler (**Gratiae**),[12] Moiralar (**Parcae**),[13] Musalar hep bu sayılarla anılırlar[14].

Filozoflar, tinsel insanı üç parçaya bölerler. Kilise babaları da insan ruhunda Üçlü'nün bir yansımasını bulduklarına inanırlar. Augustinus, Üçlü'yü, Tanrı'ya ulaşmak için önce Yeni-Plâtonculara özgü "içe bakma"nın gizemli derinliğine dalıp ardından benzeşmeli (**analogia**) bir bakışla ele alır ve bunu Kutsal Metinlerdeki "Kendi suretimizde ve benzeyişimizde insanı yapalım!"[15] sözünden hareketle insandaki olmak (**esse**), bilmek (**nosse**), istemek (**velle**) üçlüsüyle irtibatlandırarak şöyle der:[16]

> "dico autem haec tria: esse, nosse, velle. sum enim et scio et volo. sum sciens et volens, et scio esse me et velle, et volo esse et scire. in is igitur tribus quam sit inseparabilis vita et una vita et una mens et una essentia"
>
> "Ve dahi şu üç şeyi söylerim: olmak, bilmek, istemek. Çünkü hem varım, hem bilirim, hem isterim. Ben, bilen ve isteyenim ve var olduğumu ve istediğimi bilirim ve var olmayı ve bilmeyi isterim. Öyle ki bu üç şeyde, yaşamın ayrılmaz bütünlüğünce içimizde (ruhumuzda) hem bir yaşam, hem bir akıl ve hem de bir varlık bulunduğu görülsün."

Yine, ruhun varlık, farkındalık ve istek/sevgi üçlüsünü benzer bir biçimde

---

[11] Emory B. Lease, "The Number Three, Mysterious, Mystic, Magic," **Classical Philology**, The University of Chicago Press, Vol. 14, No. 1 (Jan., 1919), s. 56-73; Ayrıca, bkz. Charles H. Kahn, **Pythagoras and the Pythagoreans: A Brief History**, Hackett, 2001.

[12] Yun. Χαριτες: Doğaya, insanlara, tanrılara neşe saçan güzellik tanrıçaları: Pierre Grimal, **Mitoloji Sözlüğü**, Sosyal Yayınları, 1997.

[13] Yun. Μοιραι: İnsanların kader ve nasip temsilcileri: **A.e.**

[14] P**enseurs de la Grèce: histoire de la philosophie antique** Paris: F. Alcan; Lausanne: Payot, 1908-1910.

[15] **Genesis,** 1,26: "et ait faciamus hominem ad imaginem et similitudinem nostram."

[16] Augustinus, **Confessiones**, 13, 11,12.

dile getirir:[17]

> "Sicut autem duo quaedam sunt, mens et amor eius, cum se amat; ita quaedam duo sunt, mens et notitia eius, cum se nouit. Ipsa igitur mens et amor et notitia eius tria quaedam sunt, et haec tria unum sunt, et cum perfecta sunt aequalia sunt"
>
> "Ruh ve kendini sevdiğinde ruhun sevgisi nasıl iki farklı şey ise; ruh ve kendini bildiğinde ruhun bilgisi de iki ayrı şeydir. İmdi ruh, sevgisi, bilgisi, üç şey ve bu üçü tek bir şey oluşturur ve mükemmel olduklarında eşittirler de."

Trinitas sözcüğünün terimleşerek Hıristiyanlıkla birlikte kazandığı bu anlam genişlemesi, sözcüğün ilk anlamına eşitlik, sonsuzluk ve bölünemezlik anlamlarının da yüklenmesine neden olur ve bu derinlik **trinitas**ı Hıristiyanlık tanrıbilim simgelerinde sıkça kullanılan bir tema haline getirir. Örneğin Yunan alfabesinin ilk harfi **Alpha** ve son harfi **Omega** (το Αλφα και το Ωμεγα: Ben, İlk ve Son'um),[18] eski dönemlerden itibaren **trinitas**ın simgesi olarak kullanılır ve Tanrı'nın mutlaklığına, mükemmelliğine işaret eder (bkz. Diyagramlar, 1). Bundan başka, yine eski simgelerden biri olan eşkenar üçgen, uzunlukları ve açıları eşit üç kenarıyla, üç kişilikteki Tanrı'yı simgeler (bkz. Diyagramlar, 3). Bir başka eski simge de **triquetra**dır (**tres**+**quetrus**: üç köşeli); bu simge üçgen anlamına gelir ve iç içe geçmiş balıklarla resmedilir. **Triquetra**daki birbirine eş üç kemer, eşitliğe; kesintisizce devam eden hatlar, sonsuzluğa; birbiri içine geçmiş örgü de bölünemezliğe işaret eder (bkz. Diyagramlar, 2).

B. **Pater**, **Filius** ve **Spiritus Sanctus** Üzerine

Augustinus, **De Trininate**'de, **Trinitas** terimini irdelerken bu terimde yapılacak hatanın başka hiçbir hataya benzemeyeceğini ve başka hiçbir konunun bu terimi araştırmak kadar meşakkatli olmadığını, ama hiçbir şeyin bu terimi keşfetmek

---

[17] Augustinus, **De Trinitate**, 9,4,4.
[18] **Revelatio**, 1,8, 21,6; 22:13.

kadar da insanı mükâfatlandıramayacağını söylerken, çok haklıdır.[19]

Çünkü Klasik Latince'deki **trinitas** sözcüğü, anlamını genişletip terimleşmeye başladıktan sonra, içeriğine koskoca bir Hıristiyan doktrinini sığdırmıştır. Bu terim, bir yandan Baba (**Pater**), Oğul (**Filius**) ve Kutsal Ruh'u (**Spiritus Sanctus**), yani ayrı ayrı varlıkları ayrı ayrı dile getirirken, diğer yandan bu üç varlığın da bir olduğunu, yani Tanrı (**Deus**) olduğunu söylemektedir. Başka bir noktadan baktığımızda da bu aynı terim, bir ve biricik Tanrı olduğunu bize hissettirmektedir. Bu, Hıristiyanlığın gizeminin ta kendisidir. Bu gizemi **Tertullianus** şöyle savunur:[20]

> "Iam ediximus deum universitatem hanc mundi verbo et ratione et virtute molitum. Apud vestros quoque sapientes ΛΟΓΟΝ, id est sermonem atque rationem, constat artificem videri universitatis. Et nos autem sermoni atque rationi itemque virtuti, per quae omnia molitum deum ediximus, propriam substantiam spiritum inscribimus, cui et sermo insit pronuntianti et ratio adsit disponenti et virtus praesit perficienti. Hunc ex deo prolatum didicimus et prolatione generatum et idcirco filium dei et deum dictum ex unitate substantiae. Nam et deus spiritus. Et cum radius ex sole porrigitur, portio ex summa; sed sol erit in radio, quia solis est radius nec separatur substantia sed extenditur. Ita de spiritu spiritus et de deo deus ut lumen de lumine accensum. Manet integra et indefecta materiae matrix, etsi plures inde traduces qualitatis mutueris: ita et quod de deo profectum est, deus et dei filius et unus ambo. Ita et de spiritu spiritus et de deo deus modulo alternum numerum, gradu non statu fecit, et a matrice non recessit sed excessit. Iste igitur dei radius, ut retro semper praedicabatur, delapsus in virginem quandam et in utero eius caro figuratus nascitur homo deo mixtus. Caro spiritu instructa nutritur, adolescit, adfatur, docet, operatur et Christus est."

> "Tanrı dünyayı sözü, aklı ve gücüyle yarattı. Sizin filozoflarınız bile logos'un, yani, söz ve aklın, evrenin yaratıcısı olduğunda hemfikirler. Yalnız biz, sözün ve aklın cevherinin, yani Tanrı'nın bütün varlıkları yarattığı cevherin ruh olduğunu; bu Kelamın Tanrı tarafından telaffuz edilmiş olması gerektiğini; Tanrı'nın telaffuz ederek onu meydana getirdiğini; dolayısıyla onun Tanrı'nın Oğlu ve aynı cevher nedeniyle Tanrı olduğunu eklemekteyiz. Güneş ışınını uzattığında özdeği ayrılmış olmaz, ama yayılır. Böylece Kelam, bir başka ışıktan yayılan ışık gibi, bir ruhun ruhu ve Tanrı'nın Tanrı'sıdır. Böylece Tanrı'dan ileri gelen Tanrı, özellikleriyle farklı ama sayıca farksız, mahiyetleriyle farklı ama doğalarıyla farksız olup ruhlarıyla bir olandır: Oğul, ondan ayrılmaksızın ilkesinden

---

[19] Augustinus, **De Trinitate**, 1,3: "quia neque periculosius alicubi erratur, nec laboriosius aliquid quaeritur, nec fructuosius aliquid inuenitur."

[20] Tertullianus, **Apologeticum**, 21, 10-14; **Patrologiae cursus completus**, Series Latina. Vol. 1. Paris: Migne, 1844.

> çıkmıştır. Tanrının ışığı bir bakirenin bağrına düşmüş; ete kemiğe bürünmüş, Tanrı ile birleşik insan olmuştur. Ruhun desteklediği bu beden, beslenir, konuşur, öğretir, işler: işte bu, Mesih'tir."

IV. yüzyılın tanınmış tanrıbilimcisi Athanasius'a atfedilen, ama sonraları kaynağı belirsiz kalan **credo**da (**Quicumque vult**) bu üçlü yapı mantık örgüsü içinde açığa konur ve bu **credo**, Hıristiyan Üçlü inancının en temel ifadesini sergiler: "Biz **Trinitas**'ta ve Birlikteki **Trinitas**'ta bir Tanrıya tapıyoruz ve ne onun içeriğindeki üçlü varlığı birbirine karıştırıyor ne de tözü bölümlüyoruz. Çünkü Baba bir kişidir, Oğul bir kişidir, Kutsal Ruh bir kişidir. Ama Babanın, Oğulun ve Kutsal Ruhun tanrısallığı tektir. O halde, Baba Tanrı'dır, Oğul Tanrı'dır ve Kutsal Ruh Tanrı'dır; ama Üç Tanrı yoktur; tek Tanrı vardır. Bu **credo** gösteriyor ki tek bir Tanrı vardır; Baba Tanrı'dır, Oğul Tanrı'dır, Kutsal Ruh Tanrı'dır; Baba Oğul değildir, Kutsal Ruh ne Baba ne de Oğul'dur."[21] O halde işin özü, **Trinitas**'ın kişileri birbirinden ayrı değil, yalnızca farklı belirmelerdir ([tezahür] **modus**)[22] ve bu belirmelerle Tanrı kendisini gösterir (bkz. Diyagramlar, 3). Athanasius **Credo**su şöyledir:

> "Quicumque vult salvus esse, ante omnia opus est ut teneat catholicam fidem: Quam nisi quisque íntegram inviolatamque servaverit, absque dubio in aeternum períbit. *Fides autem cathólica haec est † un unum Deum in Trinitáte, et Trinitátem in unitáte venerémur;Neque confundéntes persónas, neque substántiam separántes. Ália est enim persóna Patris, ália Fílii, ália Spíritus Sancti.Sed Patris, et Fílii, et Spíritus Sancti una est divínitas, aequális glória, coaetérna majéstas.Qualis Pater, talis Filius, talis Spiritus Sanctus.*Increátus Pater, increátus Fílius, increátus Spíritus Sanctus; Imménsus Pater, imménsus Fílius, imménsus Spíritus Sanctus; Ætérnus Pater, aetérnus Fílius, aetérnus Spíritus Sanctus; Et tamen non tres aetérni, sed unus aetérnus; Sicut non tres increáti, nec tres imménsi, sed unus increátus, et unus imménsus. Simíliter omnípotens Pater, omnípotens Fílius, omnípotens Spíritus Sanctus; Et tamen non tres omnipoténtes, sed unus omnípotens. Ita Deus Pater, Deus Fílius, Deus Spíritus Sanctus; Et tamen non tres Dii, sed unus est Deus. Ita Dóminus Pater, Dóminus Fílius, Dóminus Spíritus Sanctus; Et tamen non tres Dómini, sed unus est Dóminus. Quia sicut singillátim unamquámque persónam Deum ac Dóminum confitéri christiána veritáte compéllimur: ita tres Deos aut Dóminos dícere cathólica relogióne prohibémur. Pater a nullo est factus: nec creátus, nec génitus. Fílius a Patre solo est: non factus, nec creátus, sed génitus. Spíritus Sanctus a

---

[21] Athanasius, **Symbolum Quicumque. The Creeds of Christendom: With a History and Critical Notes** Vol. 2 Philip Schaff; Harper & Brothers, 1877.

[22] III. yüzyıl tanrıbilimci ve papazı Sabellius'un, Tanrı'yı üç farklı tezahürü olan tek bir kişiye indirgeyen görüşü, **sabellianism** ya da **modalism** ile karıştırılmamalıdır.

Patre et Fílio: non factus, nec creátus, nec génitus, sed procédens. Unus ergo Pater, non tres Patres: † unus Fílius, non tres Fílii; unus Spíritus Sanctus, non tres Síritus Sancti. Et in hac Trinitáte nihil prius aut postérius, † nihil majus aut minus: sed totae tres persónae coaetérnae sibi sunt et coaequáles. Ita ut per ómnia, sicut jam supra dictum est, † et únitas in Trinitáte, et Trínitas in unitáte veneránda sit. Qui vult ergo salvus esse, ita de Trinitáte séntiat. Sed necessárium est ad aetérnam salútem, ut Incarnatiónem quoque Dómini nostri Jesu Christi fidéliter credat. Est ergo fides recta, ut credámus et confiteámur, † quia Dóminus noster Jesus Christus Dei Fílius, Deus et Homo est. Deus est ex substántia Patris ante saecula génitus, et homo est ex substántia matris in saéculo natus. Perféctus Deus, perféctus homo: ex ánima rationáli et humána carne subsístens. Æquális Patri secúndum divinitátem: minor Patre secúndum humanitátem. Qui licet Deus sit et homo, non duo tamen, sed unus est Christus;Unus autem non conversióne divinitátis in carnem, sed assumptióne humanitátis in Deum; Unus omníno non confusióne substántiae, sed unitáte persónae. Nam sicut ánima rationális et caro unus est homo, ita Deus et homo unus est Christus. Qui passus est pro salúte nostra, descéndit ad ínferos, tértia die resurréxit a mórtuis, Ascéndit ad coelos, sedet ad déxteram Dei Patris omnipoténtis, inde ventúrus est judicáre vivos et mórtuos. Ad cujus advéntum omnes hómines resúrgere habent cum corpóribus suis, et redditúri sunt de factis própriis ratiónem. Et qui bona egérunt, ibunt in vitam aetérnam, qui vero mala, in ignem aetérnum. Haec est fides cathólica, † quam nisi quisque fidéliter firmitérque credíderit, salvus esse non póterit."

"Her kim kurtulmayı arzu ederse, her şeyden önce Katolik inancını koruması gerekir: eğer tam ve katışıksız olarak ona sahip çıkmazsa hiç kuşkusuz ebediyen ölecektir. *İşte Katolik imanı: Üçlü içinde bir Tanrı'ya ve kişileri birbirine karıştırmadan ve cevheri bölmeden Üçlü'de Birliğe tapıyoruz: nitekim Baba'nın kişiliği başka, Oğul'unki başka, Kutsal Ruh'unki başka, ama Baba'nın, Oğul'un ve Kutsal Ruh'un tanrılığı tek; şanı eşit, yüceliği birlikte ebedidir*. *Baba nasılsa, Oğul da; Kutsal Ruh da öyledir:* Baba yaratılmamış, Oğul yaratılmamış, Kutsal Ruh yaratılmamıştır; Baba sonsuz, Oğul sonsuz, Kutsal Ruh sonsuzdur; Baba öncesiz ve sonrasız, Oğul öncesiz ve sonrasız, Kutsal Ruh öncesiz ve sonrasız ve bununla birlikte üç öncesiz ve sonrasız değil, ama bir öncesiz ve sonrasızlar; tıpkı üç yaratılmamış, üç sonsuz olmadıkları, bir yaratılmamış, bir sonsuz oldukları gibi. Keza Baba her şeye gücü yeter, Oğul her şeye gücü yeter, Kutsal Ruh her şeye gücü yeter; bununla birlikte üç her şeye gücü yeter değil, ama bir her şeye gücü yeter. Böylece Baba Tanrı, Oğul Tanrı, Kutsal Ruh Tanrı'dır; bununla birlikte üç Tanrı değil, ama bir Tanrı'dır. Böylece Tanrı Efendi, Oğul Efendi, Kutsal Ruh Efendi'dir; bununla birlikte üç Efendi değil, ama bir Efendi'dir. Çünkü Hıristiyanlık gerçeği, her bir kişinin özel olarak Tanrı ve Efendi olduğunu iman ile ikrara bizi zorladığı gibi, Katolik dini de bizi üç Tanrı ya da üç Efendi olduğunu söylemekten men eder. Baba kimse tarafından yapılmadı; ne yaratıldı ne de doğuruldu; Oğul yalnızca Baba'dan çıktı; ne yapıldı, ne yaratıldı; ama doğuruldu; Kutsal Ruh Baba ve Oğul'dan gelmedir; ne yapıldı, ne yaratıldı, ne de doğuruldu; ama meydana geldi. Demek bir Baba var, üç Baba değil; bir Oğul var, üç Oğul değil; bir Kutsal Ruh var, üç Kutsal Ruh değil. Ve bu Üçlü'de önce ya da sonra olan, daha büyük ya da daha küçük olan bir şey yok, ama Kişiler, her üçü de eşit olarak öncesiz ve sonrasız ve benzer biçimde eşitler. O kadar ki, yukarıda da söylendiği gibi her bakımdan, hem Üçlü'de Birlik'i, hem de Birlik'te Üçlü'yü yüceltmeliyiz. İmdi kurtuluş isteyen her kim, Üçlü'ye böylece iman etsin.
Ancak ebedi selamet için Efendimiz İsa Mesih'in beden bulmasına da sadakatle inanmak gerekir. Demek oluyor ki Tanrı'nın Oğlu Efendimiz İsa Mesih'in, hem Tanrı hem insan olduğuna iman ve ikrar etmek hak yoldur.

> O, Baba'nın cevherinden yüzyıllardan (zamanlardan) önce çıkmış Tanrı; annesinin cevherinden zaman içerisinde doğmuş insan; aklıselim sahibi bir ruh ve bir beşeri bedenden meydana gelmiş, tanrısallık bakımından Baba'ya eşit, insanlık bakımından Baba'dan aşağıda, mükemmel Tanrı, mükemmel insandır. Tanrı ve insan olmasına rağmen, yine de iki Mesih değil, tek bir Mesih vardır; tanrı bedene dönüştüğü için bir değil, ama Tanrı insanlığı üstlendiği için; kesinlikle bir, ama cevherler birbirine karıştığı için değil, kişinin birliği nedeniyle. Çünkü bir makul ruh ve bedenin bir insanı meydana getirdiği gibi, Tanrı ve insan da bir Mesih'i meydana getirir. Bizim selametimiz için acı çekti, cehennemlere alçaldı, üçüncü günde ölümlerden dirildi, göklere çıktı, yaşayanlar ve ölüleri yargılamaya geleceği yer olan Baba'nın sağında oturur. O geldiğinde bütün insanlar bedenleriyle dirilecek ve kendi yaptıklarının hesabını verecekler: iyi şeyler yapanlar ebedi hayata, kötü şeyler yapanlar ebedi ateşe girecekler. İşte Katolik inancı budur ve buna yürekten inanmadıkça kurtuluş mümkün değildir."

Yukarıda görüldüğü gibi Athanasius **Credo**suyla kesin bir dille tanımlanan bu **Trinitas** ya da tektanrıcılık gizemi, Hıristiyan tanrıbiliminin esas inancıdır (**dogma**) ve Doğu Ortodoksluğu, Roma Katolik Kilisesi tarafından benimsenmiştir. **Trinitas** inancında başlıca iki yanlıştan kaçınmak gerekir. Bunlardan biri, sayıya üstünlük tanıyıp Tanrı'da üç ayrı etkinlik merkezi, üç somut varlık olduğunu düşünerek üç-tanrıcı (Fr. **tritheisme**) bir temsil oluşturmaya kalkmak; diğeri Baba, Oğul ve Kutsal Ruh'un, Tanrı'nın bize görünmesinin üç yolu (**modus**) olduğunu varsaymak (Fr. **modalisme**).

Trinitas gizemi ancak tanrısal bildirim ([vahiy] **revelatio**) yolu ile bilinir ve temelinde doğa (**natura**) kavramından ayırt edilen kişi (**persona**) kavramı yatar. **Persona**, Tertullianus'tan itibaren 2. yüzyılda hem Baba hem Oğul hem de Kutsal Ruh için kullanılmış; üçüncü yüzyılda, **hypostasis** (Yun. ὑπόστασις: madde, öz, özdek) terimi daha sık kullanılır olmuştur. Boethius ise **persona**ları Aristotelesçi anlamdaki **hypostasis**le (altta bulunan, temel, dayanak) eş kullanmıştır. **Hypostasis**in Latincesi **substantia** ise Boethius'ta ilk kategori (özdek) olarak geçmiştir.[23]

Trinitas'taki **persona**ları şöyle açıklayabiliriz:

Üçlü'nün **ilk Persona**sının başlangıcı yoktur, çünkü o başlangıçtır. Başka deyişle, doğmamıştır ve başka bir varlıktan hiçbir şey almamış, kendi kendini oluşturmamıştır. Sadece "vardır;" başlangıcı ve kaynağı olmadan "vardır."

[23] J. Marenbon, **Boethius**, s. 71.

Dolayısıyla bu **persona**, her varlığın ve her hareketin başlangıcıdır; Baba'dır. Eski Ahit'te Baba, 'var oluşunu' ve 'bir oluşunu' ortaya koyar; Baba, **Septuaginta**[24] ve Kudüs'ün Kutsal Kitap'ından tercüme edilen Musa'nın ikinci Kitabı **Liber Exodis**'te, İbranice **YHWH**[25] tanrısal adından da anlaşılacağı üzere, "öncesiz ve sonrasız" olandır:[26] burada, Baba, belirli bir çokluğa bürünmüş gizemli bir varlık olarak kendisini gösterir. İbranice **Elohim**[27] sözcüğünün aslında çoğul olması, **Genesis**'te O'nun, "İnsanı kendi suretimizde **yapalım**" diyerek birinci çoğul şahısla sözünü bitirmesi, bu çoğulluğu vurgular.[28] Yine **Genesis**'te "**cumque elevasset oculos apparuerunt ei tres viri stantes**: ve gözlerini kaldırıp baktı, işte **karşısında üç adam duruyordu**,[29] biçimindeki çoğul ifadeler; "**verbo Domini caeli firmati sunt et spiritu oris eius omnis virtus eorum**: Gökler Rabbin sözü ile ve onların bütün orduları ağzının nefesiyle yaratıldı,"[30] şeklinde **Bilgeliğin**, **Sözün** ve **Soluğun** üç ayrı varlık olarak kişileştirilmesi de buna tanıklık eder.

İlk **Persona**, Baba'dır ve Babaların en yücesidir. Kendisi gibi 'biricik' Oğul'un Babası'dır.[31] Baba'nın içindeki biricik eylem, Söz'ünü (**Verbum**) ve Ruh'unu (**Spiritus**) oluşturur. Başka deyişle, Oğlu Söz ve aşkı Ruh'un sonsuzlukta oluşmasıyla, yaratıklar ve onların hareketleri meydana gelir; tıpkı bir sanatçının aklında tasarladığı yapıtını, iradesiyle dışa vurması gibi.[32] Oğul'un varlığı (ayrı bir **persona** oluşu) ve tanrısallığı, Yeni Ahit'te de olumlanır. Tanrı ile birlikte kişileştirilen, Tanrı ile birlikte olan, Tanrı'nın kelamı olan Oğul, yerin ve göğün ve tek tek her şeyin yaratıcısıdır ve İsa Mesih'te bedenlenir.[33] Bu bedende tanrısallığın

---

[24] **Septuaginta** (Yetmişler): İ.Ö. 3. yüzyılda, İskenderiyeli yetmiş iki çevirmenin elinden çıkan Yahudilerin Kutsal Metinlerinin Yunancaya çevirisi. E. Washburn Hopkins, **Origin and Evolution of Religion**, Yale University Press, 1923.
[25] **A.g.e. Hwy**: üflemek, yaratmak, konuşmak.
[26] **Liber Exodi**, 3, 2.
[27] **Eloha**: Tanrı, **Elohim**: Tanrılar demektir. **Elohai**: Tanrım, **Elohaynu**: Tanrımız, şeklinde söylenişleri vardır. **Eloh** dişil bir kelimedir, arkasına eril çoğul eki **-im** gelmiştir. **Elohim** kelimesi aynı zamanda prens, kral vs. gibi yüksek rütbeliler için kullanılan bir kelimedir. Kutsal Kitap'ta, Tanrı'nın gücünün, yöneticilik ve adalet özelliklerinin geçtiği yerlerde kullanılmıştır.
[28] **Liber Genesis** 16;9,13.
[29] **Liber Genesis**, 18, 2.
[30] **Liber Psalmorum** 32,6.
[31] Dominik Pamir, **Kutsal Üçlü-Birlik Gizi**, İstanbul, 1997, s. 51.
[32] **A.g.e.**, s. 51.
[33] **Secundum Johannem** 1,1,2,3.

bütünlüğü, kusursuzluğu yer alır.

Kendi başlangıcını birinci **persona**dan alan ikinci **persona**, yani Oğul, O'nun gibi sonsuzdur, O'nunla aynı öze sahiptir; üstelik Oğul, Baba'nın **persona**sının görünüşüdür. Oğul'u görecek olan, Baba'yı da görür.[34] Baba ve Oğul birbirine oturmuştur ve aralarında güçlü bir sevgi bağı söz konusudur. Oğul, Baba'nın sevgiyle konuşmasıdır. Çünkü Söz (**Verbum**), konuşandan gelir. Baba Oğul'a söyler, Oğul bize açıklar. Oğul'a göre, Oğul'un kim olduğunu Baba'dan başkası bilemez ve Baba'nın kim olduğunu da Oğul'dan başkası bilemez.[35] **Secundum Johannem**'de şöyle denir:[36]

> "In principio erat Verbum et Verbum erat apud Deum et Deus erat Verbum, hoc erat in principio apud Deum omnia per ipsum facta sunt."
>
> "Başlangıçta Söz vardı ve Söz Tanrı'daydı ve Tanrı Söz'dü; Söz, başlangıçta her şeyin kendisinden yaratıldığı Tanrı'daydı."

Görüldüğü gibi ilk **persona** ile ikinci **persona** birbiriyle özdeştir; çünkü Söz'ü söyleyen Söz'le özdeştir. Bu Söz, sonsuz ve tanrısal kişiliktir. Bu Söz, canlıdır ve kişiliği vardır. Söz, Tanrı'nın İsa'da bedenlenmesidir. Tanrı, bu yolla tüm kutsallığını ve tüm sonsuzluğunu söyler. Söz olmak, Tanrı'nın kişiliğidir. Çünkü Söz, tanrısal özün şeklidir. Dolayısıyla Söz ya da Oğul, Tanrı'nın yansıdığı hakiki surettir.[37]

Trinitas'ın üçüncü **persona**sı, Kutsal Ruh'tur (**Spiritus Sanctus**). Yunancada "soluk, yaşam, esin, buhar" anlamlarına gelen **Pneuma (**Πνευμα) ve "savunucu, aracı, seslenen"[38] anlamlarına gelen **Parakletos** (Παρακλητος) terimleriyle adlandırılan üçüncü **persona**, Baba ve Oğul'dan ayrı bir kişiliktir. Katolik Kilisesinin öğretisinde Latince **procedere** (çıkmak, türemek, meydana gelmek) fiili kullanılarak Ruh'un Baba ve Oğul'dan türediğine (neşet ettiğine) işaret

---

[34] **Secundum Johannem** 14, 9.
[35] **Secundum Lucam** 10, 22.
[36] **Secundum Johannem,** 1,1.
[37] Dominik Pamir, **Kutsal Üçlü-Birlik Gizi**, İstanbul, 1997, s. 69.
[38] Anatole Bailly, **Le Grand Dictionnaire Grec-Français**, Hachette, 2001.

edilir. Kutsal Ruh, peygamberleri esinleyen Tanrı'nın Ruhu'dur (Eski Ahit'te **Ruah)** ya da Tanrı'nın Soluğu; İsa'nın ölümden dirilerek göğe yükselişini (kıyamını) izleyen ellinci gün-**Pentekoste**'de (Yun. Πεντηκοστος) kendisini duyurur ve Hıristiyan Kilisesinde varlığını sürdürür. Güvercin, fırtına, ateş gibi simgelerle betimlenen Kutsal Ruh, Tanrı'dan gelen sevgi ya da lütfün kendisidir. Seven kişi ile sevilen kişi arasındaki kutsal bağdır; sevenin sevilen içine gelmesi ve onda yerleşmesidir. Paulus, **Epistula ad Galatas**'ta şöyle der:[39]

> "vivo autem iam non ego, vivit vero in me Christus."
>
> "Yaşıyorum, ama yaşayan artık ben değilim, bende yaşayan İsa'nın kendisidir."

Kutsal Ruh, inanan insanın İsa'dan alacağı tanrısal soluktur. İsa, **Secundum Johannem**'de şöyle der:[40]

> "Si quis sitit, veniat ad me et bibat, qui credit in me… flumina de ventre eius fluent aquae vivae. "
>
> "Kim susuzluk duyarsa, bana gelsin ve içsin, bana inananın içinden dupduru sular fışkıracaktır."

Tanrı'nın Kutsal Üçlü olarak açık edilmesinin (zuhurunun) esası **Eski Ahit**'tedir. İbranice **Eski Ahit**, Tanrı'yı İsrail'in babası olarak betimleyip Kelam (**davar**), Ruh (**ruah**), Hikmet (**hokhmah**) ve Varlık (**shekhinah**) gibi kişileştirmelerde bulunur. Bu kavramlar daha sonra Hıristiyanlığın "Üçlü" öğretisiyle irtibatlandırılmıştır, ama **Yeni Ahit**, **Eski Ahit** gibi, belirgin bir "Üçlü" öğretisi içermez. Buna karşın, yazarı bilinemeyen, **On İki Havarinin Öğretisi** başlığını taşıyıp **Didakhe** (Yun. Διδαχη: öğreti)[41] diye anılan ve kabul görmüş dört İncil'in karşısında onlarla neredeyse aynı zamana tarihlendirilen bir Yunanca kitapta "Üçlü" öğretinin ilk izlerine rastlamak mümkündür. **Didakhe**, kabul görmüş dört İncil'den bir önceki aşamanın başvuru kaynağıdır adeta; ilk Kilise'nin törenlerinde **Yeni**

---

[39] **Epistula ad Galatas**, 2,20.
[40] **Secundum Johannem** 7,37.38.
[41] Anatole Bailly, **Le Grand Dictionnaire Grec-Français**, Hachette, 2001.

Ahit'teki Mektuplarla birlikte okunur ve büyük saygı görür. İskenderiyeli Clemens, Origenes gibi kilise babalarınca da sık sık dile getirilir:

> "1. Περί δε του βαπτίσματος, ούτω βαπτίσατε· ταύτα πάντα προειπόντες, βαπτίσατε εις το όνομα του πατρός και του υιού και του αγίου πνεύματος εν ύδατι ζώντι. 2. εάν δε μη έχης ύδωρ ζων, εις άλλο ύδωρ βάπτισον· ει δ' ου δύνασαι εν ψυχρώ, εν θερμώ. 3. εάν δε αμφότερα μη έχης, έκχεον εις την κεφαλήν τρις ύδωρ εις όνομα πατρός και υιού και αγίου πνεύματος. 4. προ δε του βαπτίσμος προνηστευσάτω ο βαπτίζων και ο βαπτιζόμενος και ει τινες άλλοι δύναται· κελεύεις δε νηστεύσαι τον βαπτιζόμενον προ μιας ή δύο […]τρες της ημέρας ουτω προσεύχεσθε." [42]

> "Vaftize gelince, şöyle yap: "Baba ve Oğul ve Kutsal Ruh adına" dedikten sonra akan suyun içinde vaftiz et. Akan su yok ise başka bir suda; soğuk su yok ise sıcak suyla yapın. Eğer hiçbirini bulamıyorsan "Baba ve Oğul ve Kutsal Ruh adına" diyerek baştan aşağı üç kere su dök[43] […]"Efendinin İncil'de buyurduğu gibi ve günde üç kere dua et."

Yeni Ahit'te, Baba olan Tanrı, var olan her şeyin kaynağı (Yun. **Pantokrator:** παντοκρατωρ) ve aynı zamanda İsa Mesih'in babasıdır. Baba, "Üçlü"nün ilk kişisine ait bir unvan değil, Tanrı'nın anlamdaşı bir sözcüktür. Mesih, Tanrı tarafından; Kutsal Ruh, Mesih tarafından gönderilmişlerdir, öyle ki her şey sonunda Tanrı'ya döner.[44] **Yeni Ahit**'te, söz konusu olan üç **persona**, hem ayrı ayrı kişilikler olarak hem de bir'likleri içinde açıkça isimlendirilir, eyler ve kendilerini dışa vururlar. Üçlü'nün (Teslis'in) ilk belirmesi (zuhuru) Meryem'e özeldir: Göklerdeki Baba, Meryem'in bağrındaki Oğul ve Meryem'i döllemek için gökten onun üzerine inen Kutsal Ruh. Melek Cebrail, getirdiği haberde Meryem'e şöyle der:[45]

> "Spiritus Sanctus superveniet in te et virtus Altissimi obumbravit tibi ideoque et quod nascetur sanctum vocabitur Filius Dei"

---

[42] **Πρωτοχριστιανικό κείμενο, Διδαχή των Αποστόλων,** VII: 1,2,3. **A Dictionary of the Bible: Dealing with Its Language, Literature, and Contents, Including the Biblical Theology**, James Hastings, John A. Selbie; T. & T. Clark, 1904.

[43] **A.g.e. Πρωτοχριστιανικό κείμενο, Διδαχή των Αποστόλων**, VIII: 1,2,3.

[44] Örneğin bkz. **Ad Corinthos**, II.13.14; **Secundum Mattheum**, 28.19.

[45] **Secundum Lucam** 1, 35.

> "Kutsal Ruh üzerine gelecek ve En Yüce'nin gücü seni bir gölge gibi örtecek. Bunun içindir ki senden doğan aziz çocuk, Tanrı'nın oğlu diye anılacak."

Üçlü'nün ikinci ve kamuya açık olan belirmesi, Ürdün'de, Mesih'in vaftizi sırasında gerçekleşir:

> "et descendit Spiritus Sanctus corporali specie sicut columba in ipsum et vox de caelo facta est: tu es Filius meus dilectus in te conplacuit mihi."
>
> "ve Kutsal Ruh, onun üzerine cisimsel (cismani) bir biçime bürünerek, bir güvercin gibi iner. Ve gökten gelen bir ses, şu sözleri söyler: Benim sevgili Oğlumsun; bütün sevgim sendedir."[46]

Vaftizci Yahya, bu olayın başlıca tanığıdır. Şöyle der: [47]

> "quia vidi Spiritum descendentem quasi columbam de caelo et mansit super eum."
>
> "Ruh'un bir güvercin gibi gökten indiğini ve onun üzerinde durduğunu gördüm."

Oğul'un tanrısallığının belirmesi (zuhuru), daha önce buna Ürdün'de tanıklık etmiş olan üç ayrıcalıklı şakirt: Petrus, Yakup ve Yuhanna için Hermon Tepesi'nin zirvesinde, "görünüm değiştirme" (**transfiguratio**) anında da doğrulanacaktır: [48]

> "et vox facta est de nube dicens: hic est Filius meus electus ipsum audite"
>
> "Bu, benim seçilmiş olan Oğlumdur, ona kulak veriniz."

Yeni Ahit, bir yandan Oğul'un kusursuz tanrısallığını olumlayan ya da varsayan ve diğer yandan da Ruh'u Baba ve Oğul'un yaşamına, içtenliğine ve eylemine bağlayan sözlerle doludur.

Markus'un İncil'i, bir iman ifadesiyle başlar: "Tanrı'nın Oğlu İsa Mesih'in İncil'inin başlangıcı (**Initium evangelii Jesu Christi Fili Dei**).[49] **Matta'nın İncil'i** ise hemen hemen şu evrensel yönerge ile sona erer: "Gidin; Baba, Oğul ve Kutsal

---

[46] **Secundum Lucam** 3;22.
[47] **Secundum Johannem** 1, 32.
[48] **Secundum Lucam** 9; 35.
[49] **Secundum Marcum**, 1;1.

Ruh adına vaftiz ederek bütün uluslardan şakirtler yapın" (**euntes ergo docete omnes gentes baptizantes eos in nomine Patris et Fili et Spiritus Sancti**).[50] Kutsal Üçlü'ye ilişkin öğretiyi en çok **Yuhanna**'da görürüz:

> "Deum nemo vidit umquam unigenitus Filius qui est in sinu Patris ipse enarravit." [51]
>
> "Kimse, asla Tanrı'yı bilmedi; Baba'nın bağrındaki biricik Oğul, O'nu tanıtan kişidir"
>
> "Ego et Pater unum sumus." [52]
>
> "Ben ve Baba, biriz."
>
> "cum autem venerit ille Spiritus veritatis docet vos in omnem veritatem."[53]
>
> "Oysa O Ruh gelince, size tüm hakikati öğretecektir."

Paulus da **Mektuplar**'ında İsa'nın, Tanrı'nın Oğlu ve Tanrı olduğunu (Yun. **Théos**: Θεος) birçok vesileyle dile getirmiş; sık sık da üç tanrısal kişiliği birleştiren, "Üçlü"ye ilişkin ifadeler kullanmıştır:

> "gratias agimus Deo et Patri Domini nostri Iesu Christi."
>
> "Rabbimiz İsa Mesih'in Babası Tanrı'ya şükrediyoruz."[54]
>
> "gratia Domini nostri Jesu Christi et caritas Dei et communicatio Sancti Spiritus cum omnibus vobis amen." [55]
>
> "Rab İsa Mesih'in kayrası (inayeti) ve Tanrı'nın sevecenliği (şefkati) ve Kutsal Ruhun ortaklığı ([müşareketi] **communicatio**) sizinle olsun."

Hiç şüphesiz, bu konudaki örnekler çoğaltılabilir ve her bir örnek bize Boethius'un **Trinitas** anlayışının arka planında nasıl bir inanç yapısı olduğunu açığa çıkarır. Ama tezimizin amacı ve kapsamı düşünüldüğünde, verilen sınırlı örneklerin sadece özünden hareket etmek durumunda olduğumuz açıktır. Bu öz, **Trinitas**'taki

---

[50] **Secundum Mattheum**, 28;19.
[51] **Secundum Johannem**, 1;18.
[52] **Secundum Johannem**, 10;30.
[53] **Secundum Johannem**, 16; 13-15.
[54] **Ad Colossenses**, 1,3.
[55] **Ad Corinthios** 2, 13,13.

üç **persona**'nın doğasını ve birbiriyle özdeşliğinin gizli anlamını algılamakla ilgilidir. Boethius'un **De Trinitate**'de amaçladığı, bu özdeşliği vurgulamak ve **TRINITAS UNUS DEUS AC NON TRES DII** (**Trinitas** Bir Tanrı'dır, Üç Tanrı değil) biçiminde tek ve kesin bir cümlede ifade etmektir. Bu ifadeye ulaşırken, felsefeci ve mantıkçı kimliğini bütünüyle devreye sokup ilk başta Tanrıbilimin konusunun salt biçim olduğunu söyleyecek ve **Trinitas**'taki sayının kendisi ve sayılabilir gerçeklikler arasındaki ayrımı ve tanrısal yüklemleri işin içine katacaktır. Sonuçta, **De Trinitate**'de kendi içinde sıkı ve tutarlı bir mantık yürüterek ilk başta ortaya koyduğu önermesini, yani, Baba, Oğul ve Kutsal Ruh'un bir ve aynı olduğunu bize kesin bir dille ifade edecektir. Hedefi, insan algısındaki **Trinitas**'ın dağınıklığını, karmaşıklığını gidermek ve onu kendi mantık ağıyla yeniden kurgulayarak laf yığını olmaktan kurtarmaktır. Ama Boethius'un **Trinitas** temellendirmesine geçmeden önce, ilkin **De Trinitate**'nin kimliği ve içeriği hakkında kısa bir bilgi vermenin yerinde olacağını düşünüyoruz.

II. **DE TRINITATE**'NİN KİMLİĞİ VE İÇERİĞİ

Tezimizin Giriş bölümünde Boethius'un eserlerinden söz ederken, **De Trinitate** adlı incelemesinin, tanrıbilim çalışması olan **Opuscula Sacra**'nın (Kısa Tanrıbilimsel İncelemeler [**Tractatus Theologici**]) bünyesinde yer alan ilk inceleme olduğunu belirtmiştik. **Opuscula Sacra**, **De Fide Catholica** başlıklı metin dışında, mektup tarzında kaleme alınmış beş kitaplık bir yapıttır ve içeriğinde bir konu bütünlüğü vardır. Bu yapıtın **De Trinitate**'nin ardından gelen, Baba, Oğul ve Kutsal Ruh'un tanrılıklarının tözsel olup olmadığının irdelendiği ikinci inceleme konusu, **Utrum Pater et Filius et Spiritus Sanctus de Divinitate substantialiter praedicentur**; tözsel olarak iyi olmayan tözlerin, nasıl olup da varolduklarında iyi olduğunu sorgulayan üçüncü inceleme konusu, **Quomodo substantiae in eo quod sint bonae sint cum non sint substantialia bona**; "evrensel" Katolik imanının, Tanrı'nın **Eski Ahit**'ten **Yeni Ahit**'e uzanan insanlığın kurtuluşu (**salus humanitatis**) sürecine dayandırıldığı dördüncü inceleme konusu, **De Fide Catholica**; İsa'nın Tanrı ve insan doğasını reddeden Eutyches ve İsa'da insan ve Tanrı iki ayrı kişiliği savunan Nestorius'a karşı yazılan beşinci inceleme konusu, **Contra Euthycen et Nestorium** başlığını taşır. **Opuscula Sacra**, 523 yılında Papa unvanını alan ve Boethius'un hem öğretmeni hem de dostu olan Diyakoz[1] Johannes tarafından düzenlenmiş ve yayımlanmıştır.[2]

De Trinitate, Boethius'un, kayınpederi Symmachus'a hitaben yazdığı bir mektuptur. Genellikle **De Trinitate** başlığıyla tanınsa da, mektubun asıl başlığı, **TRINITAS UNUS DEUS AC NON TRES DII** (KUTSAL ÜÇLÜ TEK BİR TANRIDIR, ÜÇ TANRI DEĞİL) şeklindedir. **De Trinitate**, **Opuscula Sacra**'nın II. ve III. incelemeleriyle bağlantılıdır. Her üçünün de yazılma tarihi 520 yılının başlarıdır. Başka deyişle bu incelemeler, Boethius'un devletin yüksek kademesinde görev alışından sonra ve hemen ardından yaşadığı trajik sondan önceki yıllarda kaleme alınmıştır ve o dönemdeki dinsel tartışmalara odaklanmıştır. 519 yılında,

[1] Yun. **diakonos**, διακονος: hizmetkâr, hizmetli; Tanrı'nın hizmetkârı; papaz yardımcısı; ikinci gelen. Lat. , **diaconus**.
[2] John Marenbon, **Boethius**, s. 66.

451'deki Khalkedon Konsili'nden sonra da süregelen, İsa'nın doğasıyla ilgili olarak Doğu ve Batı Kiliselerinde yaşanan inanç uyuşmazlıklarına bir çözüm bulmak için başlarında John Maxentius'un bulunduğu bir keşiş grubu Scythia'dan Roma'ya gelmiş ve Nestorius'un yarattığı hizipleşmenin ortaya attığı "Isa'nın çarmıha gerilmesi, Tanrı'nın çarmıha gerilmesi midir?" sorusuna yanıt olarak verilen "Tanrı acı çekebilir," görüşünün (İngilizce **Theopaschism**) kabul edilmesini istemişlerdir. Buradan hareketle, söz konusu keşişler, doğrudan doğruya **Trinitas** sorununu gündeme getirmişlerdir.

Görüşlerini Khalkedon Konsili'nde kabul ettiren Papa I. Leo, İsa'da, mucizeler yapan ve acı çeken iki ayrı doğanın bir kişilikte barındığını ileri sürmüş, ama İsa'da iki ayrı kişilik barındığını savunan Nestorius sapkınlığına kapı açtığını söyleyen monofizit Euthycesçiler tarafından eleştirilmiştir. Doğu Roma eyaleti Scythia Minor'da[3] konuşlanan kalabalık bir keşiş topluluğu, bir yandan Khalkedon Konsili'nin, diğer yandan Tanrı'nın Kelamı olarak İsa'nın biricikliğini savunan İskenderiyeli Cyrillus'un Mesih öğretisini kabul ediyor; bu iki öğretiyi Augustinus'un kayra/bedel ödeme ([inayet/kefaret] **gratia**/**redemptio**) öğretisiyle bütünleştirip "Kutsal Üçlü'den biri beden bulup acı çekmiştir" (**Unus ex Trinitate passus est**) sözüyle orta yolu bulup tartışmaları noktalamayı amaçlıyordu.[4] Johannes Maxentius ve yandaşlarının, görüşlerini onaylatma savaşımlarının başlıca uğrak yeri böylece Roma olmuştur. Boethius'un incelemelerinde, Scythialı keşişlerin körüklediği bu tanrısal gizem sorununun, Augustinus'un **Trinitas** anlayışı bağlamında, mantıksal çıkarımlarla ele alınıp belli bir sonuca oturtulduğu gözlemlenir.

İşte bu arka plandan hareketle kaleme alınan, bir giriş ve altı bölümden oluşan **De Trinitate**'de Boethius, güçlü felsefi ve tanrıbilim donanımıyla, skolâstik anlamda, felsefenin araçlarıyla tanrıbilime yaklaşmayı denemiştir. Bu arada felsefe (**philosophia**) ile tanrıbilimin (**theologia**) ait oldukları yeri göz ardı etmemeye

---

[3] Bugünkü Romanya, Köstence dolayları.
[4] Adam G. Cooper, **The Body in St. Maximus the Confessor: Holy Flesh, Wholly Deified**, Oxford University Press, 2005

çalışarak, yani felsefenin nesnesinin bizi kuşatan dünyanın doğasını anlamak ve açıklamak; tanrıbilimin nesnesinin ise tanrısal bildirmenin ([vahyin] **revelatio**) esinlediği öğretileri anlamak ve açıklamak olduğunu baştan ortaya sererek kendisi bilinçli şekilde akıl ve inanç arasındaki bu ayrımı uzlaştırma denemesine girişmiş ve inanca özgü savları akılla desteklemiştir. Çünkü ona göre Üçlü'deki Birlik (**unitas**), Hıristiyanlığın evrenselliği kadar kendi içinde tutarlıdır ve Baba, Oğul, Kutsal Ruh öğelerini değer derecelendirmeleriyle ayrıştırma ya da Tanrı'nın yansımaları olan her üç kişiliği de kişiliksizleştirme girişimlerine karşı korunmalıdır: Boethius'un "muhtaç olduğu kudret," kaynağını Akademiacı ve Lykeonculardan alan felsefi düşüncededir.

De Trinitate'nin içeriğine gelince: eserin giriş bölümünde düşünür, ele aldığı konunun çoğunluğun kavrayışından (idrakinden) uzak olduğunu ve insan aklının sezgi gücü elverdiğince açıklanabileceğini, bunun için de dışa kapalı kendine özgü bir dil kullanacağını, ama en önemlisi de "henüz bilinmeyen sözcüklerin anlamlarını giydirmeye" kalkıştığını belirtir. Ayrıca, ilgili konuda Augustinus'tan esinlendiğini de vurgular.

Eserin birinci bölümünde, Hıristiyanlığın evrensellliği (**catholicus**, Yun. καθολικος) ve Hıristiyanların, "Baba, Oğul ve Kutsal Ruh'un her birinin aynı Tanrı olduğu" **Trinitas** inancını ortaya koyan Boethius, sapkınların üç ayrı tanrı anlayışındaki gibi çokluğun başkalıktan, başkalığın ise cins, tür, sayı kıstaslarından ve sayıca çokluğun ilineklerin (**accidentia**) çokluğundan kaynaklandığını belirtir.

İkinci bölümde, kurgul (**speculativae partes**) bilimlerin fizik, matematik ve tanrıbilim üçlüsünden söz eden Boethius, tanrıbilimin konu edindiği tanrının madde ve hareketten yoksun, salt biçim olması nedeniyle yalnızca biçimi inceleyeceğini anımsatır ve Tanrı'nın, söz gelişi insan gibi biçim ve özdekten bileşik olmadığını; "ne ise o" olduğu için, yine insan gibi ilineklerden (**accidentia**) etkilenmeyeceğini gösterir.

Üçüncü bölümde ise, farklılık yoksa sayı da yoktur; çokluk yoksa birlik vardır, diyerek sayının kendisi ve sayılabilir gerçeklikler arasında bir ayrım olduğunu ileri sürer: Tanrı'nın Baba, Oğul, Kutsal Ruh diye üç kez dile getirilmesi, bir sayı oluşturmaz. Ancak "Baba, Oğul değildir." ya da "Oğul, Kutsal Ruh değildir." deyişinin yine de aydınlatılması gereken bir farklılığa işaret ettiğini söyler.

Boethius, eserinin dördüncü bölümünde on evrensel öznitelikten (**praedicamenta**; Yun. **kategoriai**: κατηγοριαι) söz açar ve bunların tanrısal yüklemlere (**attributiones**) dönüştürüldüğünde değişime uğradıklarının örneklerini verir: söz gelişi "adaletli olmak" ve "Tanrı olmak" aynı; "adaletli olmak" ve "insan olmak" ayrı şeylerdir.

Beşinci bölümde, bağıntı özniteliğinin (**relatio/ad aliquid**), bir başka bağıntılıyı gerektirdiği ve bağıntı yükleminin, yüklem/göndermede (atıfta) bulunduğu varlığın "özünde" herhangi bir değişikliğe yol açmadığı savını Baba, Oğul, Kutsal Ruh bağıntılarına uyarlar: Baba, Tanrı; Oğul, Tanrı; Kutsal Ruh, Tanrıdır; dolayısıyla bunlar "bir"dir.

Altıncı ve son bölümde ise Boethius, hiçbir ilişkinin kendi kendine kurulamayacağından yola çıkarak "üçlü" dediğimiz sayısal çokluğun, söz gelişi Baba'nın Oğul'dan farklılığının, bağıntıya ilişkin bir yüklemden (**praedicamentum**) kaynaklandığını, bağıntının özün birliğine halel getirmediğini yineler ve görüşlerinin değerlendirilmesini dileyerek mektubuna son verir.

III. BOETHIUS'UN **TRINITAS** TEMELLENDİRMESİ

A. Boethius'u **Trinitas**'ı İncelemeye Yönelten Nedenler ve Temel Kabulleri (**Affirmationes**)

Boethius, **De Trinitate** metninde **Trinitas** terimini irdelemeye, **TRINITAS UNUS DEUS AC NON TRES DII** (KUTSAL ÜÇLÜ TEK BİR TANRIDIR, ÜÇ TANRI DEĞİL) şeklinde bir önermeyle başlar, böylece ince bir retorikle, varacağı sonucu en başından belirtmiş olur. Ama bu çıkarım, hiç kuşkusuz, Boethius'un metin boyunca rahatlıkla hareket edeceğini göstermez. Çünkü o da Augustinus gibi, **Trinitas** teriminin ve içeriğinin kolayca anlaşılamayacağının, bunun çok güç bir iş olduğunun ve ne yazık ki çok az insanın bu konuyu algılama düzeyine ulaşabileceğinin farkındadır. Nitekim daha metnin girişinde düşüncesini şöyle dile getirir:

> "Qua in re quid mihi sit animi quotiens stilo cogitata commendo, tum ex ipsa materiae difficultate tum ex eo quod raris id est uobis tantum conloquor, intelligi potest."
>
> "Ne zaman düşündüklerimi yazıya döksem, hem konunun zorluğu hem de çok az kişiyle, doğrusunu söylemem gerekirse yalnızca sizinle onu paylaşıyor olmam, neler hissettiğimi anlatmaya yeter."[1]

Böylece, bu metnini adadığı Symmachus'un derin bir sezişe sahip olduğunu da ima eden Boethius, tanrısallıkla ilgili herhangi bir konuda yazmanın güçlüğünden dem vururken, böyle konuları anlayamayacak insanlarla dolu bir toplumda yaşıyor olmasının da ne denli yorucu olduğundan bahseder. Bu imalar, en başından itibaren, **Trinitas**'ı açıklamaya götüren nedenin, bu konuda toplumda bitip tükenmez tartışmalar olduğunu ve Boethius'un bu tartışmalara kendi penceresinden kalıcı bir çözüm getirmek istediğini de ortaya koyar. Hatta öyle ki, onun bu tanrısal araştırmalarını, bu konuda sarf ettiği sözleri Symmachus dışında anlayacak pek kimse de yoktur. Çünkü gözlerini nereye çevirse, kendini ifadeden yoksun aylaklara

[1] **De Trinitate,** Pro**.,** 5-8.

ya da haset içindeki madrabazlara rastlamaktadır. Tanrı'ya adanan herhangi bir araştırmayı, kendi deyimiyle, insanlıktan çıkmış yaratıklara (**qui talibus hominum monstris**) değil anlatmak,[2] yansıtmak bile büyük hata, hatta her şeyden önce Tanrı adına saygısızlık olur. Boethius'un bu tavrı, düşüncelerine ışık tutan Cicero'yu bize anımsatır. Çünkü özgür sanatlarla (**artes liberales**) donanmış özgür ve bilge insana (**homo sapiens**) özgü değerler bütününü (**humanitas**) özümsemiş biri olarak Cicero da anlayıştan yoksun kişileri dışlayan (**homines irrationales**) seçkinci bir tavır içindedir.

Ele aldığı konuyu yazarken yine Cicero'nun ayak izlerinden gidip Latin diline yepyeni felsefi terimler de kazandıracağını "**stilum brevitate contraho et ex intimis sumpta philosophiae disciplinis novorum verborum significationibus velo**" ("Bu nedenle kalemimi tutumluca kullanarak anlatımda özlüce davranmayı yeğliyor ve felsefenin en derin öğretilerinden devşirdiğim düşüncelere, henüz bilinmeyen sözcüklerin anlamlarını giydiriyorum")[3] sözleriyle dokundurarak ölçülü gururunu elden bırakmayan Boethius, bir yandan aklının (**ratio**) sınırlarını zorlayarak, diğer yandan tanrısal yücelikler karşısında haddini bilerek açığa çıkardığı Hıristiyanca erdemini (**virtus**) dile getirmekten ve nihayet incelediği bu konuda kendisine çığır açan ustası Augustinus'a da selam göndermekten geri durmaz. Ama her şeye karşın, "**quantum haec difficilior quaestio est, tam facilior esse debet ad veniam**" ("Ancak ele aldığım araştırma konusu zorlu olduğu denli kolayca hoş görülmeli")[4] diyerek, hoşgörü bekleme alçakgönüllülüğünü de göstermeden edemez.

Görüldüğü üzere Boethius'u titiz bir yaklaşımla **Trinitas**'ı incelemeye sevk eden neden, hiç kuşkusuz Hıristiyanlık inancında yaşanan tartışmalar ve kendisinin de bu konuda yepyeni bir tartışmaya yol açmayacak türde ifadeler kullanma kaygısıdır.

Söz konusu tartışmalar, kuşkusuz salt kendi döneminde çıkmış düşünce ayrılıklarından kaynaklanmaz. Çok daha önceleri ve özellikle Tertullianus, Origenes ve Athanasius gibi Hıristiyan tanrıbilimcilerin görüşleri üzerinde şekillenen bu

---

[2] **A.e.**, 14-15.
[3] **De Trinitate**, Pro., 17-18
[4] **De Trinitae**, 29-30.

tartışmalar, sonrasında Ariusçuluk gibi sapkın akımların (**haeresis**; Yun. αίρεσις) türemesiyle Hıristiyan dünyasını, deyim yerindeyse, ateşli bir savaşımın ortasında bırakmıştır.

Boethius'a göre özellikle, "İsa'nın, Tanrı'yla bir olmadığını, onun ancak Tanrı'nın üstün özellikli bir yaratımı, yani ikincil bir varlık olduğunu" ileri süren Ariusçular, **Trinitas** anlayışını sarsmaya çalışmışlardır. Ariusçulara karşı durmak konusunda ise Boethius'un işi hiç kolay değildir. Çünkü her şeyden önce dönemin Ostrogot İmparatoru Theodoricus Ariusçu'dur ve Boethius, Theodoricus'un hükümdarlığında yazılarını kaleme almak durumundadır. Üstelik İmparatorla da, hakkında sürgün kararı çıkana kadar, çok özel bir yakınlığı söz konusudur. Yine de sonuçta Boethius, bir devlet adamı olmaktan öte bir düşünürdür. Bu yüzden bir düşünürün yapması gerekeni yapar ve **De Trinitate** adlı çalışmasında, kendi içinde tutarlı bir akıl yürüterek, yalnızca Arius taraftarlarına değil, aynı zamanda Nestoriusçuların ve Subordinationistlerin[5] savundukları, "İsa'nın, Tanrı ve İnsan olmak üzere iki ayrı doğadan meydana geldiği" görüşüne de karşı çıkar.

Trinitas konusunda tartışmaların şekillendiği görüş sahiplerinin başında, Hıristiyanlıkla pagan felsefenin sentezini ilk defa yapmayı deneyen, ünlü hatip ve hukukçu **Quintus Septimus Florens Tertullianus** (150-230) gelir. Kartaca kökenli Tertullianus, aynı zamanda Latin Hıristiyan edebiyatının ve tanrıbilimin de kurucusudur. Kendisi, görüşleriyle "Üçlü" öğretisinin Hıristiyanlıktaki gelişimine ön ayak olmuş ve bu bağlamda söz konusu gizemin "bir cevher" ve "üç kişilik" kavramlarına karşılık gelen terimleri (**tres Personae, una Substantia**) ileri sürerek Mesih'in, Tanrı'nın Oğlu ve gerçek bir insan olmasındaki gizemi tutarlılıkla savunmuştur. Tertullianus'un ileri sürdüğü düşünceler, sonraki dönemlerde gerçekleşen din kurullarınca genellikle benimsenen ve kurumlaştırılan görüşler olmuştur. Tertullianus, Tanrı'nın birliğini ve bölünemezliğini kabul etmekte, ancak birliği bozmayacak (halel getirmeyecek) şekilde, sayısal anlamda birbirinden ayrı üç kişilik arasında paylaştırıldığını ifade etmektedir. Ona göre tek ve aynı cevherden

[5] Lat. **subordinatio**. Oğul'un, Baba'dan aşağı, Ona bağlı olduğunu savunan görüş. Nestorius ise bu görüşe yakın duran Konstantinopolis patriğidir.

olan her bir kişilik, kendiliğinden (bizatihi) Tanrı'dır (**summa substantia=tota substantia**).[6] Mesih ise aynı zamanda Tanrı ve insandır, birbirine karışmaksızın tek bir kişide birleşik iki cevherden oluşmuştur: "Tek bir Tanrı'ya inanıyoruz, ama bir düzen ya da yapılanma gereği bu Tanrı'nın kendisinden ileri gelen bir Oğul'a, "her şeyi yapan ve onsuz hiçbir şeyin olmadığı Kelam'ına sahip olmasına da iman ediyoruz" (**derivatio totius et portio: unitas substantiae et trinitas personarum**).[7]

Tertullianus'tan başka, ilk Kilise babalarından ve tanrıbilimci **Origenes** (yak. 185-254) de tartışmaların odaklandığı isimler arasındadır. Kendisi, İskenderiyeli Yetmişlerce çevrilen Kutsal Metinlerin (**Septuaginta**) tamamını İbranca aslından derleyerek yeni yorumlar yazmış ve Hıristiyan öğretisine felsefi bir bakış açısıyla yaklaşmıştır.[8] Dolayısıyla, gerçeğe (hakikate) erişme arzusu ve Tanrı'nın özleminin yaşandığı pagan felsefeyle Hıristiyanlığı harmanlayan bir tanrıbilimci tavrı sergilemiştir. Ama daha çok Yeni-Pythagorasçı ve Yeni-Plâtoncu kimliğiyle Metinlerin alegorik yorumlarına girişmiştir. Origenes'e göre, Tanrı'nın suretinde yaratılan insan, eğer önce kendi düşüklüklerini kabul (zaafını teslim) ve her şeyini Tanrı'nın kayrasına ([inayetine] **caritas**) emanet ederse, iyi işlerde Tanrı'yı örnek alarak Tanrı'ya benzeyebilir. Koruyucu melekler, ama özellikle, azizler ve peygamberler aracılığıyla iş gören Logos ona yardımcıdır. Origenes de Plotinus gibi, Ruh'un Tanrı'ya ulaşmadan önce çeşitli bedenleşmelerden geçtiğini savunmaktadır. Origenes için Tanrı, birinci İlke'dir; Söz'ü olan Mesih ise O'na bağlıdır (İngilizce, **subordinationism**).[9]

Origenes'in Kutsal Üçlü'nün hiyerarşik yapısı, maddenin geçiciliği, ruhların önceden var olmalarına ilişkin görüşleri, Boethius'un ölümünden yaklaşık otuz yıl sonra, 553'deki II. Constantinopolis Konsili'nde Kilise tarafından aforoz (Yun. **anathema**: $\alpha\nu\alpha\theta\varepsilon\mu\alpha$)[10] edilir.[11]

---

[6] Tertullianus, **Adversus Praexeam**: En üstün, birincil, kapsayıcı öz.
[7] **A. e.**: Bütünün uzantısı (yansıması) ve parçası: özün birliği ve kişiliklerin üçlüğü.
[8] Charles Kannengiesser, **Handbook of Patristic Exegesis: The Bible in Ancient Christianity**, Vol. 1, Brill, 2004.
[9] Özellikle İsa ve Kutsal Ruh'a "Üçlü" içinde konum, işlev ve varlık olarak daha düşük bir sıra veren, onları Baba'dan çıkma ve Ona bağımlı addeden ilk yüzyılların Hıristiyanlık öğretisi.
[10] Yun. **Aforoz (**$\alpha\phi o\rho o\varsigma$**)**, lanetleme; kilise tarafından aforoz edilmiş kişi.
[11] Paul Christophe, **L'Eglise dans l'histoire des hommes**, Droguet - Ardent, 1982, s. 59-61.

Origenes'ten sonra gelen, İskenderiyeli Athanasius (298-373) ise, IV. yüzyılın büyük Mesih tartışmalarında yerini alan ve Nicaea (İznik) din kurulunda Ariusçuların amansız düşmanı olarak gösterilen bir din bilgini (**doctus**) ve kilise babasıdır (**doctor**). Hayatı sürgünlerle geçen Athanasius'un yaşadığı dönemde Hıristiyanlık öğretisi, henüz yerli yerine oturmamış, birbirini izleyen din kurullarıyla bir sonuca vardırılmayı beklemektedir. Athanasius, İsa'yı Tanrı'nın bir yaratımı, O'na bağlı bir varlık olarak gösteren Ariusçulara karşı bir cevherliliği, yani Oğul'un Baba'dan ayrı, ama onunla aynı doğadan (Yun. **homousios**: ὁμοουσιος) olduğunu savunarak Katolik inancının "Üçlü" öğretisinin başlıca öncülerinden olmuştur. Kendisine atfedilen ve Athanasius İlkeleri diye anılan, Aurelius Augustinus'un da yazılarında değindiği **De Principiis** (İlkeler), uğruna mücadele ettiği ve ismiyle özdeşleşen ortodoksça bir iman ikrarı olmuştur.[12]

Tertullianus, Origines ve Athanasius'tan sonra, bu konuda verebileceğimiz en önemli isimlerden biri de Latin Hıristiyan yazar Poitiers'li[13] **Hilarius**'tur (315-367). O da öncüleri gibi Hıristiyanlıktaki tartışmalara yol açan görüşlerin sahibidir.[14] Kendisi gerek edebiyat, gerekse tanrıbilim ve felsefe bakımından bütünüyle Batı'ya özgü bir tavır içinde olan ve Batı'nın sınırları içinde kalan bir kilise bilginidir.[15] **De Trinitate** adlı eserinde, Ariusçu kanıtlamaları çürütür ve **homoousia**cılarla (aynı özden) **homeoousia**cıları (benzer özden) uzlaştırdığı kuramlarını, 359 yılında toplanan Seleuchia Konsili'nde öne sürer. Söz konusu eserinde, Baba ve Oğul'un aynı cevherden olduklarını savunan Nicaea Konsili'ndeki görüşlerin arkasında durmuş ve bütün Latin Kilisesi'nin bu görüşte güçlenmesine ön ayak olmuştur. Ana görüşleri özetle şöyledir:[16]

"Auctor unus est omnium. Unus est enim Deus Pater, ex quo omnia; et unus

---

[12] Philip Schaff, **The Creeds of Christendom: With a History and Critical Notes 2**, Harper & Brothers, NewYork, 1877, s. 66-72.
[13] Gallia halkının yerleştiği, Fransa'nın batısında yer alan ve manastırlarıyla Hıristiyanlığın erken dönemlerinde önemli bir konuma sahip olan şehir.
[14] Charles Kannengiesser, **Handbook of Patristic Exegesis: The Bible in Ancient Christianity** Vol. 2, Brill, 2004.
[15] Lat. **doctor**: öğretici, usta, gösteren, mürşit.
[16] **De Trinitate,** 2.1.

> Unigenitus Dominus noster Jesus Christus, per quem omnia; et unus Spiritus, donum in omnibus. Omnia ergo sunt suis virtutibus ac meritis ordinata: una potestas ex qua omnia, una progenies per quam omnia, perfectae spei munus unum."
>
> "Her şeyin yaratıcısı Tanrı birdir. Çünkü Baba olan Tanrı birdir ve bütün varlıkların kaynağıdır; ve Efendimiz İsa Mesih biricik Oğul'dur ve bütün varlıklar onun aracılığıyla var olur; ve bütün varlıklardaki Tanrı'nın Armağanı olan Ruh da Bir'dir. O halde, hepsi, sahip olunan güçlere ve ihsan ettikleri hayırlara göre yerlerini almışlardır: Her şeyin kendisinden geldiği tek bir güç vardır; her şeyin kendinden olduğu tek bir evlat vardır ve bize mükemmel umudu bağışlayan tek Bir Armağan vardır."
>
> "…ut quia malignitas instinctu diabolicae fraudulentiae excitata veritatem rerum per naturae nomina eludit, nos naturam nominum proferamus; et editis, prout in verbis habebimus, dignitate atque officio Patris, Filii, Spiritus sancti, non frustrentur naturae proprietatibus nomina, sed intra naturae significationem nominibus coartentur."[17]
>
> "…Sapkınlar tarafından bu İsimlerin Tanrısal nitelikteki anlam ve çağrışımlarına zarar gelmesini önlemek için, Kutsal Metnin sözlerinde de tanık olduğumuz gibi, Baba'nın, Oğul'un ve Kutsal Ruh'un heybet ve işlevlerini açıklamalı ve bizzat bu İsimler aracılığıyla terimleri gerektiği gibi kullanmaya onları zorlamalıyız."

IV. yüzyılın yetiştirdiği ünlü gramerci, hatip ve filozof **Gaius Marius Victorinus Afer** de Kutsal Üçlü konusunda, özellikle Ariusçu sapkınlara karşı uğraş vermiş, **Adversus Arrium** (Ariusçulara Karşı) ve **De Generatione Verbi Divini** (Tanrı Kelamı'nın Doğuşu) adlı yapıtlarında kendi görüşlerini savunmuştur. Augustinus'un Hıristiyan kişiliğinin oluşumunda büyük etkisi olan Afer'in, Yeni-Plâtoncu metafizik ile Hıristiyanlığı uzlaştırma çabaları, gerek zamanının gerekse sonraki yüzyılların kilise babalarınca da takdir edilmiştir. **Quadrivium** alanındaki çalışmalarıyla metafizikte yetkinleşmeyi amaçlayan Boethius'un, Aristoteles ve ardıllarını anlamada temel kaynaklarını oluşturmuş; sonradan Boethius tarafından da Latinceye çevrilen, Yeni-Plâtoncu Porphyrius'un **Isagoge** adlı yapıtını Latince'ye kazandırmıştır. Ancak Aristoteles, Platon ve Cicero çeviri ve incelemelerinin ötesinde en büyük rolü, İlk Hıristiyanlık dönemlerinde bir örneği daha bulunmayan "Üçlü"sünde, Plâtoncu öğretileri kullanmış ve Baba ile Oğul'un aynı özden olduğunu

[17] **De Trinitate,** 2**.** 5.

savunan, Nicaea iman ikrarını destekleyici risaleler yazmış olmasıdır:[18]

> "Deus, Dominus, Sanctus Spiritus: o beata Trinitas
> Pater, Filius, Paracletus: o beata Trinitas
> Praestator, Minister, Divisor: o beata Trinitas
> Spiritus operationum, Spiritus ministeriorum, Spiritus gratiarum: o beata Trinitas
> Unum principium, et alterum cum altero et semper alterum cum altero: o beata Trinitas
> De qua Pater Substantia, et ipse substantia Filius, Spiritusque substantia, sed ter ipse substantia: o beata Trinitas
> Pater perfectus, perfectus Patre perfecto Filius; paerfecto Filio sanctus perfectus Spiritus: o beata Trinitas
> Fons, flumen, irrigatio: o beata Trinitas. In tribus ter gemina, sed una actio: o beata Trinitas Existantia, vita, cognitio: o beata Trinitas. Caritas, gratia, communicatio: o beata Trinitas
> Caritas Deus est, Gratia, Christus, communicatio Sanctus Spiritus: o beata Trinitas
> Si charitas est, gratia est; si charitates et gratia, communicatio est: omnes ergo in singulis, et unum in tribus: o beata Trinitas."

> "Tanrı, Efendi, Kutsal Ruh: ey Kutlu Üçlü
> Baba, Oğul, Aracı (Şefaatçi): ey Kutlu Üçlü
> Veren, Hizmet Eden, Üleştiren: ey Kutlu Üçlü
> İşlerin Ruhu, Hizmetlerin Ruhu, İyiliklerin (Lütufların) Ruhu: ey Kutlu Üçlü
> Bir İlke, ve Diğeriyle Bir, ve her zaman diğeriyle Bir: ey Kutlu Üçlü
> Cevherden dolayı Baba, ve bizzat cevher Oğul, ve cevher Ruh, lakin üç kez aynı tek cevher: ey Kutlu Üçlü
> Kusursuz (Mükemmel) Baba, Kusursuz Babanın Kusursuz Oğlu, Kusursuz Oğlun Kusursuz Kutsal Ruhu: ey Kutlu Üçlü
> Kaynak, Akarsu, Taşkın: ey Kutlu Üçlü
> Üçünde üç iş, ama yalnızca bir: ey Kutlu Üçlü
> Varlık, yaşam, bilgi: ey Kutlu Üçlü
> Kayra (İnayet), İyilik (Lütuf), paylaşma: ey Kutlu Üçlü
> Tanrı kayra, Mesih iyilik, Kutsal Ruh paylaşmadır: ey Kutlu Üçlü
> Kayra varsa eğer, iyilik de vardır; kayra ve iyilik varsa paylaşma da vardır: imdi her birinde hepsi ve birinde üçü: ey Kutlu Üçlü."

Yukarıda saydığımız düşünürlerin yanında Aziz Paulus'tan sonra Hıristiyanlığın tesisi ve gelişiminde en önemli rolü üstlenen kişi, kilise babalarından ve din bilginlerinden **Aurelius Augustinus** (354-430) olmuştur. Kendisini Kutsal Metinler, Manichaeusçu (Manici) görüşler dışında Platon, Plotinus ve Porphyrius'la beslemiştir. Eserleri ve öğretileriyle çağlar boyunca Batı Kilisesi ve düşünürleri üzerinde etkide bulunmuş, hatta Boethius'un da en büyük esin kaynaklarından biri

[18] Mary T. Clark, **Theological Treatises on the Trinity, Marius Victorinus; (De Trinitate Hymni, Hymnus III)** Catholic University of America Press, 1981.

olmuştur. Düşünceleri, Plâtonculukla Hıristiyanlığın bir bileşimidir: "**Pater et Filius et Spiritus Sanctus sicut inseparabiles sunt, ita inseparabiliter operentur. Haec et mea fides est quando haec est catholica fides."** ("Baba, Oğul ve Kutsal Ruh doğal birlik olarak birbirlerinden ayrılamayacakları gibi, eylemde de ortaklık sergilerler. Böyledir inancım, çünkü bu Katolik imanıdır")[19] şeklindeki sözleriyle özetlediği inancı, Boethius'un savıyla örtüşmekte ve **De Trinitate** yapıtından alıntıladığımız şu sözleriyle güç kazanmaktadır:

> "Sed in ea nonnulli perturbantur cum audiunt deum patrem et deum filium et deum spiritum sanctum, et tamen hanc trinitatem non tres deos sed unum deum; et quemadmodum id intellegant quaerunt, praesertim cum dicitur inseparabiliter operari trinitatem in omni re quam deus operatur, et tamen quandam uocem patris sonuisse, quae uox filii non sit; in carne autem natum et passum et resurrexisse et ascendisse non nisi filium; in columbae autem specie uenisse non nisi spiritum sanctum. Intellegere uolunt quomodo et illam uocem quae non nisi patris fuit trinitas fecerit, et illam carnem in qua non nisi filius de uirgine natus est eadem trinitas creauerit, et illam columbae speciem in qua non nisi spiritus sanctus apparuit illa ipsa trinitas operata sit. Alioquin non inseparabiliter trinitas operatur, sed alia pater facit, alia filius, alia spiritus sanctus; aut si quaedam simul faciunt, quaedam sine inuicem, iam non inseparabilis trinitas. Mouet etiam quomodo spiritus sanctus in trinitate sit, quem nec pater nec filius nec ambo genuerint, cum sit spiritus patris et filii."[20]
>
> "Ancak burada kimilerinin, Tanrı'da üç kişinin: Baba, Oğul ve Kutsal Ruh'un bulunduğunu ve bu üç kişinin üç tanrı değil, ama sadece bir ve aynı Tanrı olduğunu kendilerine söylediğimizde akılları karışıyor. Keza böyle bir dil nasıl anlaşılabilir diye soruyorlar: özellikle de her dış eylemin Üçlü'nün tamamına ait olduğunu eklediğinizde ve yine de kendisini duyuran Baba'nın sesinin Oğul'un sesi olmadığını; cisimleşmenin sadece bedene bürünen, acı çeken, kıyam eden ve göğe çıkan Oğul'a ait olduğunu ve sadece Kutsal Ruh'un bir güvercin kılığında göründüğünü dile getirdiğimizde. İmdi bu meraklı kafalar, Üçlü'nün, sadece Baba'nın sesi olan bu sesle nasıl konuşabildiğini; dahası bu aynı Üçlü'nün, sadece Oğul'un bir Bakirenin bağrında aldığı bedeni nasıl yarattığını; ve nihayet sadece Kutsal Ruh'un göründüğü bu güvercinin, nasıl olur da bütün Üçlü'nün eseri olduğunu anlamak istiyorlar. Çünkü başka türlü Üçlü, ayrılmaz bir biçimde eylemde bulunmayacak; ve Baba bir şey, Oğul bir başka şey, ve Kutsal Ruh bir başkası olacaktı. Ve eğer tersine kimi eylemler üç kişinin ortak eylemleriyse, ve diğerleri onların yalnızca her birine özgüyse, Üçlü'nün ayrılmaz bir biçimde davrandığı artık söylenemez. Dahası, nasıl oluyor da Kutsal Ruh, Baba'nın ve Oğul'un Ruh'u olmasına rağmen, madem onlar doğurmuş değil, Üçlü'nün öz parçasıdır, anlamak için çırpınıyorlar."

Ve yine, söz konusu savı pekiştiren şu sözler, Boethius'un Aristotelesçi

---

[19] Augustine, R. P. H. Green, **Augustine de Doctrina Christiana**, Clarendon Press, 1995 (**De Trinitate**, 1; 4;7; **Kilisenin Kutsal Üçlü'ye ilişkin öğretisi nedir?**)

[20] **De Doctrina Christiana**, **De Trinitate**, 1,5,8: Nasıl oluyor da üç kişi tek bir Tanrı'dır?

yaklaşımlarıyla dizgeleştirilmeyi bekleyen bir önceki aşama niteliğindedir:[21]

> "Quapropter illud praecipue teneamus, quidquid ad se dicitur praestantissima illa et diuina sublimitas substantialiter dici; quod autem ad aliquid non substantialiter sed relatiue; tantamque uim esse eiusdem substantiae in patre et filio et spiritu sancto ut quidquid de singulis ad se ipsos dicitur non pluraliter in summa sed singulariter accipiatur. Quemadmodum enim deus est pater et filius deus est et spiritus sanctus deus est, quod secundum substantiam dici nemo dubitat, non tamen tres deos sed unum deum dicimus eam ipsam praestantissimam trinitatem. Ita magnus pater, magnus filius, magnus et spiritus sanctus; nec tamen tres magni sed unus magnus. Non enim de patre solo sicut illi peruerse sentiunt, sed de patre et filio et spiritu sancto scriptum est: Tu es solus deus, magnus. […] Quidquid ergo ad se ipsum dicitur deus et de singulis personis ter dicitur patre et filio et spiritu sancto, et simul de ipsa trinitate non pluraliter sed singulariter dicitur. Quoniam quippe non aliud est deo esse et aliud magnum esse, sed hoc idem illi est esse quod magnum esse, propterea sicut non dicimus tres essentias, sic non dicimus tres magnitudines.."[22]

> "Bundan dolayı ilke olarak doğaya ilişkin söylenen her şeyin bizzat Tanrı'nın özüyle doğrulandığını ve ilişkilerle ilgili söylenen her şeyin Tanrısal öze değil, ama sadece kişiliğe ilişkin olduğunu ileri sürüyoruz. Baba, Oğul ve Kutsal Ruh arasındaki cevher birliği o denli güçlüdür ki onlara uygun düşen bütün ortak sıfatları tekil olarak dile getiriyoruz. Böylece Baba'nın Tanrı, Oğul'un Tanrı ve Kutsal Ruh'un Tanrı olduğunu söylüyoruz: bu ifademiz ancak tanrısal özde anlamını buluyor. Yine de yüce Üçlü'nün üç kişiliğinin üç Tanrı değil, aynı ve tek bir Tanrı olduğunu söylüyoruz. Baba, o denli büyük; Oğul, o denli büyük; Kutsal Ruh, o denli büyüktür; ve yine de bunlar bağımsız üç Tanrı değil, ama tek bir Tanrı'dır. Çünkü Ariusçuların kurnazlıkla desteklediklerı gibi, Mezmurlar Kitabı'nda sadece Baba'dan değil, ama Baba, Oğul ve Kutsal Ruh'tan söz ederken "Siz, tek büyük Tanrı'sınız" diye yazılmıştır ("quia magnus tu et faciens mirabilia tu Deus solus")[23] Böylece, doğrudan Tanrısal Varlığın doğasına yönelik her şey, üç kişiliğin: Baba, Oğul ve Kutsal Ruh'un her biri hakkında tekil olarak ifade edilir, ve yine, bütün Üçlü'ye ilişkin aynı ifadeleri çoğul değil, tekil olarak kullanırız. Ve gerçekten de, Tanrı indinde "olmak" ve "büyük olmak" iki ayrı şey değil, tek ve aynı şeydir. Keza yine aynı nedenle, O'nda üç cevher görmüyor, O'na üç büyüklük atfetmiyoruz."

Yukarıda bahsettiğimiz bütün din bilginleri, Kutsal Kitabın hazır tanıklığı "Üçlü"ye ilişkin iman ikrarlarının ötesine geçerek Tanrı'nın barındırdığı birbirine denk kişilerin varlıkbilimsel üçlülüklerine temas etmeye çalışmışlardır. IV. yüzyıl bu anlamda adeta bir savaş sahnesidir. Bu sahne, içkin ya da özsel (**immanens**)

---

[21] **De Doctrina Christiana**.
[22] **De Doctrina Christiana, De Trinitate**, 5,8, 9: Tanrısal doğa hakkında söylenen her şey Kutsal Üçlü'nün üç kişiliğine özgüdür.
[23] **Biblia Sacra Iuxta Vulgatam Versionem**, Deutsche Bibelgesellschaft, Stuttgart, 2005; Ps, LXXXV, 10; s. 878.

Trinitas'a geçiş aşamasıdır. Tanrı'ya "üçlü"lü bir düzen içinde tutarlıca tapınmayı ve Tanrı'nın üç ismiyle vaftiz etme uygulamasını harekete geçirip Mesih ve Kutsal Ruh'un Tanrılığına iman etmeye ivme kazandırır.

Yukarıda söz ettiğimiz din bilginleri **Trinitas** konusundaki görüşlerini teker teker belirtmeye başladıkları andan itibaren, onların görüşlerine zıt düşünceleri benimseyen sapkın akımlar da ortaya çıkmaya başlar. Bunların başında, Hıristiyanlık tarihini tartışmalara boğan ve Boethius'un da **Trinitas** konusunu ele alıp işlemesine neden olan Arius (yak. 250-336) ve taraftarları gelir. Yukarıda da sıkça sözünü ettiğimiz ve adını Libya kökenli tanrıbilimci Arius'tan alan Ariusçuluk, düşüncelerini **Trinitas**'ın doğası ve "Baba Tanrı" ile "Oğul İsa" kavramlarına odaklar ve Yüce Tanrı'nın insan kılınan oğluna üstünlüğünü savunur, bu yüzden Üçlünün bölünmezliğinin yandaşı Üçlücülükle ([Teslisçilik] Fr.: **Trinitarianisme**) sürekli çatışır. Ama farklı bir bakış açısıyla yaklaşıldığında bu çatışmaların, **Trinitas** öğretisinin gelişip biçimlendirilmesine de büyük katkı sağladığını reddetmek yanlış olur. Arius yandaşları, Origenes'in **subordinationism** görüşünü benimserler: yani "Oğul; yaratılmamış, öncesiz-sonrasız Tanrı ile aynı özden değildir," görüşünü. Oğul, Tanrı'ya tanıklık etse bile Tanrı değildir; tanrısal bir konumda ise de bu, Tanrı'nınkinden aşağı bir konumdur. Dolayısıyla Ariusçular Üçlü'de tek ve ortak bir doğayı kabul etmezler ve katı bir tektanrıcılıktan (Fr.: **monothéisme**; Yun. **monotheos**: μονοθεος) yana tavır alırlar. Diğer yandan, İsa'nın Tanrı olmadığından yola çıkarak kurtuluş öğretisini de sorgular ve insanların Tanrı'nın çocukları olamayacağını söylerler. Arius karşıtları ise, biri yaratılmış, diğeri yaratılmamış; biri yüce, diğeri ona bağlı iki tanrı görüşünün, çoktanrıcılığa yol açtığını söyleyerek bunları dışlarlar. Her şeye rağmen, Ariusçular, 4. yüzyılda kurumsallaşan kiliseye egemen olup imparatorluk sarayını etkileyecek kadar büyük bir güce sahip olurlar; ta ki Athanasius ve diğer karşıtlar, Roma'nın buğday ambarı Mısır'ı yöneten İskenderiye'de güç kazanıp siyasi bir boyut kazanan gelişmelerin düğümü Nicaea konsilinde çözülünceye ve Ariusçuluk yargılanıncaya kadar.

Ariusçuluk'tan başka, V. yüzyılda Hıristiyanlıkta sapkın akımların arasında sayılan Nasturilik de adından sıkça söz ettirir. Adını, Constantinopolis Patriği Nestorius'tan (yak. 389-453) alan bu akım, İsa Mesih'te biri tanrı diğeri insan iki

doğa bulunduğunu savunur ve Meryem'in Tanrı anası değil de, Mesih'in, yani bir insanın anası olduğunu ileri sürer. Çünkü onlara göre İsa, Tanrı'nın evlatlığıdır. Nestorius, katı bir dindardır ve Ariusçuların ibadethanelerini gözünü kırpmadan kapatır. Öyle ki bu katı dindarlık, sonuçta dinsel boyuttan çıkar ve dönemin İskenderiye patriği Cyrillus ile Nestorius arasındaki siyasi bir çekişmeye dönüşür. Üstelik fikir ayrılıklarının yarattığı olayların vardığı boyut, İmparator II. Theodosius'un müdahalesini gerektirir. İmparator, Roma'nın siyasi ve iktisadi düzeninin bozulmaması için taraflı davranıp Cyrillus ve dolayısıyla İskenderiye'nin tarafını tutunca, Nestorius ile yandaşları Efes Konsili'nde yargılanır.

Trinitas'la ilgili bir başka görüş, V. yüzyıl civarında yaşamış olan ve Constantinopolis'te manastır baş keşişliği yapan Euthyces'den gelir. Euthyces, Nasturiliğe zıt, Mesih'in hem Tanrı hem İnsan doğası bulunduğu görüşünü ileri sürerek yeni bir karşıtlığa imza atar. Buna rağmen Efes Konsili, Nestorius'un sapkınlığını yargılayarak dışladığı halde, Euthyces'in getirdiği karşısava adeta açık kapı bırakır. Sorun, Khalkedon Konsili'nde çözülmeye çalışılır ve Euthyces'in tek-doğacılığı yargılanarak Mesih'in, bir kişide birleşik iki ayrı doğası olduğu kabul edilir. Durum böyle olunca, İmparator bir yandan Euthyces'i desteklemek, bir yandan da Nasturilerle uzlaşma işaretleri veren din adamlarına bir çeki düzen vermek amacıyla çeşitli yaptırımlarda bulunur, ama dinsel ve siyasi çalkantılarla kaynayan bir sürecin başlamasını önleyemez. Bu süreç Boethius'un zamanına dek uzar gider. Bu arada Euthycesçi görüş, Roma Katolik Kilisesince dışlansa ve sapkınlıkla suçlansa da özellikle Doğu'da büyük yandaş toplar.

Trinitas'ın özünü yaraladığı düşünülen sapkın akımlar, Hıristiyanlık tarihi boyunca çeşitli zamanlarda toplanan Konsillerle ve bu Konsillerde alınan kararlarla[24] yargılanmış ve dışlanmıştır. Burada, Konsil (**consilium**) için Yunanca'da 'birlikte gitme,' 'yol alma,' 'aynı yolu izleme' anlamlarına gelen **synodos** (συνοδος) teriminin kullanıldığına da dikkat çekmek gerekir. Piskoposlar (Yun. **episkopos**: επισκοπος), yani Kilise'nin doğru yolda gitmesini "gözetenler", kurul halinde

[24] Hıristiyanlıktaki başlıca üç iman ikrarı (**credo**) Havarilere, İskenderiyeli Athanasius'a ve Nicaea Konsili'ne aittir.

toplanır ve birlikte çalışarak, kurallı ve kesin bir biçimde, Kilise'nin Mesih'e ilişkin kararını belirlerler. Doğu ve Batı Kiliseleri XI. yüzyılda birbirinden ayrılana değin genellikle, en üst yetkeyi temsil eden papaların ya da imparatorların ön ayak olmalarıyla toplanan din kurulları konsiller, bütün piskoposları bir araya getirdiği için aynı zamanda "ökümenik" (Yun. **oikumene**: οικουμενη)[25] diye nitelendirilmişlerdir. Bu kurulların kararları, Hıristiyan imanını ya da bunun ikrarını değişmez ve uyulması zorunlu bir niteliğe bürümüştür. Papanın onayı ya da talebiyle imparatorlar tarafından Doğu'da toplanan ilk sekiz kuruldan Anglikan ve Protestan kiliselerinin de kabul ettiği ilk dördü, Boethius'un yaşamış olduğu döneme değin uzandığından konumuzun kapsamına girmektedir. Bu yüzden bunlara da kısaca değinmek gerekir:

Sözcüğün tam anlamıyla ilk konsil; İmparator Constantinus'un Kilise'yi tanımasından sonra I. Constantinus tarafından, İsa'nın kimliği ve doğası üzerinde kopan fırtına nedeniyle Arius'a[26] ve gnostiklere karşı 325 yılında Nicaea'da (İznik) toplanır ve Mesih'in tanrılığını tanımlayıp Nicaea İman İkrarı diye anılan **credo**yu[27] karara bağlar. "Beş Patrikliğin Konsili" tabir edilen bu Konsil, Kilise'nin resmi duruşunu da belirler. Bu **credo**'nun özünde şu görüş içerilir: Tanrı'nın Oğlu, yani Mesih, Baba ile "aynı özden"dir (**homoousios**) ve Mesih, gerçek Tanrı'dan dolayı Tanrı'dır. Daha kısa ifadeyle, **Oğul, Baba ile aynı doğadandır ve bizzat Tanrı'dır**. Bu **credo** ile, Arius'un iddia ettiği gibi, Mesih'in Baba'dan aşağı olmadığı; Mesih'in doğduğu, ama yaratılmadığı da kesin bir dille belirtilmiş olur. Bu Konsil'de benimsenen Nicaea Symbol'ü (**Symbolum Nicaenum**) şöyledir:[28]

> "Credo in unum Deum, Patrem omnipotentem, factorem caeli et terrae, visibilium omnium et invisibilium.
> Et in unum Dominum Iesum Christum, Filium Dei unigenitum, et ex Patre natum ante omnia saecula.
> Deum de Deo, Lumen de Lumine, Deum verum de Deo vero, genitum non factum, consubstantialem Patri; per quem omnia facta sunt.

---

[25] Yun. **ge oikumene** (γη οικουμενη): yerleşik bulunulan yeryüzü, evren, dünya.
[26] IV. yy. başlarında yaşamış İskenderiyeli papaz. İsa'nın Tanrı ile bir özden ve öncesiz-sonrasız olmadığı savı için sapkınlıkla suçlanıp aforoz edilir.
[27] İnanıyorum, güveniyorum, teslim ediyorum, iman.
[28] Yun. **symbolon** (Συμβολον**):** birlik, antlaşma.

Qui propter nos homines et propter nostram salutem descendit de caelis.
Et incarnatus est de Spiritu Sancto ex Maria Virgine, et homo factus est.
Crucifixus etiam pro nobis sub Pontio Pilato, passus et sepultus est, et resurrexit tertia die, secundum Scripturas, et ascendit in caelum, sedet ad dexteram Patris.
Et iterum venturus est cum gloria, iudicare vivos et mortuos, cuius regni non erit finis.
Et in Spiritum Sanctum, Dominum et vivificantem, qui ex Patre Filioque procedit.
Qui cum Patre et Filio simul adoratur et conglorificatur: qui locutus est per prophet as.
Et unam, sanctam, catholicam et apostolicam Ecclesiam.
Confiteor unum baptisma in remissionem peccatorum.
Et expecto resurrectionem mortuorum, et vitam venturi saeculi."[29]

"Her şeye gücü yeten Tanrı'ya; yeri ve göğü, görülen ve görülmeyen her şeyi yaratan Baba'ya;
Ve Tanrı'nın bütün zamanlardan önce Baba'dan doğma ama yaratılmamış biricik Oğlu'na; Baba ile aynı özden, Tanrı'dan Tanrı, Işıktan Işık, Gerçek Tanrı'dan olma, her şeyi yaratan Gerçek Tanrı'ya, tek Efendim İsa Mesih'e;
Biz insanlar ve bizim kurtuluşumuz için göklerden indiğine; ve Kutsal Ruh'tan beden alıp Bakire Meryem'den doğduğuna ve insan olduğuna; ve dahi Pontus Pilatus zamanında bizim için çarmıha gerildiğine, eziyet çektiğine ve mezara gömüldüğüne, ve Kutsal Metinlere göre üçüncü gün dirildiğine, ve göğe yükseldiğine, Baba'nın sağında oturduğuna;
Ve yeniden şanla, yaşayanları ve ölüleri yargılamaya geleceğine; krallığının sonsuza dek süreceğine;
Ve Baba'dan ve Oğul'dan çıkan, Efendi ve yaşam kaynağı olan, Baba ve Oğul ile birlikte tapınılan ve onlar gibi yüceltilen, peygamberlerin ağzıyla konuşan Kutsal Ruh'a
Ve havarilerin biricik Aziz, Evrensel kilisesine iman ederim. Günahların bağışlanması için tek bir vaftiz bilir ve ölülerin dirilmelerini ve gelecek dünyadaki hayatı beklerim."

Nicaea Konsili'ne rağmen, Hıristiyanlıktaki çekişmeler bitmez; bazı piskoposların kararsızlık ve çekingenliklerinden kaynaklanan tavırları, Kilise'nin içinde rahatsızlıklara yol açar. Konsil'in toplandığı 325 yılından, 381 yılına kadar süregelen rahatsızlıklar sonucunda, Nicaea Konsili kararları yeniden masaya yatırılır ve bu **credo**nun geliştirilmesine karar verilir. Dolayısıyla İkinci Konsil, 381 yılında, İmparator I. Theodosius tarafından Constantinopolis'te toplanır. Bu konsilde de başta Manicilik[30] ve Ariusçuluk olmak üzere, birçok din öğretisi sapkınlıkla yargılanır ve

[29] Philip Schaff, **The Creeds of Christendom: With a History and Critical Notes**, Vol. 2, Harper & Brothers, 1877.
[30] Kendisini Buda, Zoroaster ve İsa ile aynı kuşaktan sayan, III. yüzyılda dünyaya gelen Mani isimli bir Persin kurduğu din: *kötü*nün *iyi*nin seçeneği olduğunu ve *iyi*yle birlikte Dünyaya egemenlik için çarpıştığını ve tek kurtuluş yolunun bilgiden geçtiğini, giderek kötünün galip geldiğini söyler.

Nicaea Konsilinde benimsenen çözümler yeniden doğrulanır. Kutsal Ruh'un Baba ile aynı özden oldukları, bu Konsil'de vurgulanır: Bizzat Kutsal Ruh, Tanrı'dır; Baba'dan ileri gelir; Baba ve Oğul ile birlikte tapım görüp yüceltilir. Keza Tanrı'daki mutlak birliğin (Yun. **ousia**: ουσια) kendisiyle eşit değerde bir tanrısallıktan ayrılmadığı da ilan edilir ve böylece, 'Baba, Oğul ve Kutsal Ruh, tek bir kişide üç tanrısal kişiliktir' şeklinde bir karara varılır.

Ama anlaşmazlıklar yine bitmez; bu kez Nasturilerin sapkın öğretilerinin yol açtığı tartışmalara bir çözüm getirmek amacıyla, 431 yılında Efes Konsili toplanır. Doğu İmparatoru II. Theodosius ve Roma İmparatoru Valentinianus'un başkanlık ettikleri, İskenderiye Patriği Cyrillus yönetiminde toplanan bu Konsil'de; İsa Mesih'in kişiliğinin biricikliğinden yola çıkarak, Meryem, Tanrı Anası ilan edilir ve Efes **Credo**su 433'te kaleme alınır. Bu Konsil'de yargılanan ve daha önce de tezimizde adı geçen Nestorius, Constantinopolis Patriği'dir ve Meryem'in Tanrı anası olduğunu reddetmektedir. Onun izlekçileri Nasturiler de Mesih'in, beşeri ve ilahi, birbirinden ayrı iki doğası üzerinde ısrar etmektedir. Onların inancına göre Mesih, birbiriyle uyum içinde eylemde bulunan iki ayrı kişiliktir (Tanrı ve insan). Meryem de Tanrı Oğlu'nun değil, insan İsa'nın annesidir. Konsil, aldığı karar sonucunda Nestorius'u sapkınlıkla[31] suçlayarak azleder. İsa Mesih'in, bir tek kişide birleşik biri beşeri, diğeri ilahi iki doğaya sahip hem Gerçek Tanrı, hem de gerçek insan olduğunu ilan ve böylece Mesih'in hypostatik birliğini tescil eder. Dahası, Meryem'in Tanrı Anası (Yun. **theotokos**: θεοτοκοσ)[32] unvanını onaylar. Bu anlamda Efes Konsili, daha çok Tanrı'nın bir ve Üçlü birliğine ilişkin soruların tartışıldığı Nicaea ve Constantinopolis konsillerinden farklı olarak Hıristiyanlık tartışmalarında, Mesih'in birbirinden ayrılmayan insan ve tanrı her iki doğasını belirleyen bir dönemeç oluşturur.

Efes Konsili'nden sonra, Papa I. Leon'un buyruğuyla, Doğu İmparatoru Marcianus tarafından 451 yılında Khalkedon Konsili toplanır ve bu kez

---

[31] Yun. **hairesis** (αίρεσις): almak, seçmek, bir görüşe sahip olmak; eğilim, arayış; sapma, sapkınlık-**hairesiarchos** (αίρεσιαρχος): bir görüşün başını çeken, sapkın (Lat. **haereticus**).
[32] Tanrı taşıyan.

Nestoriusçuların yanında, "beşeri doğanın ilahi doğada eridiğine" inanan monofizit görüşün (**monophysita**: Yun. **monophysites**: μονοφυσιτες) savunucusu Bizanslı keşiş Eutyches (yak. 380-455) de yargılanır. Bu konsilde, Mesih'in şahsındaki beşeri ve ilahi ikili doğanın varlığı teslim edilir ve Khalkedon **credo**su, Mesih'te birbirinden ayrılmayan hem beşeri hem ilahi bir doğa bulunduğunu doğrular. Ayrıca hepsi de Batı Kilisesince kabul edilen, Kilise hiyerarşisini ve papazların davranışlarını ilgilendiren yasalar (Yun. **canon**: κανων)[33] kaleme alınır. Bu arada yalnızca, Constantinopolis piskoposuna Doğu'da patriklik ve Roma'daki papanınkine eşit bir konum tanıyan **canon** reddedilir. Bu dördüncü ökümenik konsil, bir öncekiyle birlikte, Ortodoks Mesihbiliminde (Fr. **Christologie**) zirveyi oluşturur. Kilise Babalarının, hem bu hem de bir önceki konsilde, Mesih'in insanlığı ve tanrılığı üzerinde ısrar eden Nestorius ve yalnızca tek bir doğası (Yun. **monophysis**: μονοφυσις) bulunduğunu ileri süren Euthyces taraftarlarına büyük bir darbe indirmek istedikleri anlaşılır.

Görüldüğü gibi, Boethius'a gelinceye kadar, Hıristiyanlıkta **Trinitas** anlayışı; tarihi boyunca bütünlüklü bir inanç çerçevesine oturmak için, inanç çeşitlilikleriyle, bu çeşitliliğin yarattığı tanrıbilim öğretileriyle ve sapkınlıklarla yoğrulmak zorunda kalmıştır. Kutsal Üçlü'nün ve her bir öğesinin Tanrı'nın bütünlüğü içindeki yer ve işlevleri, bunların her birinin doğası, dinsel olduğu kadar siyasal nedenlerle de tartışma ve savaşım konusu yapılmış ve adeta Hıristiyanlıkla özdeşleştirilen bir kimlik kazanmıştır.

Bu mücadelelerle yoğrulmuş bir tarihin içinde doğup büyüyen Boethius'un varlık gösterdiği dönem, beşinci yüzyılın sonlarıyla altıncı yüzyılın ilk çeyreğine tarihlenir. Bu dönem, parçalanma aşamasındaki Roma'nın devraldığı dinsel ayrışmalar mirasının, İmparatorluğun Doğu'su ile Batı'sı arasındaki varoluş mücadelesine önemli bir malzeme oluşturduğu süreçtir. Bir yandan, sarsılan Romalı değerler ve hayat tarzı; diğer yandan, Ariusçu ve yararcı ilkeleri benimsemiş bir Ostrogot hükümdarın hesaplı hoşgörüsüyle yaşamaya çalışan bir senatus, Boethius'un hem siyasi hem de düşünsel yaşamında çok titiz davranmasını zorunlu

[33] Kural, düzen; Kilise kararları, buyrukları, duyuruları.

kılmıştır. Dahası, birkaç kişi dışında onun yakın çevresinin, hem dinsel hem de siyasal arenaya derinlikli bir bakış açısıyla yaklaşacak yetkinlikte olmaması, girişimlerini daha da zorlaştırmıştır. Sonuçta, böyle incelik isteyen bir siyasi atmosferde, hem yüksek düzeyli bir devlet adamı olmak ve bunun omuzlarına yüklediği sorumluluğu hakkınca yerine getirmek, hem de bu kadar anlayışsız bir toplulukta tanrıbilim konularını felsefi bir tutarlılıkla dile getirmeyi istemek, her düşünürün içinden rahatça çıkacağı bir durum değildir.

Bu yüzden, düşündüklerini kitlelere duyurmak yerine ancak birkaç kişiye ulaşmayı bile kar sayarak mektuplar şeklinde kaleme almayı tercih etmiş, ama her şeye rağmen bütün sapkınlıklara karşı direnç göstererek sapkınları tanrıbilimin konusunu ve derinliğini anlamamakla suçlamıştır. Bu arada kendi görüşünü de bütün açıklığıyla ortaya sermiştir. Bu görüş, Roma Ortodoks Kilisesinin "bir Tanrı, üç kişilik" inancıdır. Boethius, her zaman bu inancı savunmuş ve **Opuscula Sacra**'sında bu inancı temellendirme çabasına girişmiştir. Aristotelesçi mantığın yetkin örneklerinin sergilendiği **Opuscula Sacra**'nın samimi mektuplaşmalarını tek tek incelediğimizde; yalnızca felsefi (**academicus**) kaygılarla değil, aynı zamanda Doğu ve Batı Kiliseleri odaklı uzlaşmazlıkların çözümüne katkı sağlama beklentileriyle de kaleme alındığını anlarız. Ama bu mektupların yazılış nedeni ne olursa olsun, bizim için önemli olan, dinsel bir kavramın mantıksal çözümlemesinin ilk örneğini oluşturmalarıdır. Çünkü **Opuscula Sacra**'ya genel olarak baktığımızda, Boethius'un **Trinitas** anlayışının kendi içinde tutarlı bir mantığın işlediğine tanık oluruz. Bu mantık örgüsü, bize Boethius'un temel kabullerini satır aralarından rahatça çekip çıkarma olanağı verir. Bu kabuller, **catholicus** (evrensel) diye tanımlanan ve **orthodoxus** (doğru öğretiyi şiar edinmiş) Roma inancını ifade edip Kilise **canon**larına (yasalarına) yansıyan iman ikrarının temel olumlamalarıdır (**affirmationes**). Asıl dikkat çekici nokta, bu olumlamalarda, üç kişiliğin bir (aynı) özden (Yun. **homoousios**: ὁμοουσιος) olmalarının kesinlikle vurgulanması ve söz gelişi benzer özden (Yun. **homoiousios**: ὁμοιουσιος) olma savına bile bütün kapıların kapatılmış olmasıdır. Boethius'un temel kabullerini şöyle sıralayabiliriz:

*Tanrısal Varlık (**Divinitas**), bölünmez (**indivisibilis**) tek bir özden oluşmuştur (**ousia**, **essentia**).

*Bu biricik (**unicus**) tanrısal Varlıkta üç ayrı kişi (**persona**) ya da varoluş (**exsistentia**) bulunur: Baba (**Pater**), Oğul (**Filius**) ve Kutsal Ruh (**Spiritus Sanctus**).

*Tanrı'nın özü (**tota substantia consubstantialiter**), üç kişinin hiç birine bölünemez (**indivisibiliter**), kendi içinde eşit bir bütünlüğü vardır (**coequaliter**).

*Tanrısal Varlığın üç kişisinin varoluş ve eylem tarzları (**modi operationis**), belli ve tanımlanmış bir düzende (**ordinatio**) vurgulanır.

*Üç kişi, kişisel nitelikleriyle (**proprietates personarum**) birbirinden ayrılır.

B. Boethius'un **Trinitas** İnancının Arka Planındaki Yunan-Roma Felsefesine Kısa Bir Bakış

Boethius'un **Trinitas** ile ilgili inancında ve temel olumlamalarındaki mantıksal tutarlılığında, arka planındaki o devasa Yunan-Roma felsefe sahnesini görmezlikten gelemeyiz. Her şeyden önce bu sahne, onun **Trinitas**'ı ele alış ve işleyiş tarzında kendisini gösterir. Çünkü "**Unumquodque ut intellegi atque capi potest dispiciamus; nam, sicut optime dictum videtur, eruditi est hominis unumquodque ut ipsum est ita de eo fidem capere temptare**" (Aklımın anlayıp kavrayabileceği ne varsa tek tek ele almalıyım. Çünkü kanımca pek yerinde söylenmiş olduğu gibi, her şey hakkında, o şeyin kendisiyle uyuşan kesin bir bilgiye ulaşmaya kalkışmak aydın insanların işidir,)[34] diye işe başlarken, konuya felsefi bir bakış açısıyla yaklaşacağını, başka deyişle, bütün ömrünü verdiği felsefeyi asla göz ardı etmeyeceğini işin başındayken belirtmeyi gerekli görür.

[34] **De Trinitate**, 2, 1-4.

Boethius'un **Trinitas** inancını temellendiren felsefi arka planına doğru yol aldığımızda, özellikle birkaç ana durak bizim için fazlasıyla önem arz eder. Bunların ilki, tartışmasız Platon'dur. Bu ünlü Yunanlı filozofun salt Boethius'a değil, Hıristiyan tanrıbiliminin bütününe de büyük bir etkisi olduğu aşikârdır. Platon, eğitimli Hıristiyanlar için adeta bir hazırlık okuludur. Özellikle Platon'un, eserlerinden yansıyan ruh-beden ya da akıl-ruh kavramlarıyla ilgili görüşleri Hıristiyan ruh âlemini oldukça etkilemiştir. Sadece bu etki çerçevesinde kaldığımızda, her şeyden önce; eğitimli Hıristiyanların çoğunun, tıpkı Platon gibi, manevi hayattaki ilerlemenin bedenin dürtülerini duymazdan gelip onlara bir sınır koymak ve daha yüksek gerçekliklere odaklanmakla mümkün olacağına inandıklarını görürüz. [35] Platon'un, çileciliği onayladığı ve ruhun ölümden sonraki yaşamına değindiği **Phaidon** da onlar için bir el kitabı niteliğindedir:

> "- Ἆρα μὴ ἄλλο τι ἢ τὴν τῆς ψυχῆς ἀπὸ τοῦ σώματος ἀπαλλαγήν; Καὶ εἶναι τοῦτο τὸ τεθνάναι, χωρὶς μὲν ἀπὸ τῆς ψυχῆς ἀπαλλαγὲν αὐτὸ καθ᾽ αὑτὸ τὸ σῶμα γεγονέναι, χωρὶς δὲ τὴν ψυχὴν [ἀπὸ] τοῦ σώματος ἀπαλλαγεῖσαν αὐτὴν καθ᾽ αὑτὴν εἶναι; Ἆρα μὴ ἄλλο τι ἢ ὁ θάνατος ἢ τοῦτο;
> - Οὔκ, ἀλλὰ τοῦτο, ἔφη.
> - Σκέψαι δή, ὠγαθέ, ἐὰν ἄρα καὶ σοὶ συνδοκῇ ἅπερ ἐμοί· ἐκ γὰρ τούτων μᾶλλον οἶμαι ἡμᾶς εἴσεσθαι περὶ ὧν σκοποῦμεν. Φαίνεταί σοι φιλοσόφου ἀνδρὸς εἶναι ἐσπουδακέναι περὶ τὰς ἡδονὰς καλουμένας τὰς τοιάσδε, οἷον σιτίων [τε] καὶ ποτῶν;
> - Ἥκιστα, ὦ Σώκρατες, ἔφη ὁ Σιμμίας.
> -Τί δὲ τὰς τῶν ἀφροδισίων;
> - Οὐδαμῶς."

> "Sokrates: Ölüm, ruhun tenden ayrılmasından başka bir şey mi? Diye sordu ve devam etti: Ölüm adını verdiğimiz şey, bir yandan tenin ruhtan ayrılarak kendi kendine kalması, öbür yandan ruhun tenden ayrılarak kendi kendine var olmağa devam etmesi değil midir? Ölüm, bundan başka ne olabilir?
> Simmias: Evet, dedi, bundan başka bir şey olamaz.
> Sokrates:……Haz adı verilen şeyleri, mesela yiyip içmenin verdiği hazları aramak sence bir filozofa yaraşır mı?
> Simmias: Elbette yaraşmaz, dedi.
> Sokrates: Ya aşkın verdiği hazları aramak? Diye sorunca,
> Simmias: Gene öyle, diye cevap verdi."[36]

---

[35] **Dictionnaire Critique de Théologie**, s. 909-11.
[36] **Phaidon** 64; c, d.

Bunun yanı sıra, yine Platon'un, dünyanın tanrısal yaratımından söz ettiği **Timaios**:

> "Βουληθεὶς γὰρ ὁ θεὸς ἀγαθὰ μὲν πάντα, φλαῦρον δὲ μηδὲν εἶναι κατὰ δύναμιν, οὕτω δὴ πᾶν ὅσον ἦν ὁρατὸν παραλαβὼν οὐχ ἡσυχίαν ἄγον ἀλλὰ κινούμενον πλημμελῶς καὶ ἀτάκτως, εἰς τάξιν αὐτὸ ἤγαγεν ἐκ τῆς ἀταξίας, ἡγησάμενος ἐκεῖνο τούτου πάντως ἄμεινον. Θέμις δ᾽ οὔτ᾽ ἦν οὔτ᾽ ἔστιν τῷ ἀρίστῳ δρᾶν ἄλλο πλὴν τὸ κάλλιστον· λογισάμενος οὖν ηὕρισκεν ἐκ τῶν κατὰ φύσιν ὁρατῶν οὐδὲν ἀνόητον τοῦ νοῦν ἔχοντος ὅλον ὅλου κάλλιον ἔσεσθαί ποτε ἔργον, νοῦν δ᾽ αὖ χωρὶς ψυχῆς ἀδύνατον παραγενέσθαι τῳ. Διὰ δὴ τὸν λογισμὸν τόνδε νοῦν μὲν ἐν ψυχῇ, ψυχὴν δ᾽ ἐν σώματι συνιστὰς τὸ πᾶν συνετεκταίνετο, ὅπως ὅτι κάλλιστον εἴη κατὰ φύσιν ἄριστόν τε ἔργον ἀπειργασμένος. Οὕτως οὖν δὴ κατὰ λόγον τὸν εἰκότα δεῖ λέγειν τόνδε τὸν κόσμον ζῷον ἔμψυχον ἔννουν τε τῇ ἀληθείᾳ διὰ τὴν τοῦ θεοῦ γενέσθαι πρόνοιαν."
>
> "Nitekim her şeyin iyi olmasını, hiçbir şeyin kötü olmamasını isteyen Tanrı; durulmamış, kuralsız ve düzensizce hareket eden görünür ne varsa, düzenin her şeyden evla olduğunu düşünüp, düzensizlikten alıp düzene kavuşturmuş olabildiğince. En iyi olan için en güzel şeyi yapmamak mümkün değildir ve olmamıştır. İmdi doğada görünür şeyler içinde zekâsı olan bir bütünden daha güzel zekâsız bir bütün olamayacağını düşünür ve de hiçbir varlıkta ruhsuz zekâ bulunamayacağını fark eder. Dolayısıyla zekâyı ruha, ruhu bedene yerleştirir ve kuşkusuz en güzel ve en iyi eseri olabilecek şekilde evreni inşa eder. Bu görünür gerçekliğe göre akıl yürütürsek, bir ruh ve zekâ ile donanmış bir canlı olan bu dünyanın Tanrısal öngörü tarafından oluşturulduğunu söylememiz gerekir."[37]

Tanrı yolunda biricik kılavuz olan Sevgi'yi inceleme konusu yaptığı **Symposion:**

> "Οὕτως ἐμοὶ δοκεῖ, ὦ Φαῖδρε, Ἔρως πρῶτος αὐτὸς ὢν κάλλιστος καὶ ἄριστος μετὰ τοῦτο τοῖς ἄλλοις ἄλλων τοιούτων αἴτιος εἶναι. Ἐπέρχεταί δέ μοί τι καὶ ἔμμετρον εἰπεῖν, ὅτι οὗτός ἐστιν ὁ ποιῶν
>
> "εἰρήνην μὲν ἐν ἀνθρώποις, πελάγει δὲ γαλήνην
> νηνεμίαν, ἀνέμων κοίτην ὕπνον τ᾽ ἐνὶ κήδει."

"Bana öyle geliyor ki ey Phaidros, öncelikle Aşk'ın kendisi en iyi ve en güzeldir, dolayısıyla diğer bütün şeylere de bu türden başka nitelikleri kazandıran odur. Ama manzum bir şey geliyor dilimin ucuna:

"Odur sağlayan insanlar arasında barışı, denizde durgunluğu

---

[37] **Timaios** 30; a, b, c.

Rüzgârların dinginliğini ve keder içinde rahat uykuyu."[38]

Ἡ γὰρ ἀνδρὸς καὶ γυναικὸς συνουσία τόκος ἐστίν. ἔστι δὲ τοῦτο θεῖον τὸ πρᾶγμα, καὶ τοῦτο ἐν θνητῷ ὄντι τῷ ζώῳ ἀθάνατον ἔνεστιν, ἡ κύησις καὶ ἡ γέννησις. Τὰ δὲ ἐν τῷ ἀναρμόστῳ ἀδύνατον γενέσθαι. ἀνάρμοστον δ᾽ ἐστὶ τὸ αἰσχρὸν παντὶ τῷ θείῳ, τὸ δὲ καλὸν ἁρμόττον."

"Örneğin erkekle kadının birlikteliği bir doğurma olayıdır. Bu tanrısal bir iştir ve ölümlü bir canlıda ölümsüz olan şey bu gebelik ve üremedir. Bunların uyumsuzluk içinde ortaya çıkması mümkün değildir. Çirkin, tanrısal olan her şeyle uyumsuzdur çünkü; güzelse, uyumlu."[39]

"Τί δῆτα, ἔφη, οἰόμεθα, εἴ τῳ γένοιτο [211e] αὐτὸ τὸ καλὸν ἰδεῖν εἰλικρινές, καθαρόν, ἄμεικτον, ἀλλὰ μὴ ἀνάπλεων σαρκῶν τε ἀνθρωπίνων καὶ χρωμάτων καὶ ἄλλης πολλῆς φλυαρίας θνητῆς, ἀλλ᾽ αὐτὸ τὸ θεῖον καλὸν δύναιτο μονοειδὲς κατιδεῖν"

"Bir düşünelim, eğer bir insan güzelin kendisini olanca saflığı, temizliği, katışıksızlığı; insan tenine, rengine ve başka birçok ölümlü kırıntısına bulanmamışlığı içinde görme talihine erse, tek başına bizzat o tanrısal güzelliği idrak edebilse ne olur?"[40]

Doğal tanrıbilimle ilgili görüşlerini sergilediği **Nomoi**, Hıristiyanlar için vazgeçilmezdir:

"Ὡς θεὸς μὲν πάντα, καὶ μετὰ θεοῦ τύχη καὶ καιρός, τἀνθρώπινα διακυβερνῶσι σύμπαντα."

"Tanrı her şeyin efendisidir; talih ve fırsat, Tanrı ile bütün insan işlerini yönetir."[41]

Bundan başka, **Politeia**'nın VII. Kitabında değinilen, duyular dünyasından akılla anlaşılır dünyaya geçiş ve ruhun (nefse düşkün, saldırgan ve aydın) üç kısmına ilişkin öğreti, Hıristiyanlığın Platon'a olan ilgisinin odak noktasını oluşturur:

"..Τα δε ουν εμοι φαινομενα ουτω φαινεται, εν τω γνωστω τελευταια η του αγαθου ιδεα και μογις ογασθαι, οφθεισα δε συλλογιστεα ειναι ως αρα πασι παντων αυτε αρθων τε και καλων αιτια, εν τε αγαθω

[38] **Symposion** 197c.
[39] **A.e**: 206c.
[40] **A.e**: 211e.
[41] **Nomoi**: IV, 709.

φως και τον τουτου κυριον τεκουσα, εν τε νοητω αυτη κυρια αληθειαν και νυν παρασκομενη, και οτι δει ταυτην ιδειν τον μελλοντα εμφρονως πραξειν η ιδια η δημοσια."

"Bana gelince kanaatim şudur: akılla anlaşılabilir dünyada iyinin düşüncesine en son ve zahmetle varılır. Ama onu; ancak ve ancak onun, varolan her şeyde doğru ve güzel olanın nedeni olduğu, ışığı ve ışığın üstündeki en yüce ışığı doğurduğu ve akılla anlaşılır dünyada onun egemen olduğu ve gerçek ile aklı onun sağladığı; özel ve kamusal yaşamda bilgelikle davranmak için onu görmek gerektiği sonucuna varmakla kavrayabiliriz….Ve bu yükseklikelere erenlerin, artık insan işleriyle uğraşmamalarına ve ruhlarının durmaksızın yücelerde kalmayı arzuladığına şaşırma sakın."[42]

Şöyle demek daha doğrudur: Hıristiyanlar, yalnızca Platon'un değil, neredeyse bütün Plâtoncuların etkisi altındadır. Dolayısıyla, Boethius da bu kitaplardaki görüşlerin etkisi altında düşüncelerini ve inancını şekillendirir.

Platon, sürekli sorunlar (**problema**)[43] üzerine düşünen bir felsefecidir. Ustası Sokrates'in baş sözcü olduğu dialoglarıyla bu sorunları inceler. Onun için doğa bilgisi, kesin bir bilgi değildir: duyularla kavranan dünya, oluş (Yun. **genesis**: γενεσις)[44] ve yok oluş alanıdır ve bu yüzden öncesiz-sonrasız, hep kendi kendilerine eşit kalan "idealara" ilişkin gerçek bilginin (**episteme**)[45] konusu değil, olsa olsa bir görüş, bir inanç (Yun. **pistis**: πιστις) olabilir. Doğayı bir ereğe göre biçimlendiren **Demiourgos,**[46] salt biçimlere, yani **idea**lara bakarak tanrısal aklın **(Nous)**[47] ürünü dünyayı oluşturur: bütün gerçek varlıkların (**ousia**) üstünde bulunan "iyi ideası", yani Tanrı (**Nous**), ideaların ve duyulur dünyanın yaratıcısıdır. Başlıca yapıtı **Politeia**'dan sonra yine aynı doğrultuda yazdığı **Nomoi** (Yasalar) başlıklı yapıtında daha dinsel bir tutum sergiler ve "Dünyanın gerçek sahibinin Tanrı olduğunu, Tanrı'nın bu dünyayı olgunluğa götüren bir planının bulunduğunu, insanın Tanrı'ya inanmasıyla erdemliliği için bir dayanak elde etmiş olacağını" dile getirir.

---

[42] **Politeia**: VII, 517c.
[43] Yun. **Problema** (Προβλημα): tabya, sığınak, kale bedeni, yüksek burun; (burada) sorun.
[44] Yun. **Genesis** (Γενεσις): Doğuş, menşe; yaratılış, yaratık.
[45] Yun. **episteme** (Επιστημη): Bilim, bilme, bilgi.
[46] Yun. **Demiurgos** (Δημιουργος): Zanaatkâr, yaratıcı.
[47] Yun. **Nous-Noos** (Νους-Νοος): Ruh, akıl, düşünce, duygui tasarı, niyet, eğilim, anlam.

Boethius'un mantıksal çıkarımlarında tartışılmaz bir yer edinen Aristoteles ise, Platon'un Akademia'sında yetişen ve çok yanlı bilimsel ilgileriyle kavrayıcı bir bilim yapısı oluşturan bir filozoftur. Felsefenin alanını genişleten çalışmalar yapar ve Platon'un idealar felsefesini eleştiri süzgecinden geçirir. Mantık üzerine yazılarının toplandığı **Organon** (Alet),[48] bilimsel bilgiye götüren yöntem sorununu inceler. Görgül ve deneyci[49] araştırmanın, doğa biliminin de yer aldığı geniş bir dizgede yöntemciliğiyle öne çıkar. Bu anlamda, coşkulu ve ozanca bir düşünür, siyasal ve toplumsal bir iyileştirici kimliği gösteren Aristoteles, Platon'a kıyasla daha çok araştırıcı ve gözlemcidir. Ele aldığı her konuyu derleyip düzenleyerek bir dizgeye oturtur. **Peri Hermeneias** ("Önerme Üzerine"), **Analytika I** (Tasım Üzerine), **Analytika II** (Tanıtlama, Tanım, Sınıflama ve Bilginin İlkeleri Üzerine) **Topika** (Dialektik Tasımlar Üzerine), **Physika** (Fizik), **Peri Psykhe** (Ruh Üzerine), **Rhetorika** (Hitabet), **Poetika** (Sanat Öğretisi) başlıklı çalışmaların yanında "Varolan üzerine deyi(ş)lerin ana formları" diye tanımladığımız **Kategoriai** (Kategoriler) ve **Metaphysika** (Metafizik), insanlık düşünce mirasının değerli parçalarından olmanın yanı sıra Boethius'un "Kutsal Üçlü" anlayışını temellendirdiği çalışmalardır. Kendisi için bir deyi(ş)de bulunulan, yani bir yüklemin (**praedicamentum**)[50] kullanıldığı şey, yani bir nesne, cevher olan konu (**subiectum**)[51] için söylenebilecek yargıların belirlenmesi ve bunların, Aristoteles'in "İlk Felsefe" (**Prote philosophia**) adını verdiği, "varlıklar için geçerli olan ortak ilkelerin araştırıldığı" **Metaphysika** ve Aristoteles dizgesinde saf tutan diğer çalışmalarla birlikte değerlendirilmesi, Boethius'un düsturudur.

Socrates düşüncesinin kuşkucu (Yun. **skepsis**: σκεψισ) öğesi, **Arkhesilaos** ve **Carneades** yönetimindeki Platon'un okulu **Academia**'da baskın çıkar. Bunlar, Stoacıların, sarsılmaz bir bilginin mümkün olduğu düşüncesini yadsır ve ancak akla yatkın bir doğruluğa erişilebileceğini ileri sürerler. Carneades'in çağdaşı Romalı

---

[48] Yun. **organon** (Οργανον): Alet; makine; organ.

[49] Lat. **empiricus**: Gözleme, deneye dayanan. Πειρα: Deneyim, deney; girişim; deneyim, yetenek.

[50] Lat. **praedicare**: ortaya söylemek, övmek; vazetmek; **praedicamentum**: deyi(ş), söyleme, belirtme.

[51] Lat. **subjicio**: etkilemek, maruz bırakmak, konu edinmek, nesnesi kılmak, altına almak, yanına koymak, yakın tutmak, atfetmek, önermek, bağlı kılmak; **subjectum**: konu, nesne, etkide bulunulan şey, deyi(ş)in öznesi, hakkında bir şey söylenen.

Cicero da aynı görüştedir. Bu arada, uzun bir süre Roma'da kalıp Cicero'nun hocalığını yapan **Philon**, kuşkuculuğu ve insanın bilgiye ulaşma çabasını yücelten ahlakçı yaklaşımları ile Batı düşüncesinde etkili olur. Hıristiyanlara, diğer Yahudi kökenli Hellenistik **apologia** yazarlarının yanında, Yunan felsefesini de çalışmaları konusunda ilham verir.[52] Bu etki, Aziz Pavlus'ta, söz gelişi Romalılara mektubunda (**Ad Romanos**) hissedilir: "Onun göze görünmeyen nitelikleri -başlangıcı, sonu olmayan gücü ve tanrılığı-, dünyanın yaratılmasından bu yana yapılan işlerden anlaşılmakta ve açık açık görülmektedir. Onun için hiç özürleri yoktur" ("**[…] invisibilia enim ipsius a creatura mundi pere a quae facta sunt intellecta conspiciuntur sempiterna quoque eius virtus et divinitas ut sint inexcusabiles**.")[53]

Platon ve Aristoteles'ten sonra, Boethius'un düşüncelerinde etkisini en çok hissettiren filozof Plotinus'tur. Felsefeyle dinsel bir dünya görüşü geliştirmeyi deneyen felsefe akımlarından başlıcası Yeni-Plâtonculuğun kurucusu sayılan Plotinus (203-270), Platon yapıtlarından esinlenen, ama öğretisinde Aristoteles ve Stoa etkileri taşıyan bir düşünürdür ve dönemin Hıristiyan gnostiklerine ve çok-tanrıcılığa karşı mücadelesiyle bilinir. En büyük özelliği, her türlü maddeciliğe büyük bir kararlılıkla karşı durmasıdır. Ruhun ölümsüzlüğünü ve cisim (madde) üzerindeki örgütleyici gücünü savunur: Ruh'un üstünde, düşünülen dünya kimliğiyle (**kosmos noetos**)[54] Nous ve idealar bulunur. Ruh'un dünyadaki cisimleri örgütleyen etkinliği, bu idealara göre gerçekleşir. Plotinus, düşünen Nous ile düşünülen idealar ikiliğinin üstünde en yüksek, bölünmemiş, salt yalınlıkta bir nedenin kaçınılmazlığıyla; her şeyin kendisinden türemiş olduğu yaratıcı ilkeyi, en iyiyi, "Bir"i (Yun. **en**: το Εν)[55] öğretisinin zirvesine oturtur ve karşıtı olan en alttaki cisimleşmemiş madde (**hyle**)[56] arasında, Aristoteles'inkinin tersine, yukarıdan aşağıya giden basamaklardan oluşmuş bir evren düzeni tasavvur eder. İnsan, bu

---

[52] Macit GÖKBERK, **Felsefe Tarihi,** Bilgi Yayınevi, 1967, s. 143-146.
[53] **Ad Romanos**, I, 20; **Biblia Sacra Iuxta Vulgatam Versionem**, Novum Testamentum, Deutsche Bibelgesellschaft, Stuttgart, 2005; s. 1750.
[54] Yun. **Noetos** (Νοητος): Akılla anlaşılabilir, akılla kavranabilen
[55] Yun. το Μοναδικό da kullanılan bir terimdir.
[56] Yun. **Hyle** (ύλη): odun; orman, otlar; malzeme; madde.

düzende, bedene hapsolarak düşen ve bu dünyadaki hayatı bir ceza olarak çeken ruh ve cisimden oluşur. Ancak tanrısal varlık, en uzak noktalarına değin gitgide etkisini yitirerek de olsa yayıldığı için (**emanatio**); yaşanılan bu dünya, yine de güzeldir. Bu dünyada insan, bir an için kendinden geçerek (**ekstasis**)[57] "Bir" ile kaynaşabilir (**unio mystica**).[58] Bir'ci bir varlık felsefesini savunan Plotinus'ta Bir, aynı zamanda varlık, iyilik ve Tanrılığı simgeler; tüm kategorilerin ötesindedir ve her şey Bir'den çıkar. Bir**,** bir şey ya da tüm şeylerin toplamı olamaz, çünkü bütün varlıklardan öncedir.

Plotinus, tanrısal ilkelerden meydana gelen bir üçlünün savunucusu olan **Apamealı Numenius** ve hocası, Yeni-Platonculuk'un babası sayılan **Ammonius Saccas**'tan etkilenmiştir. **Proclus**'un aktardığına göre Numenius, 'Baba', 'Yapan' ve 'Yapılmış olan', yani Dünyayı kastederek bir üçlü dizge oluşturur: Gerçek varoluş, kendinde ve kendince varolan ilk tanrı ile, yani iyi ile özdeş olup ruh, yani **nous** diye tanımlanır. Ama kendinde var ve deviniminde bağımsız olan ilk (mutlak) tanrı niteliğiyle yaratıcı (Yun. **demiurgikos**: δημιουργικός) olamayacağı için maddeyi bir arada tutan ve enerjisini ona ve akılla kavranabilir varlıklara yönelten ve ruhunu bütün yaratıklara yayan bir ikinci tanrıyı var eder. İkinci tanrının yaratma arzusuyla dolu zihni, dünyayı uyum içinde düzenlediği ideaları bulduğu ilk tanrıya yöneliktir. İlk tanrı, tıpkı bir bilgiyi ondan yoksun kalmadan birileriyle paylaştığımız gibi, kendindeki ideaları onları yitirmeksizin ikinci tanrıya aktarır. Numenius'un, yaratıcı (Yun. **demiurgos**: δημιουργός) ve idea-formlar ile ilgili felsefesinden ve özellikle **Timaios** diyaloğundan çokça esinlendiği Platon'dan başlıca ayrıldığı nokta, ilk tanrı ile yaratıcıyı birbirinden ayırmasıdır: üçlü tanrısal dizge içinde birincisi, saf akıldan oluşan en yüce tanrı; ikincisi, dünyanın yaratıcısı; üçüncüsü, dünyadır. Ona göre Baba, Yaratan ve Yaratık, aslında birdir ve insan bedeni ruhun hapishanesidir.[59]

Ammonius Saccas'ın temel öğretisi, Platon ve Aristoteles'in birbiriyle tamamen uyum ve anlaşma içinde bulunduklarıdır. Bu iki filozofun öğretilerini bir ve

---

[57] Yun. **Ekstasis** (Εκστασις): Yer değiştirme, nakil; yitme, yolunu şaşırma.
[58] Gizemli birlik, birleşme.
[59] Kenneth Stefan Guthrie, **Numenius of Apamea, the Father of Neo-Platonism**, Comparative Litterature Press, N. J., 1949, s. 115-123.

aynı potada eritmiş ve felsefeyi herhangi bir uzlaşmazlığa yer vermeksizin bütün öğrencilerine, Plotinus'a aktarmıştır.[60]

Plotinus'un düşüncesine göre bütünüyle aşkın (**transcendens**), hiçbir bölünme, çokluk ve ayrım içermeyen "Bir", bütün var olmak ve olmamak kategorilerinin de ötesindedir. Var olmak kavramı, insan deneyiminin 'diğeri' (**dyad**; Yun. **dyas**: δυας) olarak algıladığı nesnelerden kaynaklanmakta ve bu nesnelere göndermede-yüklemede (**attributum**) bulunmaktadır. Ancak sınırsız ve aşkın Bir, bütün bu nesnelerin, dolayısıyla onlardan türettiğimiz kavramların da ötesindedir. Bir, varolan herhangi bir şey ve bu gibi şeylerin toplamı olamaz, ama bütün var olanlardan öncedir. Bu yüzden Bir'e herhangi bir **attributum** yüklenemez. Biz, onu yalnızca İyi ve Güzellik ilkesiyle özdeşleştirebiliriz.[61] Kendi kendini izleyen (temaşa eden) akıl bile (**nous**'un **noesis**'i) ikiliğe (**dualitas**) düşmüş durumdadır: yalnızca "İyi" desek ve hiçbir düşünce ileri sürmesek bile, yapacağımız herhangi bir ekleme ve bu ekleme oranında bir bozukluğa işaret ediyor oluruz.[62] Plotinus, Bir için bilinçlilik, farkındalık ya da herhangi bir eylemi (Yun. **ergon**: εργον) yadsır. Onun için Bir, onsuz hiçbir şeyin var olamayacağı bir gizilgüçtür (Yun. **dynamis**: δυναμις).[63] Bir için var olmak ya da kendi kendisinin farkında bir Yaratıcı-Tanrı olmak imkânsızdır. Plotinus, Bir'i ışık; İyi'ye yönelen ilk arzu tanrısal **Nous**u Güneş ve Ruh'u, ışığını güneşten alan Ay ile karşılaştırır[64]. Etkinlik, değişmeyen ve dönüşmeyen Bir için düşünülemeyeceğinden; dünyanın kaynağı olmakla birlikte bu, herhangi bir yaratım eylemi, arzusu vd. anlamında değildir. Ancak "çoklu" olan, "yalın" olmaksızın varlık gösteremez. "Az mükemmel", zorunlu olarak "mükemmel" ya da "daha mükemmel"den yayılmalıdır. Böylece bütün yaratım, gitgide daha az mükemmel aşamalarla Bir'den yayılır. Böylece Plotinus, gizilgücü (**dynamis**) Monad ya da Bir, yaratıcıyı (**demiurgos**) ya da Dyad'ı eylem ya da enerjiye dönüştürerek Platon'un varlık felsefesi ile Aristoteles'in eylem ve gizilgüç (**Actus et**

---

[60] G. Karamanolis, **Plato and Aristotle in Agreement? Platonists on Aristotle from Antiochus to Porphyry**, Oxford University Press, 2006, s. 191-215.
[61] **Enneades**: I, 6. 9.
[62] **Enneades**: III, 8, 11.
[63] **Enneades**: III.8.10
[64] **Enneades**: V.6.4

potentia) sorunlarına çözüm getirmiş olur. Beri yandan Hıristiyan öğretinin yoktan (**ex nihilo**) yaratma istenç ve eylemine de bir karşılık sunmaktadır: Tanrıdan yayılma (**ex deo**), Bir'in kesin aşkınlığını doğrular: **cosmos**un açılımı, onun varlığının açık bir sonucudur. Bir, tıpkı Güneşin ışığını giderek uzaklara yayması gibi, hiçbir şekilde bu yayılmalardan (**emanatio**) etkilenmiş ya da azalmış değildir. İlk yayılma, Platon'un Timaios diyaloğundaki demiurgos'a göndermede bulunulan **nous** (tanrısal zihin, düzen, Yun. **logos**: λογος), İyi'ye yönelik ilk arzudur. **Nous**'tan, Plotinus'un yukarı ve aşağı katmanlara ayırdığı ve aşağı katmanı Doğa (**natura**) ile tanımladığı dünyanın ruhu (**Anima mundi**; Yun. **psykhe cosmou**: ψυχή κόσμου) türer (neşet eder). Dünyanın ruhundan bireylerin ruhları ve nihayet varlığın en aşağı, **cosmos**un en az mükemmel katmanı olan madde türer. Ancak madde dünyası, bayağılaştırılmış bu kurgusuna karşın, kaynağını **nous** ve dünya ruhu aracılığıyla Bir'den aldığı için tanrısal bir doğaya sahiptir. Bir'i, maddi varlıklar ve nihayet idealardaki (**formae**) İyi ve Güzellik aracılığıyla tanırız. Gerçek insan; ruhun, bütün cisimli varlıklardan üstün, cisimsiz kendi kendini izleme (temaşa) yeteneğidir. Dolayısıyla gerçek insan mutluluğu fiziki dünyadan bağımsızdır.

> "Το δε μη συναμφον ειναι τον ανθρωπον και μαλιστα τον σπονδαιον μαρτυρει και ο χορισμος ο απο του σωματος και η των λεγομενων αγαθων του σωματος καταφρονησις"
>
> "Çünkü insan, özellikle ehil (**proficiens**) insan, ruh ve bedenin çiftleşmesinden ibaret değildir: bunun da kanıtı, insanın, bedenden vazgeçip önemsiz şeyleri küçük görebilmesidir"[65].

Mutluluğu yakalayan insan, en yüce şeylere odaklandığı için hastalık ve diğer rahatsızlıkları önemsemez. Gerçek insan mutluluğu, olabildiğince özgün kendini izleme (temaşa) yeteneğini kullanmaktadır. Gündelik fiziki etkinlikte bile ehil insanın eylemi, Ruh'un en yüksek evresiyle belirlenmiştir.

Bilgiyi ruhun ve nesnenin özdeşliği olarak kavrayan Aristoteles'le aynı fikri taşıyan Plotinus'a göre bilinebilir her gerçeklik, bir bakıma zihinseldir. Her şey,

---

[65] **Enneades** I.4.14

zamanla kayıtlı olmayan bir ardışıklık halinde, son derecede yalın, değişmez ve bilinmez bir sonul (nihai) ilkeden ileri gelir. Kötü'nün ilkesi yoktur; ancak madde, söz konusu ardışıklığın son halkasında yer aldığından, Kötü'ye en yakın olandır ve her varlık düzeyi kendi aşkın kaynağına dönme eğilimi gösterir. Plotinus'un bu temel düşünceleri, öğrencisi Porphyrius tarafından ele alınmıştır.

Bir, Nous, Anima ilkelerini bunlardan üç gerçeklik-dayanak (**hypostasis**) oluşturarak birbirine yaklaştıran Porphyrius, doğal olayların ve uslamlama yöntemlerinin incelenmesinde rehber olarak aldığı Aristoteles mantığının güçlü bir savunucusu; çoktanrıcılığın (**paganism**)[66] felsefi temelini Hıristiyanlığa karşı savunma kuramını oluşturan ve Augustinus ile diğer kilise babalarını etkileyip esinleyen Yeni-Platoculuğun temsilcilerindendir. **Adversus Christianos** adlı yapıtı, Kilise babalarının tepkisine ve karşı yazılarına yol açmakla beraber, Aristoteles mantığını Yeni-Plâtonculuğa uyarlamakla Boethius gibi düşünürlerin önemli kaynaklarından birini oluşturur.

Hocası Plotinus'un **Enneades**'ini, Arestoteles'in kategorilerini yorumladığı mantığa ve felsefeye giriş kitabı olan **Isagoge**'yi (**Introductio in Praedicamenta**), kaleme almıştır. Bu çalışma yargı (**predicatio**), tanım (**definitio**) ve tanıtlama (**demonstratio**) kuramlarını içermekte; giriş kısmında varlıklara yüklenen niteliklerin nasıl sınıflandırılacağı, özellikle özdek kavramı cins (**genus**), tür (**species**), ayrım (**differentia**), özellik (**proprietas**), ilinek (**accidentia**)[67] olarak beş öğede ele alınmaktadır. Bu yapıt Aristoteles mantığını, özellikle daha sonra felsefede tümeller (**universales**) diye anılan kendilik (mahiyet) kategorilerini Yeni-Plâtonculuğa dâhil etmiştir. Ardından gelen Proclus'un zamanında Atina Okulu, üçlüler (**triades**) halinde kümelenen aşkın (**transcendens**) ilkelerden oluşan gitgide karmaşık bir hiyerarşinin işlendiği bir merkeze dönüşür.

Hıristiyanlığa ileri yaşlarda eren dilbilimci, retorikçi ve özellikle filozof kimliğiyle Hıristiyanların Kutsal Üçlü tartışmalarına Yeni-Plâtoncu düşünceyi dâhil

---

[66] Lat. **paganismus**; **paganus**: Köyden, kırdan; (burada) Hıristiyanlık dışında, özellikle çoktanrılı bir dine bağlı: **pagus**: köy, kasaba, çiftçi yamağı.
[67] Lat. **Accidens**: Özdek'e karşıt; olay, rastlantı; Kendi başına bir varlığı olmayan, dayanacak bir töze muhtaç olan ve dayandığı tözü değiştirmeksizin, değişebilen nitelik.

eden Gaius Marius Victorinus Afer,[68] Üçlü ve Ruh üzerine yazılarıyla Augustinus'un başlıca esin kaynaklarından biri olur. Tanrı'nın varoluşun da üstünde olduğunu, salt bu nedenle bile Onun "var olmadığının" söylenebileceğini ileri sürer. Tanrı, varoluşun nedeni olduğuna göre, bir anlamda Tanrı'nın gerçekten varoluşun (**vere** ων) kendisi olduğu ileri sürülebilir; ancak bu ifade, bir sonucun, yüce bir nedende barınması olarak, varoluşun Tanrı'da bulunduğu anlamına gelir. Kutsal Üçlü gibi Hıristiyanlık kavramlarını Yeni-Plâtoncu terimlerle açıklamaya girişen Victorinus, Üçlü öğretisini erken Hıristiyanlık döneminde rastlanmayan bir biçimde Porphyrius'un felsefesine yakın düşüncelerle ele alır[69].

> "Adesto Sancte Spiritus, Patris et Filii copula,
> Tu cum quiescis Pater es, cum procedis Filius,
> In unum qui cuncta nectis, tu es Spiritus Sanctus."[70]
>
> "Yardım et bize, Kutsal Ruh, Baba ve Oğul'un bağı,
> Durulduğunda Baba, devindiğinde Oğul'sun,
> Hepsini bir arada tutan sen, Kutsal Ruh'sun."

Hıristiyanlığa geçişinden sonra da elden bırakmadığı Yeni-Plâtoncu dünya görüşüyle etkisi altında kaldığı Plotinus ve Porphyrius'un yapıtlarını ve bunlara ilişkin terim dağarını Latinceye kazandırarak Cicero'nun izini sürer.

Plotinus ile Porphyrius'un Victorinus aracılığıyla daha önce görülmedik biçimde Hıristiyan düşüncesi üzerindeki etkileri Augustinus'la devam eder. "Dünyanın ve yaratıcı sürecin öncesiz-sonrasızlığı," "Ruhun üzerinde yer alan bir Tanrı," "birbirine eşit olmayan öğelerden oluşan üçlü" ilkelerine katılmasa da Plotinus ve Porphyrius'tan etkilenir. Onun Plâtonculuğu, sevgi gibi aşkın gerçeklerin bilgisini canlandırmasını (tasavvur etmesini) sağlar ve belleğe büyük önem verir. Augustinus'tan kısa bir zaman sonra, İmparator Iustinianus, Atina okulunu kapatır ve böylece İmparatorluk içinde Plâtonculuğu öğretme tekeli Hıristiyanlara geçmiş olur. Augustinus da birkaç temel mantık incelemesi, Plotinus ve Aristoteles yorumları yazar. Bu gibi felsefi etkinlikler Antikçağ'ın sonuna, yani Boethius'a değin sürer ve

---

[68] Bkz: s. 39.
[69] **Adversus Arium** 1B.
[70] **Victorini de Trinitate Hymni**: I.

Yunan düşüncesinin, Hıristiyanlık avadanlığı işleviyle Batı düşünce âlemine girmesini sağlar.

Boethius'un başlıca esin kaynağı Augustinus, nasıl Boethius son Romalı ve ilk skolâstik ise, Klasik Çağın son ve Orta Çağın ilk temsilcisi addedilir. Vergilius'un dil, Cicero'nun kanıt sunma yetenekleri, Aristoteles'in özellikle **Rhetorica** ve **Poetica**'sının etkilerini taşır. Roma ve Roma Afrikasının, barbarların saldırılarına karşı ayakta kalma uğraşı verdiği karmaşık bir dönemde sonradan ermiş bir Hıristiyan olarak yapıtlarıyla çeşitli sapkınlıklara (**heresiae**) göğüs gerer; Ariusçulara,[71] Donatusçulara,[72] Maniheistlere,[73] Pelagiusçulara[74] karşı **apologia**lar yazar. Bu özelliğiyle de Boethius'a bir meşale, bir öncel (selef) olur. Plâtonculuğu Hıristiyan öğretiyle uyumlulaştırıp Katolik inanç dizgesini ilk kez bir düzene kavuşturmayı dener. Bu yönde: Hıristiyanlık Öğretisi (**De doctrina Christiana**), İtiraflar (**Confessiones**), Tanrı Devleti (**De civitate Dei**), Yaratılışın sözel yorumu (**De Genesi ad litteram**), Özgür İstenç (**De libero arbitrio**), Eğitimsizler için ilmihal (**De catechizandis rudibus**), Kutsal Bakireliğe Dair (**De sancta virginitate**), Keşişlerin İşleri (**De opere monachorum**) gibi yapıtlar kaleme alır. Kutsal Kitap, Hıristiyan geleneği, Manicilik, Kartaca piskoposu **Kiprianus**,[75] Milano piskoposu **Ambrosius**,[76] Cicero'nun Latince söz dağarıyla okuduğu Platon diyalogları, Plotinus ve Porphyrios'tan edindiği Yeni-Plâtonculukla beslenen ve "aşk", "zaman", "Tanrısal öngörü", "özgür istenç ve Kayra", "inanç", "akıl", "bellek" konularında felsefenin kilometre taşlarını döşeyen Augustinus'un, Boethius'a miras bıraktığı en

---

[71] Arius ve taraftarlarına göre İsa ancak ikinci derecede ve bağımlılığı olan bir tanrılığı haizdir: Marie-Françoise Baslez, **Les premiers temps de l'Eglise**, Collection Folio Histoire, 2004.

[72] Adını Numidya piskoposu Donatus'tan alan ayrılıkçı, daha sonra sapkın mezhep: Diokletianus'un zulümlerine boyun eğen ve kutsal emanetleri Romalı yetkililere teslim eden piskoposların dinsel eylemlerini geçerli saymıyordu: A.e.

[73] İranlı bir peygamber olan Mani'nin dini Antik Çağın sonlarında, 3. ve 4. yüzyıllarda Sasani İmparatorluğu ve çevresinde yayılmıştır. Mani dini'nin dünya görüşünde tanrısal aydınlık ile karanlık iki rakip olarak karşı karşıya durur. İnanca göre dünyanın sonunda ışık ile karanlık ebediyen ayrılacaklardır: **A.e.**

[74] Keşiş Pelagius'un görüşlerine dayanır: insan, Tanrı'nın inayeti ve tasarrufu olmaksızın özgür iradesiyle günahı yenebilir; Adem'in günahının kefaretini ödemek zorunda değildir vs.: **A.e.**

[75] III. yy. K. Afrikalı Rhetor. Hıristiyan olduktan sonra Roma'nın zulümlerine ve sapkınlıklara göğüs germesiyle tanınır. Vaftiz ve diğer konulardaki anlaşmazlıkların çözümü için uğraş vermiş, Kartaca Konsili'ni toplamıştır: A.e.

[76] IV. yy. Yazar, şair ve Latin Hıristiyan kilise müziğine katkılarıyla bilinir. Ariusçulara karşı mücadelesi ve Augustinus'a Hıristiyanlığı benimsetmesiyle tanınır: **A.e.**

büyük esin kaynaklarından biri de kuşkusuz Kutsal Üçlü'yü irdeleyip sapkın akımlara karşı savunduğu Üçlü'ye Dair (**De Trinitate**) adlı yapıtıdır.

> "Et nos quidem in nobis, tametsi non aequalem, immo ualde longeque distantem, neque coaeternam et, quo breuius totum dicitur, non eiusdem substantiae, cuius Deus est, tamen qua Deo nihil sit in rebus ab eo factis natura propinquius, imaginem Dei, hoc est illius summae trinitatis, agnoscimus, adhuc reformatione perficiendam, ut sit etiam similitudine proxima. Nam et sumus et nos esse nouimus et id esse ac nosse diligimus. In his autem tribus, quae dixi, nulla nos falsitas ueri similis turbat. Non enim ea sicut illa, quae foris sunt, ullo sensu corporis tangimus, uelut colores uidendo, sonos audiendo, odores olfaciendo, sapores gustando, dura et mollia contrectando sentimus, quorum sensibilium etiam imagines eis simillimas nec iam corporeas cogitatione uersamus, memoria tenemus et per ipsas in istorum desideria concitamur; sed sine ulla phantasiarum uel phantasmatum imaginatione ludificatoria mihi esse me idque nosse et amare certissimum est. Nulla in his ueris Academicorum argumenta formido dicentium: Quid si falleris? Si enim fallor, sum. Nam qui non est, utique nec falli potest; ac per hoc sum, si fallor. Quia ergo sum si fallor, quo modo esse me fallor, quando certum est me esse, si fallor? Quia igitur essem qui fallerer, etiamsi fallerer, procul dubio in eo, quod me noui esse, non fallor. Consequens est autem, ut etiam in eo, quod me noui nosse, non fallar. Sicut enim noui esse me, ita noui etiam hoc ipsum, nosse me."

> "Kendimizde Tanrı'nın, yani o yüce Üçlü'nün bir suretini buluyoruz ve her ne kadar bu suret, aslının aynısı, daha doğrusu, onunla aynı özden ve ebedi olmasa da, ondan sonsuzca uzakta ise, ve bir bakıma ona benzemek için geliştirilmesi gerekse de, yine de Tanrı'nın bütün eserleri arasında Onun doğasına bu kadar yakın bir başkası yok. Gerçekten, biz varız, var olduğumuzu biliriz, ve varlığımızı ve ondaki farkındalığımızı severiz. Bu üç şey üzerinde bir yanılsamaya düşmemiz mümkün değil, çünkü bunları bilmek için, dışımızdaki nesnelerde olduğu gibi; görme duyusu olmaksızın rengin, işitme olmaksızın sesin, koku alma duyusu olmaksızn kokuların, tat alma olmaksızın tatların, dokunma olmaksızın katı ve yumuşak olanın kavranamaması gibi, bedensel bir duyuya ihtiyacımız yoktur: bu nesnelerin zihnimizde ve belleğimizde de, pek-benzer olmakla birlikte cisimden yoksun, arzularımızı kışkırtmaya yeten suretlerini barındırırız. Ama çok eminim, hayaletsiz ve hayali olanın yanılsaması olmaksızın, kendim için varım, varlığımı bilir ve severim. Bu gerçeklerle ilgili olarak bana: « Ne yani ! Ya aldanıyorsan ? » diyen akademisyenlerin hiçbir kanıtından korkmuyorum. Çünkü eğer aldanırsam, varım. Varolmayan, elbet aldanamaz da; demek oluyor ki eğer aldanıyorsam bu, ben varolduğum içindir. Dolayısıyla, aldanıyorsam eğer ve elbet bu benim varolduğumdan kaynaklanıyor ise; aldandığımda varolduğum andan itibaren, varolduğuma inanarak nasıl aldanabilirim. Bundan dolayı, madem ki aldanarak var oluyordum; aldanıyor idiysem bile, hiç kuşkusuz, varolduğumu bildiğim konusunda aldanmıyorum. Keza: « kendimi bildiğimi biliyorum » dediğimde de yanılmıyorum, çünkü varlığımı bu şekilde biliyor ve kendimi bildiğimi de biliyorum."[77]

[77] **De civitate Dei**: XI, 26.

"quoquo modo se habeat humana sapientia, eam me video nondum percepisse. Sed cum trigesimum et tertium aetatis annum agam, non me arbitror desperare debere eam me quandoque adepturum. Contemptis quam caeteris omnibus quae bona mortales putant, huic investigandae inservire proposui. A quo me negotio quoniam rationes Academicorum non leviter deterrebant, satis, ut arbitror, contra eas ista disputatione munitus sum. Nulli autem dubium est gemino pondere nos impelli ad discendum, auctoritatis atque rationis. Mihi autem certum est nusquam prorsus a Christi auctoritate discedere: non enim reperio valentiorem. Quod autem subtilissima ratione persequendum est: ita enim jam sum affectus, ut quid sit verum, non credendo solum, set etiam intelligendo apprehendere impatienter desiderem; apud Platonicos me interim quod sacris nostris non repugnet reperturum esse confido."

"Bilgeliğe bir şekilde sahip olsam da bunu henüz bilmediğimi görüyorum. Yine de, daha otuz üç yaşımı sürdüğümden, birgün onu elde edeceğim umudunu elden bırakmamalıyım; keza onu, insanların şu ölümlü dünyada değer verdikleri herşeyden nefret ederek aramaya karar verdim. Akademisyenlerin uslamlamalarının beni bu girişimimde çok korkuttuğunu itiraf etmeliyim; ama sanırım bu tartışmayla onlara karşı yeterince silahlanmış durumdayım. Bilgilerimizde karar kılmamızı sağlayan iki neden bulunduğu kimse için kuşku götürmez: yetke (**auctoritas**) ve akıl (**ratio**). Bana gelince, daha güçlüsünü tanımadığım için, hiçbir şekilde İsa Mesih'in yetkesinden ayrılmamak gerektiğine inandım. Aklın incelikleriyle sınayabileceğimiz şeyler içinse (çünkü huyum gereği, gerçeğe yalnızca inanmak değil, ama aynı zamanda onu akılla kavramayı arzu ederim), kutsal gizemlerimizle hiç de ters düşmeyecek birçok fikri Plâtoncularda bulacağımı ümit ediyorum."[78]

"Inter haec scripsi etiam duo volumina secundum studium meum et amorem ratione indagandae veritatis de his rebus quas maxime scire cupiebam, me interrogans mihique respondens, tamquam duo essemus, ratio et ego, cum solus essem, unde hoc opus Soliloquia nominavi."

"Bunları, en çok bilmek istediğim şeylere dair gerçeğe ermek için kendi beğeni ve sevgimle yazdım. Akıl ve ben iki kişiymişiz gibi kendi kendime sorup yine kendim cevap verdim. Ve bir başına olduğum için de bu yapıta "Kendiyle konuşmalar" adını verdim."[79]

Augustinus'un kendiyle konuşmalarında akıl, akılla anlaşılabilir gerçeklere erişmesi için ruhun; iman, kayra ve ümit gibi Hıristiyan erdemlerine sığınarak duyulur nesnelerden arınması gereken gözüdür adeta. Kuşkusuz bu Plâtoncu yaklaşım her şeyden önce Hıristiyan esinlidir: burada, ışığıyla zihinsel ve ahlaki temaşaya olanak sağlayan Platon'un güneşi, Tanrı'dır:

"Cognoscam te, cognitor meus, congoscam sicut et cognitus sum."

---

[78] **Contra Academicos**: III, 20.
[79] **Soliloquia**: II, IV.

> "İzin ver ey Efendi, seni bileyim, sen ki beni bilirsin; izin ver seni bileyim, sen beni nasıl biliyorsan."[80]

Augustinus, doğruluğu düşüncenin, duyuların tanıklığından ayrılan içten gerçekliğinde barındırır ve gerçeği, "öncesiz-sonrasız (ebedi) ve değişmez varlığı Tanrı'da bulunan her gerçek" olarak tanımlar.

> "Quis enim mente tam caecus est qui non videat, istas quae in geometrica docentur, habitare in ipsa veritate, aut in etiam veritatem; illas vero corporis figuras, siquidem quasi ad istas tendere videntur, habere nescio quam imitationem veritatis et ideo falsas esse?"
>
> "Kim, geometrik şekillerin, bizzat gerçeğin bağrında ya da gerçeğin onlarda barındığını anlamayacak kadar kördür? Cisimlerin şekilleri, bu geometrik şekillere yaklaşıyormuş gibi göründükleri için bilmem hangi gerçeğin taklidini, dolayısıyla sahtesini temsil ettiğine göre."[81]

Augustinus için, görülmeyene duyulan, başlıca ilkeleri kavramamızı ve gerçeği sahiplenmemizi sağlayan ruh bağlılığı olan inanç (iman), zekâdan (**intelligentia**) önce gelse de akla zarar vermez (halel getirmez); dolayısıyla, görülmeyen varlıklara inanmak, kendinde akıl dışı olmayıp akılcı ve vazgeçilmez bir biçimde insan yaşamında yer eder. Yargılama yetisi olarak kavranan akıl, imanla çatışmaksızın onu bütünler. Nitekim 'inanmak için anlamak,' 'anlamak için inanmak' sözlerinde de bu gerçekliği görebiliriz.

Benliğin kaynağı bellek ise, bir düşünce yetisi; geçmiş, şimdiki ve gelecek zamanın bilincidir. Bu yeti ile zekâ ve istenç olanaklıdır. Ruh, kendini bellekle anımsar ve sahiplenir. Dünya istekleri ardında kendini yitiren ruh, varlığın Tanrı'ya doğru bir yönelimi olan bellek aracılığıyla yeniden kendini bulur. Augustinus için yalnızca Tanrı sevgisi gerçek ve doğru sevgidir, çünkü varlığımızı bir tek o çoğaltır; sevgi, kayradır (inayettir) ve kösnül isteklerin karşısındadır. Bu, ruhun, arzuladığı şeye yönelmesidir. Bu anlamda ruhun doğal isteği, onu Tanrı'ya götüren sevgidir.

Özgürlük, insan istenciyle (iradesiyle) tanrısal istenç arasında bir uygunluk,

---

[80] **Confessiones**: X,1.
[81] **Soliloquia**: II, xviii.

bir ilintililik gösterir; demek oluyor ki bir seçimden çok tanrısal düzene uymanın bir gerekliliği. Yine de iki çeşit özgürlük var: insanın, kendini iyiyle özdeşleştirdiği, bütünüyle özgür olduğu, düşüşünden önceki kusursuz özgürlüğü ve insan doğasının bozulmasına, istencini kötü kullanmasına tanıklık eden, düşüşünden sonraki kusurlu özgürlüğü. İnsan, herşeye karşın iyiyse bu, kendinden değil, ama Tanrı'nın iyiliğindendir. Plâtoncu felsefeden de esinli bu ve benzeri görüşleriyle ardından gelen düşünürleri ve din adamlarını etkileyen Augustinus'un, "zaman" ile ilgili düşünceleri de diğerleri gibi özellikle Boethius'un son yapıtı **De Consolatione Philosophiae**'da yankı bulur. İnsan için üç zaman vardır: geçmişin şimdisi, geleceğin şimdisi ve şimdinin şimdisi. Ama Tanrı'nın, zamanın tutsağı ve özellikle geleceği bilmekten aciz insan gibi olduğunu reddeder. Tanrı için evrendeki anların bütünü, onun indinde hep aynıdır (**omnia simul**): herşey, aynı anda, ardışıksız, öncesiz-sonrasızdır (ebedidir)[82].

Yeni-Plâtonculuğun Plotinus'la birlikte üzerinde en çok çalışılmış ve geliştirilmiş dizgelerini oturtan Proclus (412- 485), klasik felsefenin gelişiminin sonlarındaki önemli düşünürlerden olup, Ortaçağ Batı felsefesini büyük ölçüde etkiler. **Tanrısal Öngörüyle ilgili On Kuşku**, **Tanrısal Öngörü ve Kader** ve **Şeytanların Varlığı Üzerine** adlı denemeleri vardır. **Platon Tanrıbilimi**'nde dialoglardan derlediği malzemenin bir dizgesini kurar. **Tanrıbilimin Ögeleri'**nde, bütün varlıkların birinci ilkesi olan **Bir**'in (**to En**) varlığından başlayıp bireysel ruhların maddi dünyaya inişlerine değin her biri bir kanıtla eşleştirilen önermeler sunar. Proclus'un kurduğu dizge (sistem), Plâtoncu, Aristotelesçi ve Stoacı ögelerin diğer Yeni-Plâtoncularınkine benzer bir bileşimidir; ancak Plotinus'tan farklı olarak onun dizgesindeki temel öğeleri mantıksal alt birimlerine indirgeyerek bireysel varlıklar halinde ortaya kor ve bunu Bir'ciliğe karşı bir denge unsuruna dönüştürür. Evren, bir yanda hierarşik olarak ayrı varlıklardan oluşmakta; diğer yanda bütün varlıklar, Bir'in gücünün bir tek sürekli yayılımının (**emanatio**) parçasıdır. Bu açıdan bakıldığında evrende bulunacak olan birçok ayrım, birleşik gerçeklikleri anlamak için kendi düşüncesinde ayrıştırmalar yapmayı gereksinen insan ruhunun dağılmış

---

[82] **Confessiones**: XI.

bakış açısının bir sonucudur. Dünyayı olduğu gibi değil de yalnızca duyularımızın bize sunduğu görünüşleri bilebileceğimizi savlayan Akademiacı kuşkuculara yanıt olarak Plotinus, bilginin nesnesini bizzat ruhun içine yerleştirmiş ve bu iç gerçek hakkında ruhun kendi ilkeleri aracılığıyla konuşmuştu.

Proclus'un kurduğu dizgenin ayırt edici özelliği, Bir ile ikinci ilke olan tanrısal akıl (**intellectus**) arasına **henad** (Yun. ἑνας) denen ayrı bir'lerden oluşan bir kademenin dâhil edilmiş olmasıdır. Henadlar, Bir gibi varoluşun ötesinde olmakla beraber, meydana getirme (Yun. **seirai**: σειραι) (hâsıl etme, sebep olma) halkalarının başını tutar ve bunlara kendi ayırt edici özelliklerini verirler. Geleneksel Yunan tanrılarıyla da özdeşleştirilen ve onlara özgü çeşitli işlevler üstlenen Henadlar, hem Bir'i çokluk göndermesine (imasına) karşı korumuş hem de mutlak birlik ve belirli çokluk arasında bağlayıcı bir ara kademe özellikleriyle evrenin geriye kalanını Bir'e doğru çekmiş olurlar.

Bir ve Henadların alt kademesinde meydana getirilen ilke, tanrısal akıl **Nous**tur. Belirli doğaların kaynağı olması gereken Bir, belirli bir doğaya sahip değildir; dolayısıyla meydana getirdiği şey, Varoluş'un ya da bütün belirli doğaların bir toplamıdır. Başlıca belirli doğalar, Platon'un ileri sürdüğü Varoluş, Aynılık, Başkalık, Hareketsizlik, Hareket ile Aristoteles'in on kategorisidir. Bir, düşünme eylemi aracılığıyla, Platon'un deyişiyle Biçimleri (Formları) meydana getirir ve bu biçimler, bütün varlıkların ifadelerini buldukları ilk yargılar olarak anlaşılırlar. Bir, kendisi düşünmez: düşünceleri bizzat Biçimler olan aklı, tanrısal kavrayışı (idrakı) meydana getirir. Akıl (**intellectus**), hem düşünmek hem varolmaktır. Bütün varlıklar, Bir ve İyi olan ilk ilkeyle ilintilidir. Varlık olarak akıl, Bir'in ürünüdür, ama o aynı zamanda nedenine dönmeye ve İyi'si olan Bir'i düşünce ile kavramaya çalışır. Bir'in yalınlığı, aklın onu kavramasına elvermez; öyle ki akıl, Platon'un formları, bütün varlıkların büründüğü ilk belirlemeler olan Bir'in çeşitli perspektiflerinden bir dizi doğurur. Plotinus ve Iamblicus'un deyişleriyle akıl, bir arzu biçimi anlamında Bir'e geri dönmeye çalışır. Proclus bu kavramı "durma (Yun. **mone**: μονη)", "ilerleme (Yun. **proodos**: προοδος)" ve "geri dönme (Yun. **epistrophe**: επιστροφη)" adlı üç katlı bir devinim içinde dizgeleştirir. Akıl, kaynağı olan Bir'in içindedir; Bir'den türeyerek (neşet ederek) ayrı bir varoluş olan varlık içine girer. Aynı anda Bir'e geri

döner, böylece kendi kaynağından ayrılmaz; kimliğini, ideal varoluşu olan İyi'yi Bir'den alır. Proclus, bu üç katlı "durma", "ilerleme" ve "geri dönme" devinimini Bir ve madde arasındaki bütün varoluş kademelerine uygular. Plotinus'un akıl açıklaması, varoluş ve düşünce ayrımını getirirken Proclus, böylece üçüncü bir ayrıma yol açar: akıl; düşünen özne, düşünce nesnesi ve düşünen özne tarafından kavranacak düşünce nesnesinin kavranabilme yetisi olarak ayırt edilir. Bu üç ayrım, daha da ileri götürülür; söz gelimi düşünce nesnesi: Varoluş, Öncesiz-Sonrasızlık (Ebediyet) ve Yaşayan Varlık üçlüsünden oluşur. Birlikten çokluğa yayılan Proclus'un evreninde çokluk, bir varlığın diğerinden farklı olmasını sağlayan akıldan çıkar. Tanrısal bir kavrayış (idrak) olarak akıl, tek bir düşünce eylemiyle bütün anları birden kavrar ve dolayısıyla zamanın dışındadır.

Yeni-Plâtoncu dizgede aklın ürettiği üçüncü ilke olan Ruh da bir kavrayıştır (idraktır), ama içeriğindeki herşeyi ayrı ayrı bir kez kavrar. Dolayısıyla Zaman, Ruh'un bir düşünce nesnesinden diğerine hareketinin bir ölçüsü olarak devreye girer. Akıl, Bir'i kavramaya çalıştı ve içeriği olarak kendi idealarını üretti. Ruha gelince, o da aklı kavramaya çalışıp sonuçta akıldaki biçimlerin -kendine özgü- ikincil açılımlarını; Cismi, maddi dünyayı üretti. Proclus'a göre Ruh, akıldaki biçimler ile maddi dünyanın cismi arasında aracılık yapan bir ilkedir. Platon'un Timaios diyalogunda matematik olarak tanımlanmış, kendi aritmetik ve geometrik idealarının ayrı bir imgesi özelliğiyle Cismi yapmasına olanak sağlayan bazı kısımlardan (pay, hisse) meydana getirilmiştir. Bireysel ruhlar da Ruh'un ilkesiyle benzer temel yapıya sahipler; ama etkileri altında kaldıkları maddi dünya tarafından çekilir (cezp edilir) ve doğum yoluyla maddi bir bedene bürünürler. Bedene bürünmüş bir ruhta tutkular, akla baskın çıkmaya eğilimlidir. Proclus'a göre felsefe: ruhu cismani tutkulara maruz kalmaktan kurtaracak ve ona Ruh, Akıl ve Bir'deki kaynağını anımsatacak; onu, yalnızca hayattayken daha yücelere çıkmaya hazırlamakla kalmayıp ölümden hemen sonra yeni bir bedene düşmesini engelleyebilecek bir etkinliktir. Bununla birlikte en yüksek amaç, aklın (**ratio**) yücelmesi değil, bireysel ruhun Akıl (**Intellectus**) ile birleşmesidir.

İşte felsefe alanında yaşanan tüm bu gelişimin izlerini taşıyan Boethius, Yunan dili ve edebiyatı, hele de felsefesindeki yetkinliğiyle kaleme aldığı eserlerinin yanında, kendisini Latince felsefe terimbilimi alanında da yetkinleştirecek şekilde,

başta Aristoteles ve Platon olmak üzere değişik filozoflardan çeviriler yapar ve onların çalışmaları üzerine yorumlar yazar; **Quadrivium** diye adlandırılan: aritmetik, astronomi, geometri ve müzik dallarının önemli Yunanca metinlerini ve Porphyrius'un **Isagoge**'sini Latinceye kazandırır. Ama tartışmasız en çok Platon'un idealar kuramından etkilenir. Plotinus, Porphyrius, Proclus gibi Yeni-Plâtoncuların bu kurama getirdiği yorum ve eklemelerle kendi düşüncelerini oluşturur; yurttaşı Cicero gibi düşünürlerden, Seneca gibi Stoacılardan ve Batı Hıristiyanlığının kurumlaşmasının temellerini atan öncüsü Augustinus'tan etkilenip bu kurama Romalı ve Hıristiyan giysileri giydirir:

> "Quod si ea quae legamus de his rebus sufficienter edita in latino sermone aut non sunt aut non inueniuntur aut certe difficile a nobis inueniri queunt, graecae autem linguae non sit nobis tantus habitus ut talium rerum libris legendis et intellegendis ullo modo reperiamur idonei, quo genere litterarum ex his quae nobis pauca interpretata sunt non dubito cuncta quae utiliter quaerere possumus contineri.."
>
> "Bu sorunlar (Üçlü) üzerine okuduğum yapıtlar, ya Latince olmadığı ya da kendi deneyimlerimden bildiğim gibi az bulunduğu için, yazmayı sürdüreceğim. Dahası, böyle derin incelemeleri kolaylıkla okuyup anlayacak denli Yunanca bilen kişi sayısı çok değil. Oysa edebiyatta yaptığım ilk çıkarımlardan vardığım yargılara göre bu yapıtlarda birçok yararlı şey bulunmakta."[83]

Boethius, hainlikle suçlanarak hapse ve ölüme mahkûm edilmesinin hüznüyle kaleme aldığı **Consolatio Philosophiae**'ının son beş kitabında, yani yaşamının son dönemecinde, Tanrı'dan çok Felsefe'den medet uman, en azından terimsel anlamda Hıristiyanlığa pek değinmeyen bir tavır içine girer. Ama yine de bu son eserde bile Platonvari bir dialog sürecini izler ve **Consolatio**'da "muhteşem görünümlü bir kadın" kılığında görünen (kisvesiyle zuhur eden) Felsefe'yi (**Philosophia**) Tanrı'ya ulaştıran bir melek haline getirip, **consolatio**nun kendisini de **philosophia** ile özdeşleştirir ve adeta onu bir rahibe dönüştürür. Bununla da yetinmeyerek eserin bütününe serpiştirdiği İnsan (**homo**), insanın yazgısı (**fatum**), talih (**fortuna**), en büyük ve hakiki iyilik (**summum verissimumque bonum**), mutluluk (**beatitudo**), tanrısal öngörü (**providentia**), önceden bilme (**praescentia**), öncesiz-sonrasızlık (**aeternitas**) ve

---

[83] Augustinus, **De Trinitate**: III, Praefatio.

süreklilik (**sempiternitas**) kavramlarını Socrates'e özgü doğurtma yöntemiyle açıklar; böylece felsefenin devingenliğine ve felsefi sorgulamanın insanın kendi benliğini ve evrendeki yerini anımsatmadaki vazgeçilmezliğine sürekli dikkat çeker:

> "mundum temerariis agi fortuitisque casibus putas an ullum credis ei regimen inesse rationis? […]meministine, quis sit rerum finis, quove totius naturae tendat intentio? […] hominemne te esse meministi?"
>
> "Dünyanın gelişigüzel ve rastlantısal nedenlere göre mi yönetildiğini düşünüyorsun, yoksa aklın dümende olduğuna mı inanıyorsun? […] Şeylerin amacının ne olduğunu, doğanın bütün düzeninin kendisine aktığı son amacın ne olduğunu anımsıyor musun? […] İnsan olduğunu anımsıyor musun?" [84]

Kuşkusuz, hiç beklemediği bir anda yargılanıp sürgün edilen, maddi ve manevi servetini yitiren, mevkiilerinden ve saygınlıktan yoksun kalan Boethius'un **Consolatio**'daki tavrına bakıp da onun, Romalı **pietas**ından miras kaldığını öne sürebileceğimiz Kutsal Üçlü imanına ya da Stoa tevekkülüne sığınmayıp kendisi ile baş başa son sözlerini söylerken edebi birikimini konuşturan ve felsefe dağarından medet uman halini gözlemleyip; bir Romalı Hıristiyan Devlet adamı ve felsefecinin **Opuscula Sacra**'sının çok daha mümince (Hıristiyanca) bir inceleme olduğu yargısına varamayız. Nedenine gelince: özellikle **De Trinitate** incelemesinde tutulan yol-yordam, Aristoteles'e özgü mantıksal tasımlar (**syllogismi;** Yun. **syllogismos**: συλλογισμος) yapılması, felsefi düşüncenin başatlığının kanıtıdır; öyle ki bu tavır, Boethius'un bu incelemedeki, ya da bu mektuptaki amacını ikinci derecede düşünmemize neden olacak kadar güçlüdür. Üstelik söz konusu tavrıyla, Aristoteles mantığından yararlanıp rahatsızlık kaynağı iman sapkınlıklarının mantıksal çelişkilerini öyle sergiler ki; Aritoteles mantığı ve fizik bilimi sınıflandırmalarına (**kategoriai)** hiç uygun düşmeyen **Tanrı** gibi bir konuda zoru başarıp bu ayrımların Hıristiyanların Tanrısına da uygulanabileceğini ve aslında bu alanda bir benzeşme (**analogia**; Yun. αναλογια) olabileceğini kanıtlayacak ayrıntılarla, deyim yerindeyse, 'Aristoteles mutfağına' girebildiğini bize gösterir. Boethius, Aristoteles mantığını Yeni-Plâtoncu bir bakış açısıyla okumuş bir düşünürdür.

---

[84] **Philosophiae Consolatio**, I, VI.

C. **Trinitas**'ın Özündeki Birlik: **Trinitas Unus Deus ac Non Tres Dii**

Boethius, **Trinitas** anlayışını açıklarken her şeyden öte, **Trinitas**'taki **Unitas**'ın (Birlik), Roma'nın başını çektiği evrensel (**catholicus**) Hıristiyanlığın başlıca amentüsü (**credo**) ve yetkesi (**auctoritas**) olduğunu belirtir ve atası Augustinus'a rahmet okuturcasına "Baba, Tanrı; Oğul, Tanrı; Kutsal Ruh, Tanrı; Baba, Oğul, Kutsal Ruh tek ve aynı Tanrıdır" der:

> "…quod trinitas sit unus et solus et uerus deus, et quam recte pater et filius et spiritus sanctus unius eiusdemque substantiae uel essentiae dicatur, credatur, intellegatur.."
>
> "…Üçlü'nün bir tek ve gerçek Tanrı; Baba ve Oğul ve Kutsal Ruh'un, doğa ya da öz bakımından tam anlamıyla bir ve eşit olduğu söylenir, anlaşılır ve buna inanılır."[85]

Onun, **Trinitas**'ı ele alıp incelerken gözettiği tek amaç, işte bu Birliği mantık yoluyla açıklamak ve savunmaktır. Başka deyişle, zoru başarmak ve özellikle Aristoteles mantığını yardımına çağırarak **fides**i (inancı), **ratio** (akıl, mantık, yöntem) yoluyla tanıtlamaya çalışmaktır. Bu noktada, başlıca esin kaynağı olan Augustinus'tan da öndedir:

> "Lecturus haec quae de trinitate disserimus prius oportet ut nouerit stilum nostrum aduersus eorum uigilare calumnias qui fidei contemnentes initium immaturo et peruerso rationis amore falluntur. Quorum nonnulli ea quae de corporalibus rebus siue per sensus corporeos experta notauerunt, siue quae natura humani ingenii et diligentiae uiuacitate uel artis adiutorio perceperunt, ad res incorporeas et spiritales transferre conantur ut ex his illas metiri atque opinari uelint."
>
> "Üçlü'yü ele aldığımız bu risaleyi okuyanlar, her şeyden önce, kalemimizi imanın ilkelerine dayanmayıp ham aklın ışığından medet umarak aldananların iftiralarına karşı kullandığmızı bilmeliler. Kimileri ister duyuları, ister zihinlerinin işlekliği ya da sanatla maddi varlıklar üzerinde edindikleri deneyimlerden oluşturdukları kavramları cisimsiz ve manevi özlere uygulamak istiyorlar."[86]

---

[85] Augustinus, **De Trinitate**: I,ıı,4.
[86] Augustinus, **De Trinitate**: I,ı,1.

Oysa aynı Augustinus, kitabının bir yerinde şunları da söyleyebilmektedir:

> "..deus est, natura scilicet non creata, sed creatrix. Quae utrum sit trinitas non solum credentibus diuinae scripturae auctoritate, uerum etiam intellegentibus aliqua si possumus ratione iam demonstrare debemus."
>
> "…yani yaratılmamış ve yaratan doğa. Bu doğanın Üçlü olduğunu yalnızca Kutsal Kitap yetkesiyle imanlılara değil, ama aynı zamanda mümkünse mantık yoluyla akıllı insanlara da göstermemiz gerekir."[87]

Boethius, **Trinitas**ı açıklarken düşünsel anlamda hiçbir noktayı açıkta bırakmamak için, dilsel anlamda da büyük bir titizlik sergiler ve ne olursa olsun Üçlü'nün Birliğine zarar vermekten (halel getirmekten) özenle kaçınır. Hatta Baba, Oğul ve Kutsal Ruh "Üçlüsü"nü **-que** bağlacıyla ifade edip kişiliklerin, "**filioque**"yi çağrıştırırcasına[88] Tanrı'nın birer uzantısı ya da paydaşı oldukları izlenimini vermesin diye, "ve o ve o"dan çok "hem o hem o" dercesine "**ac**" bağlacından hiç vazgeçmez (**Trinitas unus deus ac non tres dii**). Bunu yaparken de tekrar tekrar, **Trinitas**taki **Unitas**ı değer basamaklarına göre (**gradus meritorum**) ayrıştırıp zayıflatanlara verip veriştirir ve bu yolla aslında **Trinitas**ın özünde bir sorun olmadığını, böyle bir sorun varmış gibi gösterenler yüzünden **Trinitas**ın tartışma konusu yapıldığını söylemeden de geçemez:

> "Eos enim differentia comitatur qui vel augent vel minuunt, ut Arriani qui gradibus meritorum trinitatem variantes distrahunt atque in pluritatem diducunt."[89]
>
> "Aslında ayrım, Kutsal Üçlüyü değer dereceleriyle ayrıştırıp parçalayarak çokluğa dönüştüren Ariusçular gibi, O'na bir şeyler ekleyip çıkaran kişilerden kaynaklanmaktadır."

Boethius kendi inancını savunmaya, Trinitas'taki birliğe (**unitas**) vurgu yaparak başlar. Ona göre **Unitas**ın nedeni, **Trinitas**ta farklılık (**differentia**) olmamasından ileri gelir. **Trinitas**taki aynılığı (**idem**) görmezlikten gelip onu değer

---

[87] **A.e.** XV, 1,1
[88] Credo'ya sonradan eklenen, Baba-Oğul eşitliğinden pay biçerek Kutsal Ruh'un Oğul'dan da neşet ettiğinin ifadesi: "**Et in Spiritum Sanctum, Dominum, et vivificantem: qui ex Patre Filioque procedit**"; Yun. καὶ τοῦ Υἱου.
[89] **De Trinitate**-I, 11-13.

derecelerine göre bölüp parçalamak ya da ona bir şeyler ekleyip çıkartmak, sapkınlığa yol açar. Çünkü bu parçalama, bizi çokluğa (**pluralitas**) götürür. Çokluğun esası ise başkalıktır (**alteritas**); yani başkalık olmadan çokluğun anlaşılması imkânsızdır. Ama **Trinitas**ta farklılık olmadığı için, çokluk ve başkalık söz konusu değildir; o yüzden onun özünde bir birlik vardır. **Trinitas**ta üç varlığın farklılığından söz açıldı mı, bunu cins (**genus:** Yun. **genos**: γενος), tür (**species**; Yun. **eidos**: ειδος) ve sayı (**numerus**; Yun. **arithmos**: αριθμός) açısından değerlendirmek gerekir. Farklılık ile aynılık arasında zorunlu bir bağlantı vardır. Çünkü at ya da insan, cinsi ne olursa olsun, sonuçta ikisi de canlıdır; yani aynıdır. Bundan başka, cinsleri de türlerine ayıralım; örneğin, Cato ya da Cicero sonuçta insandır ve aynıdır. Sayıya gelelim ve örneğin yine Cicero'yu ele alalım. Cicero'nun bir adının da Tullius olması, onu iki insan kılar mı? Tullius ya da Cicero, ne fark eder. Sonuçta her ikisi de bir ve aynı adamdır. Görüldüğü gibi; özellikle farklılık, aynılık, cins, tür ve sayı terimlerini ustaca kullanan Boethius, bu noktada sayının üzerine dikkat çeker ve "bir farklılıktan söz edilecekse bu da sayısal farklılık olacaktır" der. Bunun da nedeni, ilineklerin (**accidentia**) çeşitliliğidir. Başka deyişle, çeşitli ilinekler sayısal farklılık doğurur. Örneğin, üç insan birbirinden cins ve tür bakımından ayrılmasa da, ilinekleri bakımından ayrılır. En azından, yer (**ubi**) bir ilinek olduğuna göre, bu üç insanı zihinsel açıdan bütün ilineklerinden soyutlasak bile, onların her birinin aynı yerde olduğunu söyleyemeyiz. Çünkü her biri aynı anda farklı bir yer kaplayacaktır. Sonuçta, bu insanlar, ilinekleri birden çok olduğundan, sayıca da çok olacaktır.[90]

Görüldüğü gibi, Boethius'un vardığı ilk sonuç, birliği bozan farklılığın ilineklerin fazlalığından kaynaklanmasıdır. Birden çok insan, mekân açısından zorunlu olarak farklı bir yer kapladığından, aynılık uğruna bütün diğer ilineklerinden arındırılmış olsalar bile bu zorunluluk, eşyanın doğası gereği çokluğa ve dolayısıyla başkalığa yol açacaktır. Boethius bunu kesin bir dille şöyle ifade eder: [91]

---

[90] **De Trinitate**,1. 31.
[91] **De Trinitate**. 1, 27-30.

> "si animo cuncta ab his accidentia separemus, tamen locus cunctis diversus est quem unum fingere nullo modo possumus; duo enim corpora unum locum non obtinebunt, qui est accidens."
>
> "zihnimde onları tüm ilineklerinden soyutlasam da, hepsinin yeri hiçbir şekilde "bir" olarak düşünemeyeceğim kadar başkadır."

Boethius'un vardığı bu sonucun içinde Tanrı'ya yönelik bir dolaylı anlatım (ima) gizlidir. Çünkü bu sonuç, maddeye biçim kuşanan varlıklar, insanlar için geçerlidir. Augustinus:

> "..deo autem aliquid eiusmodi accidere non potest. Et ideo sola est incommutabilis substantia uel essentia quae deus est, cui profecto ipsum esse unde essentia nominata est maxime ac uerissime competit."
>
> "Tanrı'ya gelince, der, herhangi bir değişikliğe uğrayamaz. Ve bu yüzden, değişmeyen bir öz ya da cevher anlamında Tanrı'dır ve bizzat cevher olduğu, tartışılmaz bir gerçektir."[92]

Tanrı, salt biçimden oluştuğundan, böyle bir çokluk ve başkalık Tanrı için düşünülemez. Boethius, böyle bir yargıya varacağının ilk işaretini, ileri sürdüğü bu görüşle bize vermektedir.

Buradan hareketle düşüncelerine ivme kazandıran Boethius, Aristotelesçi avadanlığı olabildiğince ortaya döker ve kurgul bilimlerin (**speculativae partes**) fizik (**naturalis**; Yun. **physikos**: φυσικος), matematik (**mathematica**; Yun. **mathema**: μαθημα), tanrıbilimden (**theologica**; Yun. **theologia**: θεολογια) meydana gelen üç çeşidine değinerek, tanrıbilimi konumlandıracağı yeri belirlemeye girişir. Ona göre fizik, hareketle ilgilidir ve soyut değildir (**inabstracta**). Başka deyişle fizik, maddeden bağımsız olmayan cisimlerin biçimleriyle ilgilidir ve bu biçimler soyut düşüncede ayrılsa bile, gerçeklikte cisimden ayrılamazlar.[93] Örneğin, toprak yukarıdan aşağı çekilirken ya da ateş aşağıdan yukarıya yükselirken maddeye birleşik olan biçim onun hareketini alır. Bu yüzden fiziğe bilim yoluyla (**rationabiliter**) yaklaşmak gerekir. Matematik ise yine maddeden soyutlanamayan, ama hareketten yoksun varlıkların bilgisidir. Bu yüzden matematiğe sistemli bir

---

[92] Augustinus, **De Trinitate**: V, ıı,3.
[93] **De Trinitate**, 2. 5.

şekilde (**disciplinaliter**) yaklaşmak gerekir Tanrıbilime gelince, yalnızca bu bilim; hareketsiz, soyut ve maddeden bağımsız varlıklarla ilgilidir. Çünkü tanrısal töz, hem madde hem de hareketten yoksundur (**nam dei substantia et materia et motu caret**).[94] Bu yüzden tanrıbilime zihinsellikle (**intellectualiter**) yaklaşmak gerekir. Boethius bu konuda düşüncesini şöyle dile getirir:[95]

> "in divinis intellectualiter versari oportebit neque diduci ad imaginationes, sed potius ipsam inspicere formam quae vere forma neque imago est et quae esse ipsum est et ex que esse est."
>
> "Tanrısal konulara ise zihinle yaklaşmam ve imgelere sapmaktan kaçınarak, imgeyi değil ama gerçekten biçim olanı; hem varlığın kendisi hem de varlık nedeni olan salt biçimi dikkatle incelemem gerekecek."

Tanrıbilimin ilgilendiği konuyu ve bu bilime yaklaşım yöntemini ortaya koyduktan sonra Boethius, **Unitas** konusunu bir kez daha gündeme getirir ve "tanrısal töz (**divina substantia**), madde içermediği için salt olduğu şeydir (**id quod est**), salt biçimdir ve bu nedenle de birdir (**unum est**),"[96] der. Boethius'a göre, tanrısal töz, maddesiz biçim olduğundan, "bir"dir ve ne ise odur. Çünkü "diğer varlıklar, gerçekte oldukları şey değillerdir. Nitekim her biri varlığını kendisini oluşturan parçalarından alır; bu ve şudur, yani bileşenlerinin birleşimidir; ancak, tek tek bu ya da şu değildir. İşte böyle, dünyevi insan da ruh ve bedenden meydana geldiğine göre ruh ve bedendir, ayrı ayrı ruh ya da beden değil. Demek ki, olduğu şey değildir. Oysa şu ve bundan olma değil de yalnızca "bu" olan şey, gerçekten olduğu şeydir ve o, hiçbir şeyden kaynağını almadığı için en güzel ve en güçlü varlıktır. Bu nedenle içinde hiçbir sayı, olduğundan başka hiçbir şey barındırmayan varlık, gerçek anlamda "bir"dir."[97] O halde, Boethius'un sıkı mantık örgüsüne göre, başa dönersek; tanrısal töz, diğer varlıklar gibi, maddeye bağlı olmadığı ve hiçbir biçimde maddede yer almadığı için, maddenin maruz kaldığı bütün ilineklerden de bağımsızdır. Önceli Augustinus, Üçlü konusunu görece dağınık bir düzende kapsamlı

---

[94] **De Trinitate**, 2.15.
[95] **De Trinitate**, 2.15-20.
[96] **De Trinitate**, 2, 30.
[97] **De Trinitate**, 2.30-40.

bir biçimde ele aldığı on beş kitaplık çalışmasında:

> "Nefas est autem dicere ut subsistat et subsit deus bonitati suae atque illa bonitas non substantia sit uel potius essentia, neque ipse deus sit bonitas sua, sed in illo sit tamquam in subiecto. Vnde manifestum est deum abusiue substantiam uocari ut nomine usitatiore intellegatur essentia, quod uere ac proprie dicitur ita ut fortasse solum deum dici oporteat essentiam. Est enim uere solus quia incommutabilis est.."

> "Dolayısıyla Tanrı'nın töz (**substantia**: cevher, dayanak, altlık), yani kendi "iyiliğinin" basit bir öznesi olduğunu; bu iyiliğin kendi tözü, daha doğrusu özü (**essentia)**, yani bizzat iyilik olmadığını ama bu iyiliğin bir öznede bulunurcasına kendinde bulunduğunu söylemek, imansızlıktır. Bu nedenle öz (**essentia**) sözcüğünün Tanrı'da ifade ettiği şeyi töz (**substantia**) sözcüğüyle ifade etmeye kalkışmak yanlıştır; öz sözcüğü, yalnızca Tanrı'nın "öz" olduğunu söylercesine daha sık ve doğru olarak kullanılmaktadır. Gerçekten Tanrı, bir başına vardır ve değişmezdir." [98]Der.

Tanrı, salt biçim olma niteliğiyle en yetkin varlıktır ve her türlü farklılık ile bunun sonucunda gelen çokluğa kapalıdır. Demek ki Tanrı'da hiçbir farklılık, farklılıktan kaynaklanan hiçbir çokluk, ilineklerden oluşan hiçbir kalabalık ve bu yüzden de hiçbir sayı söz konusu değildir.[99]

Boethius, başlangıçta ilineklerin yarattığını söylediği sayısal çokluğun, Tanrı söz konusu olduğunda geçerliliğini yitirdiğini bu şekilde açıkladıktan ve sözü sadece **Unitas**tan söz edilebilecek bir noktaya getirdikten sonra, yoluna daha rahat devam eder ve aykırı düşüncelere sapılmayacak kadar daralttığı bu dar mekânda daha derin ve özgürce düşünmeye başlar. Söz konusu ettiği yine 'Üç' sayısıdır. Ona göre, Tanrı'ya üç kimlik vererek "Baba, Oğul ve Kutsal Ruh" diye seslensek bile, bu üç kimlik, sayının salt kendisini değil (**non ad ipsum numerum**) ama sayılabilir şeyleri (**ad res numerabiles**) düşünmemiz koşuluyla, kendi öz varlıkları anlamında sayısal bir çokluk oluşturmazlar. Çünkü bir'lerin tekrarı (**repetitio**), ancak saydığımız sayı anlamında, çokluğu oluşturur. Oysa varlıklarla ilgili sayıda bir'lerin tekrarı çokluğu oluşturmaz. Nasıl ki, "güneş, güneş, güneş," diye tekrarladığımızda, üç ayrı güneşten değil de, tek bir güneşten bahsediyorsak;[100] "Baba, Oğul ve Kutsal Ruh" dediğimizde

---

[98] Augustinus, **De Trinitate**: VII, v, 10.
[99] **De Trinitate**, 2.55.
[100] **De Trinitate**, 3.25.

de üç ayrı Tanrı'dan değil, tek bir Tanrı'dan bahsediyoruz demektir. Augustinus da:

> "Nec quoniam trinitas est ideo triplex putandus est; alioquin minor erit pater solus aut filius solus quam simul pater et filius — quamquam non inuenitur quomodo dici possit aut pater solus aut filius solus cum semper atque inseparabiliter et ille cum filio sit et ille cum patre, non ut ambo sint pater aut ambo filius, sed quia semper in inuicem neuter solus."

> "'Üçlü' derken üç katlı bir şey düşünmemeliyiz; başka bir deyişle Baba ve Oğul, kendi bir başınalıkları içinde Baba ve Oğul'un toplamından daha küçük değildirler. Ve madem Baba, ayrılmaz bir biçimde Oğul ile ve Oğul da ayrılmaz bir biçimde Baba iledir, her ikisinin de bir başına olduklarını nasıl söyleyebiliriz: onların birlikteliği iki Baba ya da iki oğul anlamında değil ama her zaman beraber ve ayrılmaz olmalarındandır."[101]der.

Ama ona göre, tam da bu noktada bir konunun altını çizmek gerekir. Çünkü biz, "Baba, Oğul ve Kutsal Ruh" dediğimizde, "Baba, Oğul ve Kutsal Ruh'un" aynı olduğunu (**idem**), ama benzer olmadığını (**non vero ipse**) bilmemiz gerekir.[102] Boethius'a göre Katolikler, "Baba'nın kendisi, Oğul Olan mıdır?" diye soranlara "Hayır," yanıtını verecektir.[103] Keza, "Biri, ötekinin aynı mıdır?" diye sorulduğunda da, yanıtları yine olumsuz olacaktır.[104] Demek ki Trinitas'taki üçlüde tümden bir farksızlık olduğunu söyleyemeyiz. Augustinus ise:

> "Et quoniam ostendimus quomodo possit dici solus pater quia non nisi ipse ibi pater, consideranda est illa sententia qua dicitur deum uerum solum non esse patre solum sed patrem et filium et spiritum sanctum. Si quis enim interroget pater solus utrum sit deus, quomodo respondebitur non esse nisi forte ita dicamus esse quidem patrem deum sed non eum esse solum deum, esse autem solum deum patrem et filium et spiritum sanctum?"

> "Kendisinden başka Baba olmadığı için yalnızca Baba'ya "Baba" denilebileceğini kanıtladıktan sonra tek gerçek Tanrı'nın yalnızca Baba değil ama Baba, Oğul ve Kutsal Ruh'un birleşiminden oluştuğunu savlayan görüşü incelememiz gerekir. Nitekim Baba, bir başına Tanrı mıdır? Diye sorulduğunda: Baba'nın gerçekten Tanrı olduğunu, ancak biricik Tanrı olmadığını; biricik Tanrı'nın Baba, Oğul ve Kutsal Ruh olduğunu belirtmeden "hayır" diyebilir miyiz?"[105] der.

---

[101] Augustinus, **De Trinitate**: VI, vıı, 9.
[102] **De Trinitate**, 3.45-50.
[103] **De Trinitate**, 3. 50.
[104] **De Trinitate**, 3. 55.
[105] Augustinus, **De Trinitate**: VI, vıı, 10.

Ama bu durumu açıklamak için öncelikle, Tanrı'ya yüklenen tek tek niteliklerin ne şekilde yüklendiğini (**quem ad modum de deo unum quodque praedicatur**)[106] görmek gerekir.

Boethius, tanrısal yüklemlere (**attributiones**) geçerken, ayağını sağlam zemine basmak için yine Aristoteles'in kılavuzluğunda hareket eder. Ona göre, bütün varlıklara yüklenen ([atfedilen; atıf] **attributio**) tam tamına on öznitelik (**praedicamenta**, Yunanca, **Kategoriai**) söz konusudur:[107] Özdek (cevher-madde: **substantia**), nitelik **(qualitas)**, nicelik **(quantitas)**, bağıntı **(ad aliquid)**, yer **(ubi**), zaman **(quando)**, iyelik **(habere)**, durum **(situm esse)**, edim (**facere)** ve edilim **(pati)**. Yüklemlere geçmeden önce, Tanrı'yı bu yüklemler altında nasıl inceleme konusu yaptığına bakmak gerekir. Bunun için Boethius'un, **Persona**ları açıklarken belirttiğimiz üzere, ilk kategori olan **substantia**'yı **persona** anlamında kullandığını anımsamak gerekir. Augustinus, bu konuda şu düşünceleri ileri sürer:

> "Essentiam dico quae *ousia graece dicitur, quam usitatius substantiam uocamus. Dicunt quidem et illi *hypostasin, sed nescio quid uolunt interesse inter *ousian et *hypostasin ita ut plerique nostri qui haec graeco tractant eloquio dicere consuerint *mian *ousian *tres *hypostaseis, quod est latine, unam essentiam tres substantias. Sed quia nostra loquendi consuetudo iam obtinuit ut hoc intellegatur cum dicimus essentiam quod intellegitur cum dicimus substantiam, non audemus dicere unam essentiam, tres substantias, sed unam essentiam uel substantiam."

> "Yunanlar, '**hypostasis**' de diyorlar, ancak **essentia** (**ousia**) ile **hypostasis** arasına ne gibi bir ayrım koyuyorlar? 'Üçlü' üzerine Yunanca yazanlar, söz birliği etmişçesine Latince bir tek öz ve üç cevher anlamına gelen 'bir **ousia** ve üç **hypostasis'** derler. Ne olursa olsun **essentia** (**ousia**) sözcüğüne **substantia** sözcüğünün anlamını giydirmek bizde revaçtadır. Ama ben her zaman, 'tek bir öz ve üç cevher' demektense, 'tek bir öz ya da cevher ve üç kişilik' demeyi göze alacağım."[108]

Boethius'a göre **persona**, salt bireysel bir töz değildir. Persona, doğanın

---

[106] **De Trinitate**, 3. 55.
[107] Bir önermede konu üzerinde ancak bu 10 kategoriye göre bir şey söylenebilir: töz, nicelik, nitelik, görelik (bağıntı), yer, zaman, durum, iyelik, etki, edilgi.
[108] Augustinus, **De Trinitate**: V, IX, 10.

akılla donattığı bireysel bir tözdür (**naturae rationabilis individua substantia**).[109] Akıl, **persona** için özel bir ayrıcalıktır. Boethius için, akılla donanımlı hem bedenli hem bedensiz varlıklar söz konusudur. Akıl sahibi bedenli varlıklar, insanlardır; akılla donanımlı bedensiz varlıklar ise Tanrı, melekler ve ruhlardır. Bunların hepsi **persona**dır. Boethius'un bu çıkarımı, Tanrı, Oğul ve Kutsal Ruh'un **persona**larını açıklamada kendisine büyük bir yarar sağlar.[110] İlk başta, Aristoteles'in kategorileriyle Tanrı'yı bile inceleyebilir.

Boethius'a göre yüklemler, özneleri elverdiğince yüklenirler. Ama söz konusu madde ötesi (**ultra substantia**) Tanrı olduğunda, yüklenilebilen bütün öznitelikler değişikliğe uğrarlar. Örneğin Tanrı'ya, "adaletli (**iustus**)" dediğimizde, gerçek anlamda bir öznitelikten (**qualitas**) bahsediyor oluruz, yani onun özünde bulunan bir nitelikten.[111] Ama bir insana "adaletli" dediğimizde, bu yüklemeyi ona ilineksel olarak dışarıdan giydiririz (**accidentium**). Başka deyişle, "adaletli" yüklemi, salt biçim olan Tanrı için ayrılmaz bir niteliğe dönüşür. Boethius şöyle der:

> "Sed haec praedicamenta talia sunt, ut in quo sint ipsum esse faciant quod dicitur, divise quidem in ceteris, in deo vero coniuncte atque copulate hoc modo."
>
> "Ancak söz konusu yüklemler, aslında diğer varlıklarda ayrı olmalarına karşın, Tanrıda tam anlamıyla bir arada ve birlikte olarak, bulundukları varlığın söylenen şeyle örtüşmesine, şeyin kendisine dönüşmesine yol açarlar."[112]

Demek ki Tanrı için "olmak" ve "bir şey olmak", aynı şeydir: büyük olmakla Tanrı olmanın aynı şey olması gibi. Bir başka deyişle, "salt biçim" ya da "olduğu şey olan" Tanrı'ya atfedilecek olası tüm yüklemler, O'nun, Boethius'un savunduğu birliğine (**unitas**) zarar vermez (halel getirmez), O'nu çokluğa dönüştürmez. Çünkü Tanrı, bir dayanağa, söz gelişi maddeye yaslanmamakta, varlığını bir şeye borçlanmamakta, kendi dışından bir şey edinmemektedir. Sözün özü, yüklemler diğer varlıkların üzerinde emanet dururken, Tanrı ile tümüyle örtüşür ve O'nun,

---

[109] **Contra Eutychen**, 3.4.5.
[110] J. Marenbon, **Boethius**, s.72.
[111] **De Trinitate**, 4.15.
[112] **De Trinitate**, 4, 26-29.

söylenen şeyin kendisine dönüşmesine yol açarlar. Augustinus da **De Trinitate** yapıtının bir yerinde şöyle der:

> "Quocirca ut substantia patris ipse pater est, non quo pater est sed quo est; ita et persona patris non aliud quam ipse pater est. Ad se quippe dicitur persona, non ad filium uel spiritum sanctum; sicut ad se dicitur deus et magnus et bonus et iustus et si quid aliud huiusmodi. Et quemadmodum hoc illi est esse quod deum esse, quod magnum, quod bonum esse, ita hoc illi est esse quod personam esse."

> "Baba'nın cevheri: Baba olduğu (baba niteliğini aldığı) için değil, "olduğu" için, bizzat Baba olduğu için; Baba'nın 'kişi'liği, bizzat Baba'dan başka şey değildir. Çünkü: 'Tanrı', 'büyük', 'adil', 'iyi' vs. de olduğu gibi, Oğul ya da Kutsal Ruh'a bağlı olmaksızın bizzat kendisi (kendinden) 'kişi' diye anılmaktadır. Ve 'olmak' ve 'Tanrı', 'büyük','iyi' olmak, onun için aynı şey olduğundan 'olmak' ve 'kişi olmak' da onun için aynı şeydir."[113]

Tanrı için "olmak" ile "adil olmak" arasında fark yoktur. Ama insan ve adaletli insan arasında fark söz konusudur. Tanrı, gerçekte Tanrının kendisi olan şeydir; çünkü olduğu şeyden başkası değildir ve tam da bu nedenle Tanrı'nın kendisidir (**Deus vero hoc ipsum deus est**).[114] Başka bir örnek verecek olursak, yine Boethius'a göre, Tanrı'ya diğer insanlara yüklendiği gibi "büyük (**magnus**)" sıfatı yüklenebilir; ama bu, insanda yine ilinek olarak kalırken, Tanrı'nın kendi özünün büyüklüğünü dışa vurur.

Boethius'u yüklemler konusunda asıl ilgilendiren, Tanrı'ya ve diğer varlıklara nitelik, nicelik gibi rahatça atfedilemeyecek yüklemlerdir. Bu yüklemlerin birebir özneyle alakası yoktur. Örneğin, yer ve zaman yüklemleri. Evet, belki insan için "forumda (**in foro**)", Tanrı için "her yerde (**ubique**)" denebilir. Ama insanın "beyaz" ya da "uzun" olduğunu söyler gibi rahatça söylenmez; yani insanın, herhangi bir özellikle donanmış ve belirlenmişçesine "forumda" olduğu söylenmez; bu yüklemle ancak söz konusu insanın, diğer insanlara göre nerede konumlanmış olduğu gösterilir. Tanrı'nın "her yerde" bulunup "bir yerde" bulunmaması, hiç şüphesiz insanın belli bir yerde olmasını aşkın bir gerçekliktir. Ama O'nun her yerde bulunması, her bir yerde (**non quod in omni sit loco**) bulunduğu anlamına gelmez.

---

[113] Augustinus, **De Trinitate**: VII, vı, 11.
[114] **De Trinitate**, 4. 30.

Tanrı için ‘her yerde’ demek, ‘bir yerde değildir’ demektir (**quoniam ubique est sed non in loco**).[115]

Boethius’a göre, zaman yüklemi için de aynı şey söz konusudur. Nicelik ya da nitelik gibi öznelerle alakalı olmayan zaman yüklemi, insan için sınırlı bir kesiti, Tanrı içinse öncesiz-sonrasızlığı (**aeternitas**) ifade eder. Atası Augustinus da benzer bir dil kullanır:

> “..non enim sempiterna creatura est cuius est ille dominus. Quomodo ergo obtinebimus nec ipsa relatiua esse accidentia, quoniam nihil accidit deo temporaliter quia non est mutabilis sicut in exordio huius disputationis tractauimus?”
>
> “Çünkü Tanrı öncesiz ve sonrasız olarak yaratının efendisiyse de yaratı, öncesiz ve sonrasız değildir. Çalışmamın başında da kanıtladığım gibi, onun değişmezliği zaman ve mekânın etkilerine karşıt olduğu için (zamanla ilgili) bu ilişkilerin, Tanrı’da cevherle ilgili olmadığını nasıl açıklamalı?”[116]

Örneğin, insan için “dün geldi (**heri venit**)” denir; Tanrı içinse, “her zaman var (**semper est**)” denir. Bu durumda da ‘dün gelen’ insana gerçekte belirli bir şey yüklenmiş olmaz. Ama Tanrı’ya “her zaman var” dediğimizde, bütün bir geçmişte varolmuş olduğu gibi, tüm şimdide var olduğu, tüm gelecekte var olacağı anlaşılır. Çünkü Tanrı’da “her zaman,” şimdiki zamandır. Ama bizim şimdimiz (**nunc**), deyiş yerindeyse, akıp giden zamanı (**currens tempus facit**) ve sürekliliği (**sempiternam**) oluşturur; tanrısal “şimdi” ise değişmez (**permanens**), devinimsizdir (**neque movens**) ve de başsız ve sonsuzdur (**aeternitatem**).

İyelik (**habere**) ve edim (**facere**) yüklemleri söz konusu olduğunda da durum aynıdır. Örneğin insan için “giyinik halde olarak koşuyor (**vestitus currit**)” deriz; Tanrı için “efendisi olarak her şeyi yönetiyor” deriz. Ama her ikisinin de varlıkları hakkında bir şey söylemiş olmayız.[117] Elbette diğer örneklerdeki gibi, Tanrı söz konusu olduğunda, iyelik ve edim de tartışılmaz olarak aşkın bir anlama bürünür. Durum (**situm esse**) ve edilim (**pati**) yüklemlerine gelince; Tanrı’nın “herhangi bir

---

[115] **De Trinitate**, 4.55.
[116] Augustinus, **De Trinitate**: V, xvı, 17.
[117] **De Trinitate**, 4.80.

durumda" bulunabileceği ya da O'na herhangi bir şey yapılabileceği düşünülemeyeceğinden, her ikisini tartışmak bile yersizdir.

Görüldüğü gibi, Boethius'a göre, özniteliklerden bazıları varlığa işaret etmekte, bazıları da varlığın durumlarına. Varlığa yüklenenler varlığı bir şey olarak göstermek için yüklenirken, diğerleri dıştan gelen bir şey olarak yüklenir; bu yüzden birinciler varlıkla ilintili öznitelikler (**secundum rem praedicationes**), ikinciler ise varlıkla ilintili ilinekler (**accidentia secundum rem**) adını alırlar. Ama bir özne olmayan Tanrı söz konusu olduğunda, "özdeğe göre yüklem,"den (**secundum substantiam rei praedicatio**) söz edilir.

Boethius, bunları irdeledikten sonra, Üçlü'nün birliğini meydana getiren üç tanrısal kimliğin farklılıklarının yaratabileceği çokluk izlenimini giderebilmek için bağıntılar (**relativi**) üzerinde durur ve konuya efendi-köle örneği üzerinden açıklama getirir:[118] Efendi ve köle (**dominus et servus**), birbiriyle bağıntılıdır. Köle ortadan kalkarsa, efendi de ortadan kalkmış olur. Buna karşın beyazlık (**albedino**) ortadan kalkarsa, beyaz bir şey (**album**) ortadan kalkmış olmaz. Çünkü beyazlık, beyaz olan şeyin ilineğidir ve ilinek kalkarsa beyaz şey, beyaz şey olmaktan çıkar. Efendi-köle ilişkisindeyse, köle ortadan kalkınca; köle, beyazlık gibi efendinin ilineği olmadığından, ortadan kalkan 'efendi' sözcüğü olur. Buradaki ilineksel nitelik, köleyi baskı altına alan belli bir güçtür. Köle ortadan kalkarsa, güç de ortadan kalkar. Güç yok olduğuna göre, demek ki bu güç efendinin köle edinmekle dıştan edindiği (**extrinsecus**) bir niteliktir; kendisinden kaynaklanan bir nitelik değil. O halde, bağıntı yüklemi (**praedicatio relativa**) yüklemede (atıfta) bulunduğu varlığın özünü çoğaltmaz, eksiltmez veya değiştirmez. Örneğin ayakta duran bir adama sağ taraftan yanaşacak olsam, adam benim solumda kalacaktır. Onun solda olması, kendisinden kaynaklanmaz; ben sağdan yaklaştığımdan o solda kalır. Keza soldan yaklaşırsam, sağda kalacaktır. Bu durum, onun beyaz ya da uzun olması gibi bir şey değildir. Onun solda veya sağda oluşu, tamamen benim yaklaşımımla ilgilidir. Benim soldan veya sağdan yaklaşmış olmam, onun özsel niteliğini hiçbir şekilde bozamaz ya da değiştiremez. Bu konuda Augustinus'un söyledikleri de farklı değil:

---

[118] **De Trinitate**, 5.5-10.

> "Sed quia et pater non dicitur pater nisi ex eo quod est ei filius et filius non dicitur nisi ex eo quod habet patrem, non secundum substantiam haec dicuntur quia non quisque eorum ad se ipsum sed ad inuicem atque ad alterutrum ista dicuntur; neque secundum accidens quia et quod dicitur pater et quod dicitur filius aeternum atque incommutabile est eis. Quamobrem quamuis diuersum sit patrem esse et filium esse, non est tamen diuersa substantia quia hoc non secundum substantiam dicuntur sed secundum relatiuum, quod tamen relatiuum non est accidens quia non est mutabile."

> "Ama öyle değil, çünkü baba, ancak bir oğlu olduğunda 'baba' ve oğul, bir babası olduğunda 'oğul'dur. Bu nedenledir ki söz konusu 'baba' ve 'oğul' deyişleri, kendi içinde kişiden kişiye bir ilişkiyi gösterir. Yine de bu ilişki, onlarda bir ilinek (**accidentia**) değil; çünkü Baba ile oğul'un babalık ve oğulluğu, öncesiz-sonrasız ve değişmezdir. Kuşkusuz Baba olmakla Oğul olmak ayrı şeylerdir; bununla beraber bu eylem çeşitliliği Tanrı'nın özüne zarar vermez (halel getirmez), çünkü yalnızca tanrısal kişilikler arasındaki ilişkiyi olumlar. Ancak diğer yandan bu ilişki de, Tanrı'da tam bir ilinek olmayıp değişmezlik gösterir."[119]

Boethius, bağıntı yüklemini bu şekilde açıkladıktan sonra, hemen Baba ve Oğul arasındaki bağıntıya geçer. Bağıntının, baba-oğulluğun kendisi söz konusuymuş gibi nesnel olarak söylenmediğini düşünürsek; olumlandığı şeylerde, yani Baba ve Oğul'un özünde değil, ama yalnızca temsil ettiği "kişilerde (**personae**)" başkalığa yol açtığını görürüz. Beri yanda, Baba olan Tanrı, ilinek anlamında bir dışsal etken sonucunda değil, kendi özü gereği ebediyen (**aeternitaliter**) oğul sahibidir. Başka deyişle, Tanrı söz konusu olduğunda, O'nun Baba olması ilineksel bir şey değildir. Çünkü Baba olmasının başlangıcı yoktur; Oğul onun özünde can bulmuştur. Baba ile Oğul'dan da Kutsal Ruh çıkmıştır. Bunlar salt biçim (**forma**; Yun. **eidos**: ειδος), cisimsiz (**incorporales**) olduklarından, birbirlerinden yer bakımından hiçbir şekilde ayrılamazlar ve bağıntılılıkları her üçünde de tözsel bir farklılığa yol açmaz. Baba Tanrı olduğundan, Oğul Tanrı olduğundan ve Kutsal Ruh Tanrı olduğundan, Tanrı'nın da Tanrı'dan farkı olamayacağından; O'nun, Diğerleri'nden farkı olamaz. Boethius, tam da bu noktada sözü yine birliğe (**unitas**) getirir ve şöyle der:[120]

---

[119] Augustinus, **De Trinitate**: V, v, 6.
[120] **De Trinitate**, 5.50.

"Differentiae vero absunt, abest pluralitas; ubi abest pluralitas, adest unitas."

"Farklılık yoksa çokluk da yoktur; çokluğun olmadığı yerde, birlik söz konusudur."

Böylece Boethius, yukarıdaki açıklamalarında yarım bıraktığı ve ilinekleri açıkladıktan sonra geri döneceği sorunu burada kendine göre çözümlemiş olur: Kutsal Üçlü'de elbette Baba, Tanrı; Oğul, Tanrı; Kutsal Ruh, Tanrı ve üçü de aynı tanrısal özde 'yekvücut', tek bir Tanrıdır. Ancak Baba, Oğul; Oğul, Kutsal Ruh; Kutsal Ruh, Oğul ya da Baba değildir. Boethius'a göre, Üçlü'nün her kişisine yüklenen (atfedilen) ad, yalnızca o kişiyi tanımlayıp Üçlü'nün bütünü için kullanılmaz. Baba, adını diğer iki **persona**ya aktarmadığı gibi; Baba adı, tözsel anlamda Baba'ya bağlı değildir. Çünkü bu adlar da bağıntı yükleminin bir ürünüdür. Dolayısıyla, Tanrı tek bir öz ve üç kişiliktir (**una essentia tres personas/hypostases**).

Görüldüğü gibi Boethius, bağıntı yüklemiyle **Trinitas**'ı adeta koruma altına alır. Çünkü Üçlü'nün içerdiği sayısal çokluk, yalnızca kişileri (**persona**) arasındaki ilişkililikle ilgili bir yüklemden kaynaklanır ve bu da kaçınılmaz bir durumdur; dolayısıyla öze ilişkin bir çokluk söz konusu değildir (**de essentia; de substantia**), çünkü Boethius'un birkaç kez üstüne basarak vurguladığı gibi bağıntı, bağıntılıların özünde herhangi bir değişiklik yaratamaz. Öyleyse Üçlü'deki Bir'lik töze, tözün eylemine ya da kendinden kaynaklanan yüklemine ait farksızlıkla korunmaktadır.

"Ita igitur substantia continet unitatem, relatio multiplicat trinitatem."

"O halde tözde Bir'lik vardır, bağıntı ise Üçlü'nün çokluğunu oluşturur."[121]

Dolayısıyla Üçlü'nün kişileri; özdek, nitelik, nicelik gibi kendinden yüklem olan her öznitelikte aynı; ama bağıntıyla ilgili yüklem söz konusu olduğunda Baba, Oğul ve Kutsal Ruh, aynı değildir. Bu noktada Boethius, bağıntı yükleminin, ille de "köle-efendi" örneğindeki gibi farklı kişileri ilişkilendirmediğini hatırlatarak Üçlü kişilerinin bağıntılılığının, her biri Tanrı ve bir özden, yani eşit kişilerin ilişkisini

[121] **De Trinitate**, 6, 7-8.

kurduğunu vurgular. Sonuçta salt biçimden oluşan cisimsiz töz özniteliğiyle (**praedicamentum substantiae**) Tanrısal varlıklar, eşyanın doğası gereği, cisim-biçim bileşikliği gösteren diğer varlıkların başkalıklarından bağışıktırlar. Gelip geçici diğer varlıklarla kıyas götürmeyen tanrısal varlıklar, Tanrı'nın kendisi olan Üçlü'nün Birliğinde birbirlerinden yer bakımından ayrılmadıkları gibi, "Tanrı'nın Tanrı'dan hiçbir farklılığı bulunmadığına göre" (**Deus vero nullas habet differentias quibus differat ab deo**)[122] birbirlerinden farklı da değillerdir; dolayısıyla çokluk değil birlik oluştururlar.

Trinitas'taki **Unitas**'a bu yöntemle ulaşan Boethius için bütün önermelerin sonucu, tek bir cümlede özetlenir: **TRINITAS UNUS DEUS AC NON TRES DII (TEK BİR TANRI VARDIR, ÜÇ TANRI DEĞİL)**.

[122] **De Trinitate**, 5. 50-51.

SONUÇ

Bütün bilgiler ışığında çıkardığımız sonuç, Boethius'un **Trinitas** anlayışında metafiziğin, tanrıbilimin ve mantıksal yöntemin birbirine dokunduğu ve bu nedenle dönemin felsefesi açısından özel bir değere sahip olduğudur. Boethius, zoru başarmış ve Yeni-Plâtoncu bir bakış açısıyla okuduğu Aristoteles mantığının temelinde **Trinitas**taki Birliği kendi içinde tutarlı bir yol izleyerek tanıtlamıştır. Boethius'un felsefe ve tanrıbilim arasında uyumlu bir beraberlik kurma girişimi, son eseri **Consolatio Philosophiae**'da felsefeyi kılavuz alarak Tanrı'ya ulaşma çabasında açık bir şekilde yeniden görünecektir. Bu yüzden, **De Trinitate** ve **Opuscula**'nın diğer incelemeleri, **Consolatio**'nun içeriğine ve yöntemine bir hazırlık aşamasıdır.

Boethius'un **Trinitas** anlayışı, Üçlü'nün Birliği üzerine kuruludur ve bütün sapkın akımlara kapalıdır. **De Trinitate**'de amaçlanan, elbette Tanrı'yı kanıtlamak değildir; **Trinitas**ın özünde kopan fırtınaları; Baba'nın, Oğul ve Kutsal Ruh'un **persona**larında yaratılan tartışmaları kesin bir dille sonlandırmaktır. Çünkü ona göre ortaya çıkan bütün tartışmaların nedeni, **Trinitas**ın özündeki bağıntının insan aklının kavrayamayacağı kadar derin oluşudur. Ama kendisi; Plâtoncu, Aristotelesçi ve Yeni-Plâtoncu felsefe-mantık soluğuyla bu yola baş koyacak kadar yetkindir. Bu yetkinlik, birbiri ardına sunduğu önermeler ve kanıtlamalarla metnin başından sonuna kadar kendini hissettirmektedir. Büyük sorunlar yaratan Üçlü'deki **persona**ları değerlendirirken, **De Fide Catholica**'sında da yineleyeceği gibi[1] 'insan, aklıyla sonsuzlukta geriye gidip bir **divina progenies**, yani bir tanrısal sinsile düşünmemelidir' der. Çünkü Baba, sonsuzca vardır; hiçbir zaman Oğul olmamıştır. Oğul, Baba ile aynı doğadan olduğundan ve onunla birlikte olduğundan, Baba'ya dönüşür. Ama Kutsal Ruh, ne Baba ne de Oğul'dur; Baba'dan ve Oğul'dan çıkmıştır. Bu meydana gelme süreçlerini insan aklı tasavvur edemeyeceğinden (**non potest humanus animus aestimare**) açıkça ifade edilemez.

Diğer tek tanrılı dinlerde olduğu gibi yaratıcı (rahim/**creator**), merhametli (rahman/**misericors**) ve yargıç (hâkim/**iudex**) olan Hıristiyanların Tanrısının

---

[1] **Opuscula Sacra,** 4: **De Fide Catholica**, 22-23.

varlıkbilimsel (**ontologicus**) tartışmaları günümüzde de sürer. Kökleri Eski Ahit'e uzanan "düşmüş insanlığın kurtuluşu" süreci (tasarrufu); Baba, Oğul ve Kutsal Ruh üçlü dizgesi içinde ailevi bir anlam içermekten çok simgesel bir bedenleşmeyle özdeşleşen Oğul İsa'da somutlaşarak (zuhur ederek) havarilerin ve kilise babalarının metinlerinde dile getirilir. Oğul, ikinci bir doğaya yerleşip, insanın yazgısına insanca düşüp ölümden dirilerek ([kıyam ederek] **resurrectio**); Bakire Meryem'e müjdelenmesi, vaftiz ve diğer bildik Yeni Ahit sahnelerinde dile gelen Ruh'unun aracılığıyla Yüce Tanrı'nın kurtuluş tasarrufunu sürdürür. Girişte de söylendiği gibi Hıristiyanlık, Roma İmparatorluğu'nun yükselme dönemindeki yayılmacı gücün ve gittikçe zorlaşan iktisadi koşulların yükünü çeken kitleler için, Stoa felsefesine de yakın duruşuyla, 'vazgeçme' (feragat) ile öte dünyaya çağıran bir umut gizemidir. Bu niteliğiyle ve özellikle Pavlus gibi öncüler sayesinde yaygın bir benimseme görür ve yayılmanın doyum noktasına ermiş, bir yandan barbar kavimlerin baskılarına maruz kalan Romalı egemen güçlerin göz ardı edemeyeceği ve iktidar aracı olarak değerlendirip kurumlaştıracağı bir boyut kazanır. Yunan felsefesi ve geleneksel Roma **pietas**ı da Hıristiyanlığın giderek İmparatorlukta kabul görmesini kolaylaştırır.

İkiye bölünmüş bir imparatorluğun, Ortodoks öğretinin başlıca dört konsil ile kabul edilmiş iman ikrarlarına karşın aykırı dinsel akımların varlık savaşımına sahne olduğu geç Antikçağda, Roma geleneğinden gelme Yunan kültürü donanımlı bir devlet ve düşün adamının, Aristoteles ve Yeni-Plâtoncu felsefe araçları yardımıyla Kutsal Üçlü'yü akılla (**argumentaliter**) yorumlarken vardığı sonuç, bölümler arasında ilintiler oluşturularak desteklenmiş ve VI. Yüzyılın ilk çeyreğine dek felsefi ve dini âlemde yaşanan gelişmelerle varsıllaşan terim dağarı yeniden ortaya çıkarılmaya çalışılmıştır.

Boethius; aklın başatlığı, inanç dizgelerinin de felsefe ile açıklanabileceği gerçeğine ışık tutmakla kalmıyor, ele alınan konuyla ilgili Ortaçağ'daki gelişmelerin öncülüğünü üstleniyor.

Biz de, Antik ve Ortaçağ felsefesinin Bir, Us, Ruh ile Hıristiyan tanrıbiliminin Baba, Oğul ve Kutsal Ruh üçlü dizgelerinin birbirini andırışları çerçevesinde; söz gelişi Xenophanes'in "Bir" anlayışında değindiği 'sureti (Fr.: **antropomorphe**: Yun. **andropomorfos**: ανθρωπομορφος) olmayan' tanrı

kavramından yola çıkarak Kutsal Üçlü'yü, gelecek çalışmalarda Bakire Meryem-Çocuk İsa, Baba suretleri dışına çekip yeniden felsefeye konu olacak bir eğretilemeye ([istiareye] **allegoria**: Yun. αλληγορια) uyarlamayı ve yeni bir mantık dizgesine oturtmayı denemeye değer buluyoruz. Özellikle de Mesih'in doğası üzerinde yürütülen tartışmalara yeni açılımlar katarak; başka bir deyişle Boethius'un, imanla bağlanıp Aristotelesci yöntemlerle incelediği Athanasius **credo**sundaki "**aequalis Patri secundum divinitatem, minor Patre secundum humanitatem**" yani "tanrı olarak Baba'ya eşit, insan olarak Baba'dan aşağı" sözlerini, yine aynı yerde geçen "**unus omnino non confusione substantiae, sed unitate personae**" yani "kesinlikle bir, ama özler birbirine karıştığı için değil, kişinin birliği nedeniyle" sözlerini yine felsefe ile (**intellectualiter** et **philosophice**) uzlaştırarak. Kuşkusuz böyle bir çalışma, başta Boethius ile ardıllarından miras kalan terimlerin bu kapsamdaki günümüz terminolojisiyle ilintilerini aydınlık bir zihinle kurmamızı varsayar:

"Non omne namque mente depulit lumen
Obliviosam corpus invehens molem.
Haeret profecto semen introrsum veri
Quod excitatur ventilante doctrina."[2]

"Zihnin bütün ışığını yok edemez ki,
Unutkanlığın yükünü taşıyan beden.
Gerçeğin tohumu içimizde tutunmuş ne de olsa,
Felsefe savuracak onu, çıkaracak ortaya."

[2] **Philosophiae Consolatio**: III, 11, 9-12.

KAYNAKÇA

Aland, B., K. Aland, vd.: **The Greek New Testament**, Deutsche Bibelgesellschaft, 2005.

Arslan, Ahmet: **Aristoteles. Metafizik**, Sosyal Yayınları, 1996.

Bailly, Anatole: **Le Grand Dictionnaire Grec-Français**, Hachette, 2001.

Baslez, Marie-Françoise: **Les premiers temps de l'Eglise**, Collection Folio Histoire, 2004.

Buchon, J. A. C.: **Les Œuvres Complètes de Boèce**, Édition Desrez, Paris, 2004.

Christophe, Paul: **L'Eglise dans l'histoire des hommes**, Droguet et Ardent, 1982.

Clark, Mary T.: **Theological Treatises on the Trinity, Marius Victorinus; (De Trinitate Hymni, Hymnus III)**, Catholic University of America Press, 1981.

Coffey, David: **Deus Trinitas**, Oxford University Press, 1999.

Cooper, Adam G.: **The Body in St. Maximus the Confessor: Holy Flesh, Wholly Deified**, Oxford University Press, 2005

Çotuksöken, B., S. Babür: **Ortaçağda Felsefe, Metinlerle**, Kabalcı Yayınları, 2000.

de Genoude, A. Eugène: **Oeuvres Choisies de Saint Clément d'Alexandrie – Le Divin Maitre ou Le Pédagogue**, Andover-Harvard Theological Library-Harvard Divinity School, 1846.

Dumézil, Georges: **Mythe et Épopée I. II. & III.**, Gallimard, Paris, 1995.

Dürüşken, Çiğdem: **Boethius. Felsefenin Tesellisi**, Humanitas: Yunan ve Latin Klasikleri, Kabalcı Yayınevi, 2006.

Dürüşken, Çiğdem: **Roma'nın Gizem Dinleri**, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, 2000.

Gaffiot, F.: **Dictionnaire Latin-Français**, Hachette, 1934.

Gökberk, Macit: **Felsefe Tarihi**, Bilgi Yayınevi, 1967.

Grant, R.M.: **Theophilus of Antioch, Ad Autolycum**, Oxford: Clarendon Press, 1970.

Green, R. P. H.: **Augustine de Doctrina Christiana**, Clarendon Press, 1995.

Grimal, Pierre: **Mitoloji Sözlüğü**, Sosyal Yayınları, 1997

Grison, Roger: **Biblia Sacra Iuxta Vulgatam Versionem**, Deutsche Bibelgesellschaft, 2005.

Guthrie, K. Stefan: **Numenius of Apamea, the Father of Neo-Platonism**, Comparative Litterature Press, N. J., 1949

Hamilton, Edith: **The Collected Dialogues of Plato, Including the Letters**, Pantheon Cairns, Huntington Books, 1961.

Hastings, James: **A Dictionary of the Bible: Dealing with Its Language, Literature**, T. & T. Clark, 1904.

Henderson, Jeffrey: **Boethius, The Theological Tractates, The Consolation of Philosophy**, The Loeb Classical Library, 2003.

Hopkins, E. Washburn: **Origin and Evolution of Religion**, Yale University Press, 1923.

Kahn, Charles H.: **Pythagoras and the Pythagoreans: A Brief History**, Hackett, 2001.

Kannengiesser, Charles: **Handbook of Patristic Exegesis: The Bible in Ancient Christianity Vol. 1**, Brill, 2004.

Karamanolis, G.: **Plato and Aristotle in Agreement? Platonists on Aristotle from Antiochus to Porphyry**, Oxford University Press, 2006.

Kitabı Mukaddes Şirketi: Kitabı Mukaddes, Eski ve Yeni Ahit, **Kitabı Mukaddes Şirketi**, 1976.

L. Haris, Stephen: **Understanding the Bible**, Mayfield Publishing, 2000.

Lacoste, Jean-Yves: **Dictionnaire Critique de Théologie**, Presses Universitaires de France, 1998.

Lease, Emory B.: "The Number Three, Mysterious, Mystic, Magic," **Classical Philology**, Vol. 14, No. 1, 1919.

Marenbon, John: **Boethius**, Oxford University Press, 2003

Migne, Paul: **Patrologiae cursus completus**. Series latina. vol. 1, 2, Paris: 1844.

Pamir, Dominik: **Kutsal Üçlü-Birlik Gizi**, İstanbul, 1997.

S. Sloyan, Gerald: **The Three Persons In One God**, The Catholic University of America,Washington, D.C., PRENTICE-HALL, INC. Englewood Cliffs, N.J., 1964.

Schaff, Philip: **Basil: Letters and Selected Works**, Grand Rapids, Christian Classics Ethereal Library, Edinburgh: T&T Clark, 1895.

Schaff, Philip: **The Creeds of Christendom: With a History and Critical Notes 2**, Harper & Brothers. New York. 1877.

Swinburne, Richard: The Christian God, **Oxford University Press,** Oxford, 1994.

Tardieu, Michel: **Histoire du Christianisme**, Centre National du Livre, Paris, 1995.

Taylor, David G. K.: **Versions of The De Spiritu Sancto by Basil of Caesarea**, Scriptores Syri Tomus 229**,** Corpus Scriptorum Christianorum Orientalium, Vol. 577, Peeters, Leuven 1999.

Theodor, Gomperz: **Les penseurs de la Grèce: histoire de la Philosophie antique**, Paris: F. Alcan; Lausanne: Payot, 1908-1910.

Williams, Daniel H.: **Ambrose of Milan and the End of Nicene-Arian Conflicts**, Oxford: Clarendon Press, 1995.

Williams, Frank (çev.): **The Panarion of Epiphanius of Salamis**, Leiden: Brill, 1994.

EK I: TERİMLER

-A-

Abstractus: Soyut; ayrıştırılabilir; düşünceyle kavranan. Metinde değinilen Tanrıbilimin konusu bu özelliği taşıyan varlıklardır. Karşıtı, Fizik ve Matematiğin konusu olan varlıkların özellikleri için '**inabstractus**' olarak kullanılmaktadır.

Accidentia: İlinek; töz (cevher) karşıtı; Aristotelesçi mantık açısından bir töze yüklenebilecek gelip geçici, rastlantısal özellik. Tanrı dışında kalan varlıklar için metinde: '**Accidentia secundum rem**' diye tanımlanmaktadır.

Ad aliquid: Bağıntı (ilişki) özniteliği (Yun. **pros ti**: προς τι). Ör.: Oğul ile Baba'nın ilişkisi.

Aeternitas: Ebediyet; öncesiz-sonrasızlık. Metinde: sabit, kımıltısız duran, değişmez Tanrı'nın 'şimdi'si için kullanılmaktadır.

Affirmatio: Doğrulama, olumlama.

Alteritas: Başka başkalık, farklılık. Metinde 'çokluk' nedeni olarak Gösterilmektedir.

Analogia: Benzerlik, andırışma, irtibat (Yun. **analogia**: αναλογια).

Attributio: Gönderme; göndermede bulunma; atfetme. '**Accidentia**' ve '**praedicamenta**' terimlerinin yanı sıra genel olarak kullanılır.

Auctoritas: (Lat. **augeo**) Güven veren, itaat edilmesi gereken yetke; söz yetkinliği; irade; görüş. Metinde bu terim, kural ve öğretileriyle evrensellik gösteren Hıristiyanlık için kullanıyor.

-B-

Beatitudo: Hıristiyanlıkta: sonsuz mutluluk, ahiret mutluluğu anlamlarına bürünmüş; Cicero tarafından 'beatus' sözcüğünden Latin diline kazandırılmış terim.

-C-

Canon: Yasa; kural; ölçü; tanrısal esin kaynağı olarak Kilisece kabul edilmiş Kutsal Metinler bütünü (Yun. **canon**: κανων).

Caritas: Üstün değer; sevgi; sevecenlik; muhabbet; Hıristiyanlıkta iyilikseverlik, insan ve Tanrı sevgisi.

Catholicus: Evrensel, dünyada yaygın anlamlarında Hıristiyanlığı niteleyen sözcük (Yun. **katholikos**: καθολικος).

Christianus: Meshedilmiş, Tanrı'ca kutsanmış İsa'nın yolundan giden imanlı; Hıristiyan (Yun. **khristianos**: χριστιανος).

Coaequales: Hıristiyan iman ikrarlarında Üçlü'nün birlikte eşitliğini vurgulamakta kullanılan sıfat (adv. **coequaliter**).

Consilium: Toplanma; görüşme; karara bağlama; tavsiye; bilgelik. Hıristiyanlıkta, iman ikrarı ve diğer konuları görüşüp kurallara bağlayan meclis, konsil. Yunan terim dağarından alınmış: rahipler kurulu; birlikte yol alma; uzlaşma anlamlarındaki **synodus** (Yun. **synodos**: συνοδος), **synodia**'ya (Yun. **synodia**: συνωδια) seçenek oluşturan bir terim.

Consubstantialis: Aynı doğa, aynı özden. Metinde Baba, Oğul ve Kutsal Ruh için bir özden oldukları anlamında kullanılmaktadır (adv. **consubstantialiter**).

Corpus: Beden, vücut; yaşayan ve yaşamayan beden, ceset ikili anlamında sözcük; Mesih'in bedeni (**corpus Christi**). Hıristiyanlık öğretisi ve vahye göre, anlam olarak yeniden dirilişin ruh ile birlikte bedensel somutluğunu da içerir.

Credo: İnanmak fiili; iman; iman sözü, sözleri. Hıristiyan iman ikrarı. Konsillerde alınan kararların metne dönüşmüş hali.

-D-

Deus: Kutsal Varlık, Tanrı (Yun. **Theos**: Θεος); Hint-Avrupalı **deiwos** (kutsal), tanrıların kralı (Yun. **Zeus**: Ζευς) anlamında **Dyeus** kökünden gelir.

Differentia: Ayrım, fark; farklılık. Karşıtı, 'Üçlü'nün kişilerinin özde farksızlığı anlamında '**indifferentia**' olarak kullanılmaktadır.

Diversitas: Çeşitlilik, başkalık. Metinde '**alteritas**' ve '**differentia**'nın yanı sıra geçmektedir.

Divina: (**Res divina**) Dini, tanrısal konular anlamında olup metinde akılla (intellectualiter) ele alma gereği üzerinde durulur.

Divina substantia: Tanrısal özdek, töz. Her türlü etkiden soyut; kendinde var, maddesiz salt biçim (**forma**) olan.

Divinitas: Tanrı; tanrısallık; tanrısal güç, doğa; tanrısal bilgelik; kusursuzluk.

Divina progenies: Tanrısal silsile. 'Üçlü'deki Baba ve Oğul'un işlevlerinin insan silsilesinden farklı ve yinelenemez olduğunu vurgulamak için kullanılan bir tamlama.

Dogma: Kuram; kanı; inanç; karar; Hıristiyan öğretinin sarsılmaz öğesi (Yun. **dogma**: δογμα).

Dominus: Efendi, sahip, hükmeden. Metinde, bir kölenin varlığını gerektiren ilişkide kullanılmaktadır. Hıristiyan öğretide Tanrı ve Üçlü'nün sıfatlarından.

-E-

Emanatio: Çıkma, yayılma, ortaya çıkma, belirme, zuhur. **Nous**'un, ruh aracılığıyla türümesi; Tanrı'nın, İsa ve Kutsal Ruh aracılığıyla zuhuru.

Episcopus: Çarşı-Pazar müfettişi. Hıristiyanlıkta 'gözeten, göz kulak olan rahip', piskopos, konsillerde söz söyleyen din adamı (Yun. **episkopos**: επισκοπος).

Esse: Olmak, var olmak, yaşamak, yer almak fiili. Varlık. Varoluş. Hint-Avrupa 'hes' kökünden türemiştir (Yun. **einai**: ειναι)

Esse id quod est: Olduğu şey olmak. Başka bir varlığa dayanmamak. Salt biçim olan tanrısal varlığı, (metinde) Tanrı'yı anlatmada kullanılmaktadır.

Essentia: Töz. Bir şeyin doğası. Varlık. Öz. '**Esse**' ilintili bu sözcük, ilk kez Cicero tarafından kullanılmış ve Latin terminolojisine kazandırılmıştır (Seneca, Ep. 58, 6). '**substantia**' ile birlikte kullanılmaktadır.

Exsistentia: Var oluş. Varlık. Gerçeklik. Canlı varlık.

Extrinsecus: Dıştan; dışarıdan. Metinde, varlıklara dışarıdan eklenen özelliklerle ilgili yüklemler için kullanılmaktadır.

-F-

Facere: Yapma; eyleme: on öznitelikten biri.

Fides: (Lat. **fidere**) İman; güven; güven veren, sağlıklı inanç; doğruluk, vicdan; söz; güvence; koruma; yardım. Fiil halinde: üstün bir gücün, yetkenin koruması, sözü, egemenliği altında bulunma anlamları vardır; böylece Hıristiyanlıktaki vahiy ile de ilintilidir.

Filioque: Oğul'un Baba'ya eşitliğini vurgulamak anlamında Kutsal Ruh'un, sırasıyla Baba ve de (özellikle) Oğul'dan çıktığı görüşünün kısaca ifadesi. Batı Hıristyianlığı tarafından Nicaea ve Constantinopolis credolarına eklenmiştir: **Et in Spiritum Sanctum, Dominum, et vivificantem: qui ex Patre Filioque procedit**.

Filius: Oğul. Mesih. İsa. Üçlü'deki Tanrısal türüme dizgesi içinde Baba'dan türemiştir.

Forma: Biçim. Güzellik. Düşünce. Platon felsefesinde '**idea**'. Cisimlerin bildik şekillerine karşıt saf Biçim (Yun. **eidos**: ειδος). Metinde: Tanrı için saltlık anlamında kullanılmakta ve hayalden (imago) ayrıştırılması gerektiği söylenmektedir.

Fundamenta: Temel ilkeler: Hıristiyan öğretinin temelleri.

-G-

Genus: Doğum; kaynak; soy; aile; kuşak; tür; cins (Yun. **genos**: γενος): Aristoteles'te 'cins': Metinde sözü edilen farklılığın üç kıstasından biri.

Gradus meritorum: Değer dereceleri; metinde, 'Üçlü'yü kendi içinde derecelendirerek eşitlik-bir özdenlik öğretisine ters düşen görüşlere değinirken kullanılmaktadır.

Gratia: İyilik. Bağışlama. Tanrı'nın yardımı, lutfu. Hıristiyanlıkta İsa'nın kendini kurban ederek düşmüş insanlığın bağışlanmasını sağlaması

-H-

Habere: Sahip olmak, malik olmak, bulundurmak anlamlarında kullanılan öznitelik.

Haeresis: Kanı; dizge; öğreti; Hıristiyanlıkta sapkınlık: bir vaftizlinin, imana değgin şu ya da bu gerçeği inkar etmesi ya da kuşku uyandırması anlamında Yunanca kökenli sözcük (άιρεσις).

Hypostasis: Töz, özdek; dayanak (Yun. **hypostasis**: ύπόστασις). Tasımlamalarda '**substantia**' ile birlikte kullanılmıştır.

-I-

Idem: Aynı; aynı şey.

Id quod est: Olduğu şey.

Imago: İmge, hayal; varlıkların uyduruk temsili. Biçime (**forma**) karşıt (Yun. **eidolon**: ειδωλον).

Immanens: İçkin, kendi içinde, kendiliğinden var olan. Hıristiyanlıkta Tanrı ve Üçlü'nün özellikleri için kullanılmaktadır.

Inabstractus: Soyut olmayan; ayrıştırılmayan. Metinde: Fizik ve Matematiğin konusu, biçim ve madde bileşikliğinde olan varlıklardan söz edilirken kullanılmaktadır.

Incorporalis: Cisimsiz; bedensiz; soyut. Metinde, tanrıbilimin konusu Tanrısal varlıklar için kullanılmaktadır.

Indifferentia: Farksızlık. Metinde, Üçlü'nün kişileri ve Tanrı özdeşliğini

vurgulamak için kullanılmaktadır.

Indivisibilis: Bölünmez, parçalanmaz. Metinde, Üçlü'nün kişileri ve Tanrı özdeşliğini vurgulamak için kullanılmaktadır (Adv.: **indivisibiliter**).

Intellectualiter: Anlama yetisiyle, zihni kullanarak. Tanrıbilim tasımlamalarında (**in divinis**) vurgulanan araştırma yöntemi.

-L-

Logos: Yunan felsefesinde akıl, söz, hikmet; Hıristiyanlıkta Tanrı sözü, Oğul İsa: 'verbum' ile birlikte kullanılır (Yun. **logos**: **λογος**).

-M-

Manifestatio: Hıristiyanlıkta Tanrısallığın açık edilmesi, dışavurumu.

Mathematica: Kurgul bilimlerden (speculativae partes); maddeden soyutlanamayan, ama hareketten yoksun varlıkların bilgisi: matematik (Yun. **mathema**: μαθημα).

Modus: Ölçü; boyut; tarz; usul; süreç; yordam.

Modi operationis: Tanrı'nın, Üçlü'nün kişileri aracılığıyla yansıdığı amellerinin şekilleri.

-N-

Natura: Doğa; öz; doğuş; varlık yapısı; kuşak; özellik: özellikle İsa için tartışma konusudur.

Naturalis: Doğal. Hareket halindeki, maddeden soyutlanmamış varlıkların (Yun.άνυπεξαίρετος) bilgisi: fizik (Yun. **physikos**: φυσικος).

Numerus: Sayı. Çokluk; metinde sözü edilen farklılığın üç kıstasından biri (Yun. **arithmos**: αριθμός).

-O-

Oecumenicus: Yerleşik bulunulan topraklarla ilgili, kapsayıcı (Yun. οικουμενη: yeryüzü, evren, yerleşilen topraklar). Hıristiyanlığın kapsayıcılığı için kullanılan terim (oecumene).

Ordinatio: Düzen; şeylerin sırası; düzenleme; yönetme. Metinde, Üçlü kişilerinin eylem/işlevlerinin (modi operationis) düzeni için kullanılmıştır.

Orthodoxus: Kabul görmüş, doğru yolda; doğru inançta (Yun. **Orthodoksos**: Ορθοδοξος).

-P-

Paganismus: (**paganus**: köyden, kırdan; **pagus**: köy, kasaba, çiftçi yamağı) Hıristiyanlık dışında, özellikle çoktanrılı bir dine bağlılık (**paganitas**).

Paracletus: Aracı, koruyucu, uzlaştırıcı, haberci anlamlarında, Kutsal Ruh için kullanılan Yunanca kökenli sözcük (παρακητος)

Pater: Üçlü'de Baba işlevi; İsa'nın Babası.

Pater Filiusque Spiritusque Sanctus: Baba ve Oğul ve Kutsal Ruh (Üçlünün kişilerinin birbirini türettiğini; Kutsal Ruh'un Baba ve Oğul'dan çıktığını ima eden deyiş).

Pati: Edilim, yapılma, maruz kalma anlamında öznitelik.

Pentecoste: Kutsal Ruh'un havariler ve ilk kilise üzerine indiği Paskalya'dan sonraki ellinci gün anlamında (Yun. **pentekoste hemera**: πεντηκοστή ημέρα).

Persona: Maske; oyuncu rolü; kişi; işlev; bireysellik: Üçlü'nün üyelerinden (Yun. **Prosopon**: Προσωπον).

Pietas: (**pius**) Roma geleneğinde tanrı, vatan, aile sevgisi, saygısı, görevbilirliği; iyilik. Hıristiyanlıkta dine bağlılık, dindarlık.

Pluralitas: Metinde 'farklılık'la ilintilendirilen 'çokluk'.

Pneuma: Soluk, Kutsal Ruh (Yun. **pneuma**: πνευμα).

Praedicamenta: Deyi(ş)ler; öznitelikler; yüklemler (Yun. **kategoriai**: κατηγοριαι).

Praedicamentum substantiae: Özdeğe ilişkin yüklem.

Praedicatio: Yüklem; deyi(ş).

Praedicatio per se: Kendinden; başka birinin ya da şeyin varlığını gerektirmeyen yüklem.

Praescentia: Önceden bilme

Proprietates personarum: Üçlü'nün kişilerinin özellikleri.

Providentia: Öngörü. Tanrısal öngörü.

-Q-

Qualitas: (qualis) Olma şekli (Yun. **poiotes**: ποιοτες); nitelik özniteliği.

Quando: Zaman (Yun. **otan**: οταν) özniteliği.

Quantitas: (**quantus**) Miktar özniteliği (Yun. **posos**: ποσος).

Quicumque vult: "Her kim……ister ise…." Nicaea Credosu'yla Özdeşleşen başlangıç deyişi.

-R-

Ratio: Akıl, uslamlama, idrak; değerlendirme; açıklama, gerekçeledirme; kanıtlama; ussal olan şey; kuram; öğreti (Yun. **nous**, **syllogistike**: νους, συλλογιστική).

Redemptio: Hıristiyanlıkta İsa'nın, insanlığın günahlarının bedelini ödemesi; kefaret.

Religio: (**relegere**) Dikkat; incelik; bilinç; dini duygu, çekince, korku; tapınma, saygı duygusu; dini inanç; tapım; kutsallık; kutsal yüklenim; kutsal varlık: metinde, evrensel bir inanç örgüsü oluşturan Hıristiyanlık için kullanılmaktadır.

Repetitio: Yineleme: Tanrı'nın Üçlü'de yinelenmesi.

Res numerabiles: Sayılabilir varlıklar. Metinde, Üçlü'nün sayısına karşıt olarak kullanılmaktadır.

Resurrectio: Hıristiyanlıkta İsa'nın ölümden dirilmesi; kıyam.

Revelatio: Üzerindeki örtüyü kaldırma, bir sırrı açık etme; Hıristiyanlıkta vahiy, zuhur.

-S-

Secundum rem praedicationes: Metinde: varlıkla ilintili öznitelikler.

Secundum substantiam rei praedicatio: Metinde: özdeğe göre yüklem.

Sempiternitas: Sonsuzluk. Metinde, Tanrı'nın her zaman: bütün geçmiş, şimdi ve gelecekte, kendine özgü tek ve şimdiki zamanda var olduğu anlamında geçmektedir.

Sine motu: Hareketsiz (Metinde, Tanrı için kullanılmakta).

Sine substantia: Maddesiz, cisimsiz (Metinde, Tanrı için kullanılmakta) .

Situm esse: Durum; bir konumda olma özniteliği.

Species: Cinsin alt dağılımı: tür. Platon felsefesinde canlandırılan biçim; düşünce. Metinde sözü edilen farklılığın üç kıstasından biri (Yun. **eidos**: ειδος).

Speculatio: Kurgu, kurmaca; bilmek ve açıklamak amaçlı düşünsel etkinlik; gözlem; izleme.

Speculativae partes: Kurgul, uslamlamalı bilimler: metinde Fizik, Matematik, Tanrıbilim.

Spiritus Sanctus: Kutsal Ruh: Üçlü'nün kişilerinden: Baba ve Oğul'dan neşet eder.

Subjectum: Konu; nesne; özne: bir şeye maruz kalan, deyi(ş)lerin uygulandığı varlık.

Substantia: (Lat. **substare**: altta bulunmak; dayanak, zemin oluşturmak) Özdek; madde; Aristoteles'in on özniteliğinin birincisi olan 'öz', 'cevher'.

Summa substantia (=tota substantia): En üstün cevher; yalınkat, tümden cevher. Tertullianus tarafından tanrı için kullanılmaktadır.

Summum verissimumque bonum: En üstün ve en gerçek iyi; metinde, tanrı için kullanılmaktadır.

Syllogismi: Tasım: önermeler, çıkarımlardan oluşan mantık dizgesi; uslamlama, varsayım (Yun. **syllogismos**: Συλλογισμος).

Symbolum: Bir buluşmanın, anlaşmanın simgesi, metni anlamında Yunanca sözcük (συμβολον). Konsil metni.

-T-

Theologica: Tanrıbilim anlamında Yunanca kökenli sözcük (**theologia**: θεολογια): metinde, salt biçimden oluşan soyut tanrısal varlıkların akılla yapılan bilimi (**res divina**) diye geçer.

Tractatus Theologici: Tanrıbilim risalesi, incelemesi (**De trinitate** etc.).

Transcendens: Aşkın; görünür doğanın ötesinde (transcendo).

Transfiguratio: Görünüm değiştirme; başkalaşma; İsa'nın, üç havarisinin tanıklığında ışıklara gark olması, farklı bir aydınlığa bürünmesi.

Triades: (**trias**; Yun. **trias**: τριας) Üçlükler; üçlüler; üçlü Birlikler; Kutsal Üçlü (Trinitas). 'Trias' sözcüğü, ilk kez II. Yy. Antiochealı Theophilos tarafından kullanılmıştır.

Trinitas: (**trini**) Kutsal Üçlü: Baba, Oğul ve Kutsal Ruh: Üç Kişi, Bir Doğa **Tres Personae, Una Substantia (**Yun. **treis Hypostases, Homoousios**: τρεις ὑποστασες ὁμοουσιος). Sözcük, ilk kez II-III. yy. Tertullianus tarafından kullanılmıştır.

Trinitas aeconomica: Tanrı'nın belli bir amaç güttüğü, tasarruf ettiği Üçlü kavramı.

Trinitas immanens: İçkin üçlü (**Trinitas aeconomica**'ya karşıt).

-U-

Ubi: Yer (nerede) özniteliği.

Ultra substantiam: Madde, özdek ötesi: metinde geçen, Tanrı'nın sıfatlarından.

Unitas: Birlik; özdeşlik: Kutsal Üçlü'nün birliği.

Unum est: Bir'dir, bir tanedir, tektir anlamında: metinde geçen, Tanrı'nın sıfatlarından.

.

EK II: **DE TRINITATE-KUTSAL ÜÇLÜ**

ANICII MANLII SEVERINI BOETHII
V.C. ET INL. EXCONS. ORD. PATRICII

INCIPIT LIBER QUOMODO

TRINITAS UNUS DEUS AC NON TRES DII

AD Q. AURELIUM MEMMIUM SYMMACHUM
V.C. ET INL. EXCONS. ORD. ATQUE PATRICIUM SOCERUM

Inuestigatam diutissime quaestionem, quantum nostrae mentis igniculum lux diuina dignata est, formatam rationibus litterisque mandatam offerendam uobis communicandamque curaui tam uestri cupidus iudicii quam nostri studiosus inuenti. Qua in re quid mihi sit animi quotiens stilo cogitata commendo, tum ex ipsa materiae difficultate tum ex eo quod raris id est uobis tantum conloquor, intelligi potest. Neque enim famae iactatione et inanibus uulgi clamoribus excitamur; sed si quis est fructus exterior, hic non potest aliam nisi materiae similem sperare sententiam. Quocumque igitur a uobis deieci oculos, partim ignaua segnities partim callidus liuor occurrit, ut contumeliam uideatur diuinis tractatibus inrogare qui talibus hominum monstris non agnoscenda haec potius quam proculcanda proiecerit. Idcirco stilum breuitate contraho et ex intimis sumpta philosophiae disciplinis nouorum uerborum significationibus uelo, ut haec mihi tantum uobisque, si quando ad ea conuertitis oculos, conloquantur; caeteros uero ita submouimus, ut qui capere intellectu nequiuerint ad ea etiam legenda uideantur indigni. Sane tantum a nobis quaeri oportet quantum humanae rationis intuitus ad diuinitatis ualet celsa conscendere. Nam caeteris quoque artibus idem quasi quidam finis est constitutus, quousque potest uia rationis accedere. Neque enim medicina aegris semper affert salutem; sed nulla erit culpa medentis, si nihil eorum quae fieri oportebat omiserit. Idemque in caeteris. At quantum haec difficilior quaestio est tam facilior esse debet ad ueniam. Vobis tamen etiam illud inspiciendum est. an ex beati Augustini scriptis semina rationum aliquos in nos uenientia fructus extulerint. Ac de proposita quaestione hinc sumamus initium.

I. Christianae religionis reuerentiam plures usurpant sed ea fides pollet maxime ac solitarie quae cum propter uniuersalium praecepta regularum, quibus eiusdem religionis intellegatur auctoritas, tum propterea, quod eius cultus per omnes paene mundi terminos emanauit, catholica uel uniuersalis uocatur. Cuius haec de trinitatis unitate sententia est: "Pater," inquiunt, "deus filius deus spiritus sanctus deus." Igitur pater filius spiritus sanctus unus non tres dii. Cuius coniunctionis ratio est indifferentia. Eos enim differentia comitatur qui uel augent uel minuunt, ut Arriani qui gradibus meritorum trinitatem uariantes distrahunt atque in pluralitatem diducunt. Principium enim pluralitatis alteritas est; praeter alteritatem enim nec pluralitas quid sit intellegi potest. Trium namque rerum uel quotlibet tum genere tum specie tum numero diuersitas constat; quotiens enim idem dicitur, totiens diuersum etiam praedicatur. Idem uero dicitur tribus modis: aut genere ut idem homo quod equus, quia his idem genus ut animal; uel specie ut idem Cato quod Cicero, quia eadem species ut homo; uel numero ut Tullius et Cicero, quia unus est numero. Quare diuersum etiam uel genere uel specie uel numero dicitur. Sed numero differentiam accidentium uarietas facit. Nam tres homines neque genere neque specie sed suis accidentibus distant; nam uel si animo cuncta ab his accidentia separemus, tamen locus cunctis diuersus est quem unum fingere nullo modo possumus; duo enim corpora unum locum non obtinebunt, qui est accidens. Atque ideo sunt numero plures, quoniam accidentibus plures fiunt.

II. Age igitur ingrediamur et unumquodque ut intellegi atque capi potest dispiciamus; nam, sicut optime dictum uidetur, eruditi est hominis unumquodque ut ipsum est ita de eo fidem capere temptare.

Nam cum tres sint speculatiuae partes, naturalis, in motu inabstracta 'anupexairetos' (considerat enim corporum formas cum materia, quae a corporibus actu separari non possunt, quae corpora in motu sunt ut cum terra deorsum ignis sursum fertur, habetque motum forma materiae coniuncta), mathematica, sine motu inabstracta (haec enim formas corporum speculatur sine materia ac per hoc sine motu, quae formae cum in materia sint, ab his separari non possunt), theologica, sine motu abstracta atque separabilis (nam dei substantia et materia et motu caret), in naturalibus igitur rationabiliter, in mathematicis disciplinaliter, in diuinis intellectualiter uersari oportebit neque diduci ad imaginationes sed potius ipsam inspicere formam quae uere forma neque imago est et quae esse ipsum est et ex qua esse est. Omne namque esse ex forma est. Statua enim non secundum aes quod est materia sed secundum formam qua in eo insignita est effigies animalis dicitur, ipsumque aes non secundum terram quod est eius materia sed dicitur secundum aeris figuram. Terra quoque ipsa non secundum 'apoion hulen' dicitur sed secundum siccitatem grauitatemque quae sunt formae. Nihil igitur secundum materiam esse dicitur sed secundum propriam formam. Sed diuina substantia sine materia forma est atque ideo unum et est id quod est. Reliqua enim non sunt id quod sunt. Unum quodque enim habet esse suum ex his ex quibus est. id est ex partibus suis, et est hoc atque hoc, id est partes suae coniunctae sed non hoc uel hoc singulariter, ut cum homo terrenus constet ex anima corporeque, corpus et anima est. non uel corpus uel anima in partem; igitur non est id quod est. Quod uero non est ex hoc atque hoc sed tantum est hoc, illud uere est id quod est; ct est pulcherrimum fortissimumque quia nullo nititur. Quocirca hoc uere unum in quo nullus numerus, nullum in eo aliud praeterquam id quod est. Neque cnim subiectum fieri potest; forma enim est. formae uero subiectae esse non possunt. Nam quod caeterae formae subiectae accidentibus sunt ut humanitas, non ita accidentia suscipit eo quod ipsa est. sed eo quod materia ei subiecta est; dum enim materia subiecta humanitati suscipit quodlibet accidens, ipsa hoc suscipere uidetur humanitas. Forma uero quae est sine materia non poterit esse subiectum nec uero inesse materiae, neque enim esset forma sed imago. Ex his enim formis quae praeter materiam sunt, istae formae uenerunt quae sunt in materia et corpus efficiunt. Nam caeteras quae in corporibus sunt abutimur formas uocantes, dum imagines sint. Adsimulantur enim formis his quae non sunt in materia constitutae. Nulla igitur in eo diuersitas, nulla ex diuersitate pluralitas, nulla ex accidentibus multitudo atque idcirco nec numerus.

III. Deus uero a deo nullo differt, ne uel accidentibus uel substantialibus differentiis in subiecto positis distent. Ubi uero nulla est differentia, nulla est omnina pluralitas, quare nec numerus; igitur unitas tantum. Nam quod tertio repetitur deus, cum pater ac filius et spiritus sanctus nuncupatur, tres unitates non faciunt pluralitatem numeri in eo quod ipsae sunt, si aduertamus ad res numerabiles ac non ad ipsum numerum. Illic enim unitatum repetitio numerum facit. In eo autem numero qui in rebus numerabilibus constat, repetitio unitatum atque pluralitas minime facit numerabilium rerum numerosam diuersitatem. Numerus enim duplex est. unus quidem quo numeramus, alter uero qui in rebus numerabilibus constat. Etenim unum res est; unitas, quo unum dicimus. Duo rursus in rebus sunt ut homines uel lapides; dualitas nihil sed tantum dualitas qua duo homines uel duo lapides fiunt. Et in caeteris eodem modo. Ergo in numero quo numeramus repetitio unitatum facit pluralitatem; in rerum uero numero non facit pluralitatem unitatum repetitio, uel si de eodem dicam "gladius unus mucro unus ensis unus." Potest enim unus tot uocabulis gladius agnosci; haec enim unitatum iteratio potius est non numeratio, uelut si ita dicamus "ensis mucro gladius," repetitio quaedam est eiusdem non numeratio diuersorum, uelut si dicam "sol sol sol," non tres soles effecerim sed de uno totiens praedicauerim.

Non igitur si de patre ac filio et spiritu sancto tertio praedicatur deus, ideirco trina praedicatio numerum facit. Hoc enim illis ut dictum est. imminet qui inter eos distantiam faciunt meritorum. Catholicis uero nihil in differentia constituentibus ipsamque formam ut est esse

ponentibus neque aliud esse quam est ipsum quod est opinantibus recte repetitio de eodem quam enumeratio diuersi uidetur esse cum dicitur "deus pater deus filius deus spiritus sanctus atque haec trinitas unus deus," uelut "ensis atque mucro unus gladius," uelut "sol sol sol unus sol."

Sed hoc interim ad eam dictum sit significationem demonstrationemque qua ostenditur non omnem unitatum repetitionem numerum pluralitatemque perficere. Non uero ita dicitur " pater ac filius et spiritus sanctus" quasi multiuocum quiddam; nam mucro et ensis et ipse est et idem, pater uero ac filius et spiritus sanctus idem equidem est, non uero ipse. In qua re paulisper considerandum est. Requirentibus enim: "Ipse est pater qui filius?" "Minime," inquiunt. Rursus: "Idem alter qui alter?" Negatur. Non est igitur inter eos in re omni indifferentia; quare subintrat numerus quem ex subiectorum diuersitate confici superius explanatum est. De qua re breuiter considerabimus, si prius illud, quemadmodum de deo unumquodque praedicatur, praemiserimus.

IV. Decem omnino praedicamenta traduntur quae de rebus omnibus uniuersaliter praedicantur, id est substantia, qualitas, quantitas, ad aliquid, ubi, quando, habere, situm esse, facere, pati. Haec igitur talia sunt qualia subiecta permiserint; nam pars eorum in reliquarum rerum praedicatione substantia est. pars in accidentium numero est. At haec cum quis in diuinam uerterit praedicationem, cuncta mutantur quae praedicari possunt. Ad aliquid uero omnino non potest praedicari, nam substantia in illo non est uere substantia sed ultra substantiam; item qualitas et caetera quae uenire queunt. Quorum ut amplior fiat intellectus exempla subdenda sunt.

Nam cum dicimus "deus," substantiam quidem significare uidemur sed eam quae sit ultra substantiam; cum uero "iustus," qualitatem quidem sed non accidentem sed eam quae sit substantia sed ultra substantiam. Neque enim aliud est quod est. aliud est quod iustus est sed idem est esse deo quod iusto. Item cum dicitur "magnus uel maximus," quantitatem quidem significare uidemur sed eam quae sit ipsa substantia, talis qualem esse diximus ultra substantiam; idem est enim esse deo quod magno. De forma enim eius superius monstratum est quoniam is sit forma et unum uere nec ulla pluralitas. Sed haec praedicamenta talia sunt, ut in quo sint ipsum esse faciant quod dicitur, diuise quidem in caeteris, in deo uero coniuncte atque copulate hoc modo: nam cum dicimus "substantia" (ut homo uel deus), ita dicitur quasi illud de quo praedicatur ipsum sit substantia, ut substantia homo uel deus. Sed distat, quoniam homo non integre ipsum homo est ac per hoc nec substantia; quod enim est. aliis debet quae non sunt homo. Deus uero hoc ipsum deus est nihil enim aliud est nisi quod est, ac per hoc ipsum deus est. Rursus "iustus," quod est qualitas, ita dicitur quasi ipse hoc sit de quo praedicatur, id est si dicamus "homo iustus uel deus iustus," ipsum hominem uel deum iustos esse proponimus; sed differt, quod homo alter alter iustus, deus uero idem ipsum est quod est iustum. "Magnus" etiam homo uel deus dicitur atque ita quasi ipse sit homo magnus uel deus magnus; sed homo tantum magnus, deus uero ipsum magnus exsistit. Reliqua uero neque de deo neque de caeteris praedicantur. Nam ubi uel de homine uel de deo praedicari potest, de homine ut in foro, de deo ut ubique sed ita ut non quasi ipsa sit res id quod praedicatur de qua dicitur. Non enim ita homo dicitur esse in foro quemadmodum esse albus uel longus nec quasi circumfusus et determinatus proprietate aliqua qua designari secundum se possit sed tantum quo sit illud aliis informatum rebus per hanc praedicationem ostenditur.

De deo uero non ita, nam quod ubique est ita dici uidetur non quod in omni sit loco (omnino enim in loco esse non potest) sed quod omnis ei locus adsit ad eum capiendum, cum ipse non suscipiatur in loco; atque ideo nusquam in loco esse dicitur, quoniam ubique est sed non in loco. "Quando" uero eodem praedicatur modo, ut de homine heri uenit, de deo semper est. Hic quoque non quasi esse aliquid dicitur illud ipsum de quo hesternus dicitur aduentus sed quid ei secundum tempus accesserit praedicatur. Quod uero de deo dicitur "semper est," unum quidem significat, quasi omni praeterito fuerit, omni quoquo modo sit praesenti est, omni futuro erit. Quod de caelo et de caeteris inmortalibus corporibus secundum philosophos dici potest, at de deo non ita. Semper enim est, quoniam "semper" praesentis est in eo temporis tantumque inter nostrarum rerum praesens, quod est nunc, interest ac diuinarum, quod nostrum "nunc" quasi currens tempus facit et sempiternitatem, diuinum uero "nunc "permanens neque mouens sese atque consistens aeternitatem facit; cui nomini si adicias" semper," facies eius quod est nunc iugem indefessumque ac per hoc perpetuum cursum quod est sempiternitas.

Rursus habere uel facere eodem modo; dicimus enim "uestitus currit" de homine, de deo "cuncta possidens regit." Rursus de eo nihil quod est esse de utrisque dictum est. sed haec omnis praedicatio exterioribus datur omniaque haec quodam modo referuntur ad aliud. Cuius praedicationis differentiam sic facilius internoscimus: qui homo est uel deus refertur ad substantiam qua est aliquid, id est homo uel deus; qui iustus est refertur ad qualitatem qua scilicet est aliquid, id est iustus, qui magnus ad quantitatem qua est aliquid, id est magnus. Nam in caeteris praedicationibus nihil tale est. Qui enim dicit esse aliquem in foro uel ubique, refert quidem ad praedicamentum quod est ubi sed non quo aliquid est uelut iustitia iustus. Item cum dico "currit" uel "regit" uel "nunc est" uel "semper est," refertur quidem uel ad facere uel ad tempus -- si tamen interim diuinum illud semper tempus dici potest -- sed non quo aliquo aliquid est uelut magnitudine magnum. Nam situm passionemque requiri in deo non oportet, neque enim sunt.

Iamne patet quae sit differentia praedicationum? Quod aliae quidem quasi rem monstrant aliae uero quasi circumstantias rei; quodque illa quae ita praedicantur, ut esse aliquid rem ostendant, illa uero ut non esse sed potius extrinsecus aliquid quodam modo affigant. Illa igitur, quae aliquid esse designant, secundum rem praedicationes uocentur. Quae cum de rebus subiectis dicuntur, uocantur accidentia secundum rem; cum uero de deo qui subiectus non est. secundum substantiam rei praedicatio nuncupatur.

V. Age nunc de relatiuis speculemur pro quibus omne quod dictum est sumpsimus ad disputationem; maxime enim haec non uidentur secundum se facere praedicationem quae perspicue ex alieno aduentu constare perspiciuntur. Age enim, quoniam dominus ac seruus relatiua sunt, uideamus utrumne ita sit ut secundum se sit praedicatio an minime. Atqui si auferas seruum, abstuleris et dominum; at non etiam si auferas albedinem, abstuleris quoque album sed interest, quod albedo accidit albo, qua sublata perit nimirum album. At in domino, si seruum auferas, perit uocabulum quo dominus uocabatur; sed non accidit seruus domino ut albedo albo sed potestas quaedam qua seruus coercetur. Quae quoniam sublato deperit seruo, constat non eam per se domino accidere sed per seruorum quodam modo extrinsecus accessum.

Non igitur dici potest praedicationem relatiuam quidquam rei de qua dicitur secundum se uel addere uel minuere uel mutare. Quae tota non in eo quod est esse consistit sed in eo quod est in comparatione aliquo modo se habere, nec semper ad aliud sed aliquotiens ad idem. Age enim stet quisquam. Ei igitur si accedam dexter, erit ille sinister ad me comparatus, non quod ille ipse sinister sit sed quod ego dexter accesserim. Rursus ego sinister accedo, item ille fit dexter, non quod ita sit per se dexter uelut albus ac longus sed quod me accedente fit dexter atque id quod est a me et ex me est, minime uero ex sese.

Quare quae secundum rei alicuius in eo quod ipsa est proprietatem non faciunt praedicationem, nihil alternare uel mutare queunt nullamque omnino uariare essentiam. Quocirca si pater ac filius ad aliquid dicuntur nihilque aliud ut dictum est differunt nisi sola relatione, relatio uero non praedicatur ad id de quo praedicatur quasi ipsa sit et secundum rem de qua dicitur, non faciet alteritatem rerum de qua dicitur sed, si dici potest, quo quidem modo id quod uix intelligi potuit interpretatum est, personarum. Omnino enim magna regulae est ueritas in rebus incorporalibus distantias effici differentiis non locis. Neque accessisse dici potest aliquid deo, ut pater fieret; non enim coepit esse umquam pater eo quod substantialis quidem ei est productio filii, relatiua uero praedicatio patris. Ac si meminimus omnium in prioribus de deo sententiarum, ita cogitemus processisse quidem ex deo patre filium deum et ex utrisque spiritum sanctum; hos, quoniam incorporales sint, minime locis distare. Quoniam uero pater deus et filius deus et spiritus sanctus deus, deus uero nullas habet differentias quibus differat ab deo, a nullo eorum differt. Differentiae uero ubi absunt, abest pluralitas; ubi abest pluralitas, adest unitas. Nihil autem aliud gigni potuit ex deo nisi deus; et in rebus numerabilibus repetitio unitatum non facit modis omnibus pluralitatem. Trium igitur idonee constituta est unitas.

VI. Sed quoniam nulla relatio ad se ipsum referri potest, idcirco quod ea secundum se ipsum est praedicatio quae relatione caret, facta quidem est trinitatis numerositas in eo quod est praedicatio relationis, seruata uero unitas in eo quod est indifferentia uel substantiae uel

operationis uel omnino eius quae secundum se dicitur praedicationis. Ita igitur substantia continet unitatem, relatio multiplicat trinitatem; atque ideo sola singillatim proferuntur atque separatim quae relationis sunt. Nam idem pater qui filius non est nec idem uterque qui spiritus sanctus. Idem tamen deus est pater et filius et spiritus sanctus, idem iustus idem bonus idem magnus idem omnia quae secundum se poterunt praedicari. Sane sciendum est non semper talem esse relatiuam praedicationem, ut semper ad differens praedicetur, ut est seruus ad dominum; differunt enim. Nam omne aequale aequali aequale est et simile simili simile est et idem ei quod est idem idem est; et similis est relatio in trinitate patris ad filium et utriusque ad spiritum sanctum ut eius quod est idem ad id quod est idem. Quod si id in cunctis aliis rebus non potest inueniri, facit hoc cognata caducis rebus alteritas. Nos uero nulla imaginatione diduci sed simplici intellectu erigi et ut quidque intellegi potest ita aggredi etiam intellectu oportet.

Sed de proposita quaestione satis dictum est. Nunc uestri normam iudicii exspectat subtilitas quaestionis; quae utrum recte decursa sit an minime, uestrae statuet pronuntiationis auctoritas. Quod si sententiae fidei fundamentis sponte firmissimae opitulante gratia diuina idonea argumentorum adiumenta praestitimus, illuc perfecti operis laetitia remeabit unde uenit effectus. Quod si ultra se humanitas nequiuit ascendere, quantum imbecillitas subtrahit uota supplebunt.

Ünlü Kişi ve Seçkin Konsül Sınıfından

Soylu Ancius Manlius Severinus Boethius'un

Ünlü Kişi ve Seçkin Konsül Sınıfından Kayınpederi

Soylu Quintus Aurelius Memmius Summachus'a sunduğu inceleme,

KUTSAL ÜÇLÜ TEK BİR TANRIDIR, ÜÇ TANRI DEĞİL

Uzun zamandır üzerinde kafa yorduğum, tanrısal ışık aklımın kıvılcımına yaraşır bulduğu ölçüde uslamlamalarla oluşturup sözcüklere döktüğüm araştırma konusunu, yargınıza verdiğim önem kadar vardığım sonuca duyduğum düşkünlükle de, size sunmak ve dikkatinize iletmeye özendim. Ne zaman düşündüklerimi yazıya döksem, hem konunun zorluğu hem de çok az kişiyle, doğrusunu söylemem gerekirse yalnızca sizinle onu paylaşıyor olmam, neler hissettiğimi anlatmaya yeter. Kuşkusuz ne şöhret uğruna gösteriş ne de kalabalığın kof alkışları beni harekete geçiriyor; ama bunların dışında elde edeceğim bir şey varsa eğer, o da konuyla örtüşen bir görüşün umudunu taşımamdır yalnızca. Dolayısıyla, nerede gözlerimi sizden başka yana çevirdiysem, ya aylağın ifade yetersizliği ya da madrabazın kıskançlığıyla karşılaştım; öyle ki, düşüncelerini değerlendirmektense ayaklar altına alacak böyle insanlıktan çıkmış yaratıklara bunları yansıtan biri, Tanrıya adanan araştırmalara büyük saygısızlık etmiş olur. Bu nedenle kalemimi tutumluca kullanarak anlatımda özlüce davranmayı yeğliyor ve felsefenin en derin öğretilerinden devşirdiğim düşüncelere, yalnızca benim ve, olur a bunlara göz attığınızda, sizin için dile gelsinler diye henüz bilinmeyen sözcüklerin anlamlarını giydiriyorum. Böylece, akıllarıyla kavramayı beceremeyenleri bu kavramları okumaya da değer bulmadığımdan, diğerlerini dışladım. Elbette insan aklının sezgisi tanrısal yüceliklere ulaşabildiğince araştırmamın sınırlarını zorlamalıyım. Çünkü diğer bilimlerde de aynı şekilde akıl yoluyla ulaşılabilecek, deyiş yerindeyse bir sınır konmuştur. Söz gelişi tıp, hastalara her zaman şifa vermez; yine de, yapılması gereken hiçbir şeyi unutmamışsa eğer, tabibe hiç kusur bulunmayacaktır. Diğer mesleklerde de durum farklı değil. Ancak ele aldığım araştırma konusu zorlu olduğu denli kolayca hoş görülmeli. Bununla birlikte Ermiş Augustinus'un yazılarından içime düşen tohumların birtakım meyveler verip vermediğine sizin de dikkat buyurmanız gerekiyor. Ve şimdi, öne sürdüğüm konuya geleyim.

I. Birçokları Hıristiyan dininin saygınlığını sahiplenip bundan yarar sağlamakta ancak bu inanç, en çok ve yalnız; bir yandan söz konusu dinin yetkesinin anlaşılmasını sağlayan kurallarının evrenselliği, diğer yandan da neredeyse dünyanın dört bir yanına yayılan tapımı nedeniyle "*Katolik"* ya da "*evrensel"* diye nitelendirildiği için değerlidir. Hıristiyanların, Kutsal Üçlünün bir'liğine ilişkin anlayışları şudur: "Baba, derler, Tanrıdır; Oğul, Tanrıdır; Kutsal Ruh, Tanrıdır." Dolayısıyla Baba, Oğul ve Kutsal Ruh "üç" değil, tek "bir" Tanrıdır. Bu 'bir'leştirmenin nedeniyse ayrımsızlık olarak açıklanır. Aslında ayrım, Kutsal Üçlüyü değer dereceleriyle ayrıştırıp parçalayarak çokluğa dönüştüren Ariusçular gibi, ona bir şeyler ekleyip çıkaran kişilerden kaynaklanmaktadır. Nitekim çokluğun ilkesi başka'lıktır, çünkü başka'lık olmaksızın çokluk anlaşılamaz. Aslında üç ya da daha çok varlığın başkalığı, kimi kez cins, kimi kez tür, kimi kez sayı bakımından söz konusudur. Şu bir gerçek ki her ne zaman "aynı" sözcüğünü kullansak, "başka" olanı da dile getirmiş oluruz. Oysa "aynı" demenin üç yolu var: ister cins bakımından, söz gelişi ikisi de hayvan cinsinden oldukları için insan ile at aynıdır, dersiniz; ister tür bakımından, ikisi de insan oldukları için Cicero ile Cato aynıdır, dersiniz; ister ise sayı bakımından, Tullius ile Cicero "bir" tane oldukları için aynıdır, dersiniz. İşte bu yüzden "başka" olan da ya cins ya tür ya da sayı bakımından dile getirilir. Ancak sayıca başkalığı yapan ilineklerin çeşitliliğidir. Gerçekten üç insan, cins ne de tür bakımından değil ama ilinekleriyle

ayrılırlar; çünkü zihnimde onları tüm ilineklerinden soyutlasam da hepsinin yeri hiçbir şekilde "bir" olarak düşünemeyeceğim kadar başkadır. Doğrusu iki beden, "yer"in ilinek olduğu göz önüne alındığında, birlikte aynı yeri kaplamayacaktır. İşte bundandır, sözünü ettiğim üç insan, ilinekleriyle birden çok oldukları için sayıca da birçokturlar.

II. Pekiyi, şimdi konuya gireyim ve aklımın anlayıp kavrayabileceği her bir şeyi tek tek ele alayım. Çünkü kanımca pek yerinde söylenmiş olduğu gibi, her bir şeyle ilgili, o şeyin kendisiyle uyuşan bir kesin bilgiye ulaşmaya kalkışmak aydın insan işidir.

Kurgul felsefe bilgilerinin üç çeşit olduğu bilinir. Bunlardan *fizik*, hareket halindeki, maddeden soyutlanmamış varlıkların –ἀνυπεξαίρετος- bilgisidir; cisimlerin biçimlerini madde ile birlikte ele alır. Eylemdeki biçimler, kendileri hareket eden cisimlerden ayrılamazlar. Bu cisimler, söz gelişi toprak yukarıdan aşağı çekilirken ateşin aşağıdan yukarıya yönelmesi gibi hareket halindedir ve maddeyle birleşik olan biçim onun hareketini alır. *Matematik* ise yine maddeden soyutlanamayan, ama hareketten yoksun varlıkların bilgisidir; nitekim cisimlerin maddeden bağımsız ve bu yüzden de hareket olmaksızın biçimleri üzerine kuramlar yürütür. Ancak bu biçimler maddede içkin olduğundan cisimlerden ayrılamazlar. *Tanrıbilim*e gelince, hareketsiz, soyut ve maddeden ayrıştırılabilir varlıklarla ilgilidir; çünkü tanrısal töz hem madde hem de hareketten yoksundur. Dolayısıyla fiziğin doğal gerçekliklerine akıl, matematiğin nesnelerine yöntem, tanrısal konulara ise zihinle yaklaşmam ve imgelere sapmaktan kaçınarak, imgeyi değil ama gerçekten biçim olanı; hem varlığın kendisi hem de varlık nedeni olan salt biçimi dikkatle incelemem gerekecektir. Çünkü her varlık kendi biçimiyle vardır. Gerçekten bir heykelin, maddesi olan tunçtan değil, ama onda işlenmiş biçimden dolayı bir canlının imgesi olduğu söylenir ve tunç da, maddesini oluşturan toprak nedeniyle değil, öyle göründüğü için "tunç" diye anılır. Toprağın kendisi de αποιον ὑλην, yani şekilsiz maddeden değil, biçimlerini oluşturan ağırlık ve kuruluğundan dolayı "toprak" diye adlandırılır. Öyle ise her şeyin, maddesine göre değil, kendi öz biçimine göre varolduğu söylenir. Ancak tanrısal özdek, maddesiz biçim olması nedeniyle "bir"dir ve ne ise odur. Oysa geriye kalan varlıklar gerçekte oldukları şey değillerdir. Nitekim her biri varlığını kendisini oluşturan parçalarından alır, bu ve şudur, yani bileşenlerinin birleşimidir; ancak, tek tek bu ya da şu değildir. İşte böyle, dünyevi insan da ruh ve bedenden meydana geldiğine göre ruh ve bedendir, ayrı ayrı ruh ya da beden değil. Demek ki, olduğu şey değildir. Oysa şu ve bundan olma değil de yalnızca "bu" olan şey, gerçekten olduğu şeydir; ve o, hiçbir şeyden kaynağını almadığı için en güzel ve en güçlü varlıktır. Bu nedenle içinde hiçbir sayı, olduğundan başka hiçbir şey barındırmayan varlık, gerçek anlamda "bir"dir. Çünkü bir şeye bağlı kılınamaz; biçimdir; biçimler bağlı kılınamazlar. Çünkü diğer biçimler, söz gelişi insanlık gibi, ilineklere maruz kalsalar da bu, biçimin kendi varlığından ötürü değil ama madde ona maruz kaldığındandır. Nitekim insanlığa zemin oluşturan madde herhangi bir ilineğe maruz kaldığında insanlığın kendisi buna maruz kalmış gibi görünür. Gerçekte maddesiz olan biçim maruz kalamayacak ne de kesinlikle maddede yer alabilecektir; yoksa biçim değil, imge olurdu. Şu bir gerçek ki maddede bulunan ve cisimleri meydana getiren biçimler, maddeden bağımsız olan bu biçimlerden ileri gelmişlerdir. Aslında cisimlerde bulunanlar imgelerden ibaretken onları biçim diye isimlendirerek anlamlarıyla oynamış oluyoruz, çünkü maddede yer etmeyen o biçimlerle bir tutulmaktadırlar. Demek ki Tanrıda hiçbir farklılık, farklılıktan kaynaklanan hiçbir çokluk, ilineklerden oluşan hiçbir kalabalık ve de bu yüzden hiçbir sayı söz konusu değildir.

III. Gerçek o ki Tanrı, hiçbir Tanrıdan farklı değildir; ister ilinekler, ister öznede yerleşik özdeksel farklılıklar bakımından olsun, biri birinden ayrılmaz. Gerçekte hiçbir farklılığın bulunmadığı yerde kesinlikle hiçbir çokluk, ve bu nedenle de sayı diye bir şey yoktur: o halde yalnızca "bir"likten söz ederiz. Çünkü "Baba, Oğul ve Kutsal Ruh" diye sesleyerek Tanrıyı üç kez yinelesek de bu üç kimlik; sayının salt kendisini değil ama sayılabilir gerçeklikleri düşünmemiz koşuluyla, kendi öz varlıkları anlamında sayısal bir çokluk oluşturmazlar. Nitekim bu durumda kimliklerin yinelenmesi sayıyı oluşturuyor. Ancak, sayılabilir gerçekliklere dayanan bu sayıda kimliklerin yinelenmesi ve de çokluk, hiç de sayılabilir gerçekliklerin sayısal başkalığına yol açmaz. Nitekim iki çeşit sayı vardır: biri, sayı saymamıza yarar; öteki ise

sayılabilir varlıklara dayanır. Gerçekte "bir", şeydir, varlıktır; "birlik" ise "bir" dememizi sağlayan şeydir. Buna karşılık "iki", insanlar ya da taşlar gibi varlıklar için söz konusu olmakla birlikte "ikilik" bir şey değil, ancak salt "iki insan" ya da "iki taş" dediğimiz ikiliktir. Ve diğer sayılar için de durum aynıdır. Dolayısıyla, saydığımız sayı anlamında "bir"lerin yinelenmesi "çokluk"u oluşturur; ama varlıklarla ilgili sayıda "bir"lerin tekrarı "çokluk"u oluşturmaz. Söz gelişi aynı şey için "bir tek kılıç, bir tek kama, bir tek hançer" dememde olduğu gibi. Çünkü bir kılıç, o denli çok sözcükle tanımlanabilir. Bunlar, *sayılama*'dan çok *bir*lerin tekrarıdır. Böyle "bıçak, kama, hançer" dediğimde yaptığım, farklı şeylerin *sayılama*sı değil, aynı şeyin bir tekrarıdır. Tıpkı "güneş, güneş, güneş" derken üç tane güneşin varlığından söz etmediğim ama bir tane olanı defalarca dile getirdiğim gibi.

Dolayısıyla Tanrı; Baba, Oğul ve Kutsal Ruh diye üç kez dile getirilirse, üç kez yinelendiği için bir sayıdan söz edilmez. Çünkü böylesi, söylendiği üzere, bunların arasına değer ayrımı koyanları bekleyen bir tehlikedir. Doğrusu şu ki, bu konuda hiçbir şeyi böyle bir farklılıkla yapılandırmayan ve söz konusu biçimi varlığın kendisi olarak ortaya koyan ne de kendisi olduğu şeyden başka bir şey olduğunu düşünmeyen Katolikler için; tıpkı "kama, hançer, tek bir kılıçtır" ya da "güneş, güneş, güneş; tek bir güneştir" dercesine "Tanrı Baba, Tanrı Oğul, Tanrı Kutsal Ruh; ve bu üçlü, tek bir Tanrıdır" demenin farklı olanın *sayılama*sından çok aynı şeyin tekrarı olarak görülmesi açık bir biçimde doğrudur.

Ancak şimdilik, birimlerin her tekrarının sayıların çokluğunu oluşturmadığının görüldüğünü anlatmak ve kanıtlamak için söylediklerim bu kadarla kalsın. Ne var ki "Baba ve Oğul ve Kutsal Ruh" derken, sanki birçok sözcükle dile getirilen bir gerçeklikten söz etmiyoruz. Çünkü kılıç, hem kendisi, hem bir kama, hem de kamayla aynı şeydir; oysa Baba, Oğul ve Kutsal Ruhla kesinlikle aynı şey olmakla birlikte kendisi Oğul ve Kutsal Ruh değildir. Bu nokta üzerinde dikkatlice düşünmek gerekir. Nitekim "Baba'nın kendisi, Oğul Olan mıdır ?" diye soranlara "Hiç de değil" karşılığını verirler. "Biri, ötekinin aynı mıdır ?" diye sorulduğunda yanıt yine olumsuzdur. Dolayısıyla, aralarında her bakımdan bir farksızlık yoktur. İşte bunun içindir, öznelerin çeşitliliğinden oluştuğunu yukarıda açıkladığım sayı olgusu, gizlice işin içine girer. Bu konu üzerinde kısaca duracağım, ama önce her bir yüce niteliğin Tanrıya nasıl yakıştırıldığını (atfedildiğini) ortaya koyduktan sonra.

IV. Evrende bütün varlıklara verilen (atfedilen-**attributio**) tamı tamına on tane öznitelik (praedicamentum) vardır: özdek (cevher-madde), nitelik, nicelik, bağıntı, yer, zaman, durum, iyelik, edim ve edilim. Ve bunlar, özneleri elverdiğince geçerlidirler, çünkü bir bölüğü diğer varlıkların özdeğe ilişkin yüklemlerinde, bir bölüğü ise ilinekler (**attributio accidentium**) için söz konusudur. Ancak biri, bunları tanrısal yüklemlere dönüştürmeye kalktığında, yüklenebilecek (olası) bütün öznitelikler değişime uğrarlar. Nitekim bağıntı özniteliği, hiçbir şekilde Tanrıya atfedilemez; çünkü Onun maddesi, gerçekten madde değil, madde-ötesidir. Dahası nitelik ve bunun gibi söz edilebilecek diğer öznitelikler için de durum aynıdır. Bunların daha geniş bir biçimde anlaşılması için örneklerini vermem gerekir.

Şu halde, "Tanrı" dediğimde bir maddeyi belirtiyor gibiyim; ancak bu, madde-ötesi bir gerçeklik olsa gerekir. Gerçekten, "adaletli" dediğimde bir maddeymişçesine, ancak madde-ötesi bir gerçeklik olduğundan bir ilinekten değil, bir nitelikten söz ediyorum. Çünkü Tanrı, ne var olduğu için başka ne de adaletli olduğu için başkadır; ama Onun için olmak ve adil olmak aynıdır. Yine, "büyük" ya da "en büyük" dediğimde kuşkusuz nicelikten söz eder görünürüm, ama kendisi madde-ötesi olduğunu söylediğim bir maddeymişçesine; çünkü Tanrı olmakla büyük olmak birdir. Nitekim Tanrının biçimi hakkında: O, biçim olduğuna göre hem gerçekten "bir"dir hem de çokluk değildir, diye yukarıda belirttim. Ancak söz konusu yüklemler, aslında diğer varlıklarda ayrı olmalarına karşın, Tanrıda tam anlamıyla bir arada ve birlikte olarak, bulundukları varlığın söylenen şeyle örtüşmesine, şeyin kendisine dönüşmesine yol açarlar. Çünkü, söz gelişi insan ya da Tanrı için "özdek" dediğimde sanki yüklemin öznesi, özdeğin kendisi, insan ya da Tanrı özdekmiş gibi dile getiririm. Ne var ki insan, bir bütün halinde insanın kendisi ve de bu yüzden özdek olmadığından durum bundan farklıdır; nitekim olduğu şeyi insan olmayan başka şeylere borçludur. Tanrı ise, gerçekte Tanrının kendisi olan şeydir, çünkü olduğu şeyden başkası değildir ve tam da bu nedenle Tanrının kendisidir. Bir kez daha söyleyecek

olursam, bir nitelik olan "adaletli" sanki yüklendiği şeyin kendisiymiş, yani "adaletli insan" ya da "adaletli Tanrı" dediğimde insanın ya da Tanrının kendisini "adaletli" diye ortaya koyuyormuşum gibi dile getirilmektedir. Ama öyle değil: *insan* farklı, *adaletli insan* farklı şeydir. Oysa Tanrı, adaletli olanın kendisiyle özdeştir. Yine, insanın kendisi ya da Tanrı büyükmüş gibi "insan" ya da "Tanrı büyüktür" denir, ancak insan, yalnızca büyüktür; oysa Tanrı, kendi özünün büyüklüğünü dışa vurur. Geriye kalan özniteliklere gelince, ne Tanrı ne de diğer varlıklara atfedilir. Çünkü insan ya da Tanrı için "yer"den söz edilebilir; söz gelişi insan için "forumda", Tanrı için "her yerde" denebilir ancak, özne yüklemin kendisiymiş gibi değil. Gerçekten, insanın "beyaz" ya da "uzun" olduğunu söyler gibi, ne de sanki kendi özüne dayanarak tanımlandırılabileceği herhangi bir özellikle donanmış ve belirlenmişçesine "forumda" olduğu söylenmez; ancak bu yüklemle yalnızca söz konusu varlığın diğer varlıklara göre nerede konumlanmış olduğu gösterilir.

Tanrıya gelince, elbette durum farklı: öyle her yerde bulunduğunun söylenmesi her bir yerde bulunduğu için değil, çünkü hiçbir şekilde bir yerde bulunamaz, ama kendisi bir yerde tutulmasa da, her bir yer Onu kabul etmek üzere var olduğu içindir. Ve de bu yüzden, madem her yerde bulunuyor ve bir yerde değil, hiçbir yerde bir yerde olduğu söylenemez. "Zaman" da aynı şekilde atfedilir. Örneğin insan için "Dün geldi.", Tanrı için "Her zaman var." denir. Burada da yine, dün geldiği söylenen kişinin sanki o söylenen şey(in kendisi) olduğu ileri sürülmemekte, ancak ona zamanla ilgili bir öznitelik yüklenmektedir. Gerçekte Tanrı hakkında söylenen "daima var" sözü, bir tek anlama gelir; tıpkı tüm bir geçmişte var olmuş olduğu, herhangi bir şekilde tüm şimdi(de) var olduğu, tüm gelecekte var olacağı. Filozoflara göre gökyüzü ve diğer ölümsüz cisimler için bu söylenebilir ama Tanrı hakkında böyle konuşulamaz. Gerçekten, madem ki Onda "daima" şimdiki zamandır, O her zaman (var)dır; o kadar ki, işlerimizin "şimdiki zamanı" ile tanrısal gerçekliklerinki birbirinden farklıdır; çünkü bizim "şimdi"miz, deyiş yerindeyse akıp giderek zamanı ve sürekliliği oluşturur, tanrısal "şimdi" ise sürekli, devinimsiz ve de değişmezliğiyle başsız ve sonsuzdur (bengilik). Eğer bu sözcüğe "daima"yı ekleyecek olursak, tanrısal "şimdi"den "süreklilik" dediğimiz, dur durak bilmeden akan ve böylece aralıksız sürüp giden bir akışa varırız.

Yine, "olma" ve "yapma" için de durum aynıdır; nitekim insan için "giyinik olarak koşuyor" deriz; Tanrı için "her şeyin efendisi olarak yönetiyor". Burada da her iki özne için de varlıkları hakkında bir şey söylenmiş değil; ancak bütün bu yüklemler, dış gerçekliklerden kaynaklanır ve, belli bir biçimde, varlıktan başka bir şeye göndermede bulunur. Söz konusu yüklemin farkını şöyle daha kolay ayırt ederiz: "insandır" ya da "tanrıdır" derken bir şeye, yani sayesinde insan ya da tanrı olunan özdeğe; "adaletlidir" derken kuşkusuz bir şeye, yani sayesinde adaletli olunan niteliğe; "büyüktür" derken bir şeye, yani sayesinde büyük olunan niceliğe göndermede bulunulur. Diğer yüklemlerde ise böyle bir şey yok. Nitekim, kim birinin *forumda* ya da *her yerde* olduğunu söylese, elbette *yer*e ilişkin özniteliğe göndermede bulunur, ama söz gelişi adaletten dolayı adil olunması gibi sayesinde bir şey olunan özniteliğe değil. Aynı şekilde "koşuyor" ya da "yönetiyor", "şimdi var" ya da "daima var" dediğimde elbette ya *edim*e ya, *eğer bu arada şu tanrısal 'daima'nın zaman olduğu söylenebilirse*, *zaman*a göndermede bulunurum, ama tıpkı büyüklükten dolayı büyük olunduğu gibi, sayesinde bir şeyin "bir şey" olduğu şeye değil. *Durum* ve *edilim*e gelince, bunları Tanrıda aramaya hiç gerek yok; çünkü söz konusu değiller.

Artık öznitelikler arasındaki ayrımın ne olduğu açıkça anlaşılıyor mu? Çünkü bunların kimi, deyim yerindeyse varlığa işaret etmekte-şeyi göstermekte, kimiyse varlığın-şeyin durumlarını; ve çünkü birinciler varlığı bir şey olarak göstermek üzere yüklenirler, ikinciler gerçekte varlığı bir şey olarak göstermekten çok bir şekilde ona dıştan gelen bir şey yüklerler. Dolayısıyla, "bir şey" olmayı belirleyenler, "varlıkla ilintili öznitelikler" diye adlandırılırlar. Özne durumundaki varlıklar hakkında söylendikleri zaman "varlıkla ilintili ilinekler" diye dile getirilirler. Ancak, hiç de bir özne olmayan Tanrı hakkında kullanıldıklarında "yüklem"den "özdeğe göre yüklem" diye söz edilir.

V. Şimdi de, söylenmiş olan her şeyi uğurlarında tartıştığım bağıntılılar üzerinde durayım. Çünkü, kendileri dışından gelen bir başka bağıntılıyla var oldukları açıkça görülen bu

bağıntılıların kendilerine dayanarak bir yüklemde bulunmadıkları özellikle biliniyor. Efendi ve köle örneğini ele alalım: madem bunlar birbiriyle bağıntılılar, her ikisinin de bu varoluş şeklinin kendinden bir yüklem olup olmadığını görelim. Pekiyi, köle'yi ortadan kaldırsam, efendi'yi de kaldırmış olurum. Ama *beyazlık*'ı ortadan kaldıracak olsam bile *beyaz* olan bir şeyi kaldırmış olmam; ancak beyazlık beyaz olan şeyin bir ilineği olduğundan, kaldırıldığında beyaz-şey beyaz-şey olmaktan çıkar. Efendi konusuna gelince: köleyi kaldırsam, ortadan kalkan "efendi" dediğimiz sözcüktür; ancak "köle", beyazlığın beyaz olanla ilişkisindeki gibi efendinin ilineği değil, bir gücün baskı altında tuttuğudur. Köle ortadan kalktığında güç de yok olduğuna göre bu gücün, efendinin kendisinden değil ama bir şekilde köleler edinmeyle dıştan gelen bir ilinek olduğu ortaya çıkar.

Demek oluyor ki bağıntı yükleminin, atıfta bulunduğu varlığa kendinden herhangi bir şey eklediği, eksilttiği ya da onu dönüştürdüğü söylenemez. Varlıkla değil, ama bir şekilde çoğu zaman başkasıyla, kimi zaman da kendisiyle kıyaslanan varlıkla ilgilidir tümüyle. Pekiyi, biri ayakta durmuş olsun. Bu durumda ona doğru sağdan gidecek olsam, bana kıyasla o solda kalacaktır; kendinden solda olduğu için değil, ben sağdan geldiğim için. Buna karşılık ben soldan gelirim, o da benzer şekilde sağda kalır; öyle, beyaz ve uzun olduğu gibi, kendinden sağda olduğu için değil, ama gelmekte olan bana göre sağda olduğu için; ve onun ne olduğu bana kıyasla ve benden kaynaklıdır elbette, hiçbir şekilde kendisinden kaynaklı değil.

Bundandır, bir gerçekliğin kendi varlığıyla ilgili bir özelliğe ilişkin bir yüklemde bulunmayan bu öznitelikler, söz konusu varlığın özünde hiçbir şeyi bozamaz ya da dönüştüremezler ve hiçbir bakımdan, hiçbir biçimde değiştiremezler. Bu yüzden eğer baba ve oğlun bağıntılı oldukları söylenirse ve söylendiği üzere bağıntıları dışında başka hiçbir şeyde birbirlerinden farklı değillerse ve eğer bağıntı, sanki o şeyin kendisi söz konusuymuş gibi ve nesnel olarak söylenmişçesine söylenmemişse, olumlandığı şeylerde bir başkalığa yol açmayacak, ama deyim yerindeyse, çünkü zekâmızın güçlükle (ancak) kavrayabileceği şeyi böylece ifade edebilirim, "kişilerin" başkalığına yol açacaktır. Çünkü cisimsiz varlıklar arasındaki ayrılıkları yapanın mekân değil farklılıklar olduğunu söyleyen kuralda büyük gerçek payı vardır. Dahası, Tanrının herhangi bir ilinek sayesinde "baba" olduğu söylenemez. Gerçekte oğul sahibi olması Onun kendi özünden gelen bir şey, baba yüklemi ise göreli olduğu için O, hiçbir zaman baba olmaya başlamadı. Ve eğer daha önce Tanrıyla ilgili ileri sürdüğüm bütün görüşleri anımsayacak olursam, Baba olan Tanrıdan Tanrı olan Oğlun ve her ikisinden de Kutsal Ruhun çıktığını; ve madem bunlar cisimsizdirler, birbirlerinden yer bakımından hiçbir şekilde ayrılmadıklarını akılda tutacağım. Ve Baba, Tanrı; Oğul, Tanrı; Kutsal Ruh, Tanrı olduğuna; Tanrının Tanrıdan farklı kılacak hiçbir farklılığı bulunmadığına göre O, bunların hiçbirinden farklı değildir. Farklılıkların bulunmadığı yerde gerçekten çokluk da bulunmaz; çokluğun olmadığı yerde bir'lik vardır. Oysa yalnızca Tanrı, Tanrıdan doğar; ve sayılabilir varlıklarda bir'in yinelenmesi hiçbir şekilde çokluğa yol açmaz. Böylece üç'ün bir' olduğu uygun bir biçimde ortaya konulmuş oldu.

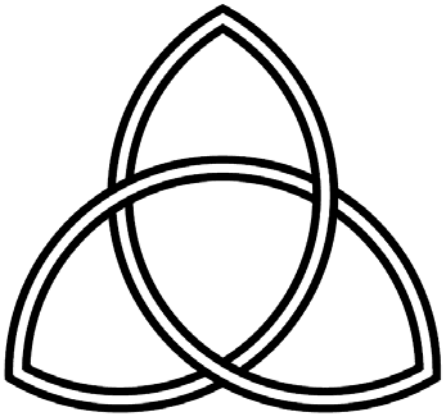
VI. Ama madem bir şeyin kendi bakımından yüklemi bağıntıdan yoksun olduğu için hiçbir ilişki kendi kendine kurulamıyor, "Üçlü" diye anılan sayısal çokluk bağıntıyla ilgili bir yüklemin ürünüdür; ama gerçekte birlik, özdeğe ya da eyleme ya da genel olarak "kendinden kaynaklı" diye nitelenen yükleme ilişkin farksızlıkla korunmaktadır. İşte, böylece özdek *bir*'liği kapsamakta, bağıntı ise *üçlü*'nün çokluğunu oluşturmaktadır. Bundandır, yalnızca salt bağıntıya ilişkin yüklemler tek tek ve ayrı ayrı ileri sürülürler. Çünkü Baba, Oğul ile aynı şey değildir; ne de her ikisi, Kutsal Ruh ile aynı şeydir. Yine de Baba, Oğul ve Kutsal Ruh aynı Tanrıdır; haktanırlıkta, iyilikte, büyüklükte ve kendinden-yüklem olan her şeyde aynı. Kuşkusuz bağıntı yükleminin, efendi ile köle örneğindeki gibi, nitekim onlar birbirinden farklıdır, her zaman farklı olanla ilişkilendirmediğini akıldan çıkarmamalıyız. Çünkü her eşit, eşit ile eşit; her benzer, benzer ile benzer; aynı olan, aynının aynısıdır. Ve *üçlü*'de de Babanın Oğulla ve her ikisinin Kutsal Ruhla ilişkisi, aynı olanın aynı olanla ilişkisi gibidir. Ve eğer böyle bir özellik geriye kalan varlıklarda bulunmuyorsa bu, gelip geçici varlıklara özgü bilinen başkalıktandır. Ancak ben, herhangi bir kuruntuyla sürüklenmektense yalın bir kavrayış (idrak) ile dikilmeli ve yine, zekâmın kavrayabildiğince, her şeyi idrak ile ele almalıyım.

Öne sürdüğüm konu hakkında artık yeterince konuştum. Sorunun inceliği şimdi yargınızla değerlendirilmeyi bekliyor; doğru bir yol izleyip izlemediğime onun yetkesi karar verecektir. Ama, kendiliğinden inanç temeline sıkı sıkıya yaslanan bir öğretiye Tanrının yardımıyla uygun kanıtlarla katkıda bulunduysam eğer, tamamlanmış bir işin mutluluğu başarısının kaynağına dönecektir. Ve eğer bendeki insanlık kendi kendisini aşmayı bilemediyse, yetersizliğimin alıp götürdüklerini dualarım yerine koyacaktır.

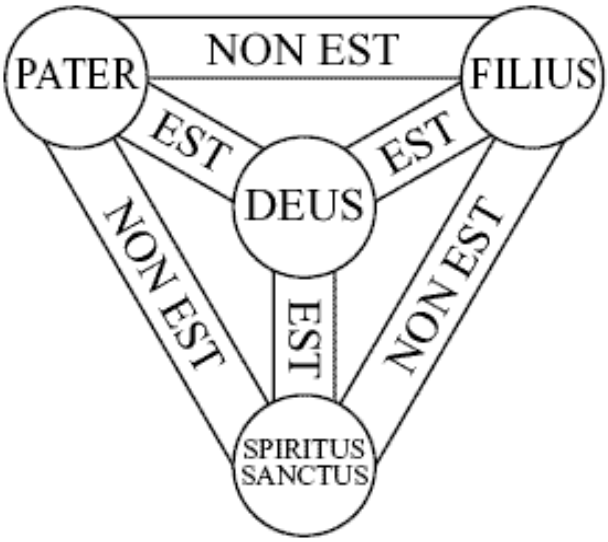
EK III: DİYAGRAMLAR

1. το 'Αλφα και το Ω

2. Triquetra

3. Scutum Fidei